

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUČ

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

DISERTAČNÍ PRÁCE

*VZTAH ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A
NĚMECKÉHO ŘÁDU PANNY MARIE
JERUZALÉMSKÉ V LETECH 1923 – 1939*

Mgr. Jarmila Šuránová

Školitel: Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci napsala samostatně a při jejím vypracování jsem využila archivní dokumenty, sekundární literaturu a internetové stránky, jejichž soupis se nachází v závěru práce.

V Olomouci 20. května 2015

Jarmila Šuráňová

Mé poděkování patří osobám, které velmi ochotně přispěly radou a pomocí při hledání a studiu odpovídajících pramenů a psaní této disertační práce. Jsou to Dr. Friederich Vogel z Centrálního archivu Německého řádu ve Vídni, Mgr. Petr Tesař ze Zemského archivu v Opavě a prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Obsah

Úvod.....	5
1. Stručné dějiny Německého řádu	26
2. Velmistři v letech 1923 – 1939	32
2. I. Norbert Klein	33
2. II. Paul Heider	44
2. III. Robert Schälzky	57
2. Konfiskace řádového majetku po roce 1918.....	69
3. Pozemková reforma na statcích řádu, nucená správa a majetkové záležitosti	74
4. Řádové školství a charitativní činnost	97
5. Péče o nemocné.....	107
6. Politická činnost Roberta Schälzkého.....	118
7. Česko-německé vztahy s přihlédnutím ke katolické církvi a Německému řádu	127
8. Arcibiskupská konzistoř v Olomouci a záležitosti Německého řádu	136
9. Sepjetí Slezska a Německého řádu a vnímání tohoto společenství v místech jeho působnosti.....	141
10. Zrušení řádu v roce 1939	146
11. Německý řád v České republice v současnosti	154
Závěr.....	160
Summary	168
Anotace.....	170
Abstract	172
Soupis pramenů a literatury.....	174
Fotografická příloha	180

Úvod

Název disertační práce napovídá, že se budeme věnovat vztahu mezi Československou republikou v počátečních letech její samostatné existence a duchovním společenstvím, které v těchto letech prošlo složitou a těžkou restrukturalizací.

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské mnozí znají pod známějším označením Řád německých rytířů, ovšem jedná se o název starý a označující dnes již prakticky neexistující společenství, neboť po rozpadu habsburské monarchie se řád zdoluhavým procesem oprostil od rytířské a šlechtické složky, která tvořila podstatnou část jeho historie, přiklonil se k čistě duchovnímu zaměření a po změně řádových stanov přijal i nový název. Jeho vztah k Československu tvořil zajímavou a dnes prakticky neznámou součást českých dějin stejně tak, jako působení tohoto společenství na našem území, převážně pak ve Slezsku.

Současně se v tomto případě jedná o jedno z nejsložitějších období řádových dějin, které vyvolává spoustu emocí a rozporuplných reakcí vzhledem k tomu, že léta restrukturalizace celého společenství a činnost řádu na území Československa není dosud zpracována až na výjimky dvou či tří diplomových prací studentů, kteří se rozhodli tomuto tématu věnovat ať už z důvodu prostého zájmu nebo proto, že se rozhodli zasvětit svůj život Bohu a žít ve společenství bratří Německého domu. Jedná se však o diplomové práce věnující se určitým dílčím tématům. Složitost celé problematiky, která tvoří téma této disertační práce, bohužel vedla k velmi zdoluhavému procesu shromažďování podkladů a poté postupného sestavování obrazu řádových dějin v letech 1923 – 1939, přesto však chce tato studie poukázat na zajímavou a důležitou etapu dějin Německého řádu, který je v mnoha případech stále vnímán velmi rozporuplně a veřejností je přijímán se smíšenými pocity.

Jedním z důvodů častého odsuzování této komunity a kritizování její činnosti je právě neznalost řádových dějin. Obecněji však můžeme hovořit také o kritice všech dalších řeholních společenství (mužských i ženských) a obecně o odsuzování církve, které je v dnešní době v České republice velmi aktuální vzhledem k problematice církevních restitucí.

Velmi úzce zaměřený pohled české veřejnosti a prosté opakování zažitých, zastaralých a neověřených názorů podává zkreslený pohled na působení

církevních institucí na území České republiky, navíc kritikové často sahají po sporných bodech, vyberou si části, které se jim hodí a předloží je jako zcela zřetelná a nesporná fakta. Dějiny však nejsou černobílým děním a nemůžeme na ně pohlížet pouze jako na dobré či špatné události, stejně tak nemůžeme na jednotlivé osoby pohlížet zcela jednostranně. Vždy existovali a existují lidé, kteří chybovali, měnili názor, snažili se skrývat své skutečné jednání před nepřátelským tlakem okolí nebo zkrátka reagovali na aktuální politické dění a jednali podle nejlepšího svědomí, ač nám dnes mohou některé činy připadat podivné. Někteří lidé jsou navíc vystaveni kritice z důvodů, za něž ani nemohou, ať už se jedná o státní příslušnost,¹ původ nebo prostou existenci.

K negativnímu pohledu na činnost církve bohužel přispívá také dnešní sekularizace společnosti a často je patrné, že lidé nejsou schopni akceptovat existenci něčeho, co jim nepřináší žádný prospěch, co je jiné a vymyká se jejich způsobu života. I proto se s aktivním zájmem o studium církevních dějin setkáváme jen zřídka; přitom katolická církev má obrovský podíl na budování západní civilizace a politické dějiny v mnohém souvisí s jejími dějinami.

Pokud tedy chceme zkoumat dějiny starobylé církevní instituce, musíme se především oprostít od předsudků, snažit se zachovat objektivitu a především sáhnout po dobových písemnostech a historických pramenech, než proneseme konečný verdikt.

Dějiny Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské jsou více než bohaté, vždyť řád za více než 800 let své existence prošel několikerými důležitými mezníky, potýkal se s těžkými krizemi, bojoval mečem i slovem, čelil mnohým kritikám, až nakonec skončil jako evropská duchovní instituce s charitativním a školským zaměřením.

Období, na které se zaměřuje tato disertační práce, je obdobím těžkého přerodu a obdobím krize. Je to jedno z nejsložitějších a bohužel málo zpracovaných období řádových dějin, protože se řád potýkal se ztrátami majetku i nedostatkem duchovenstva, řešil zhoršující se podmínky soužití Čechů a Němců,

---

¹ V této souvislosti můžeme hovořit především o problematice česko-německých vztahů. Odsuzovat Němce jen za to, že jsou německé národnosti a Němci přece mohou za válečné události, je naprosto scestné. Nikdy nelze tvrdit, že všichni Němci sympatizovali s hitlerovským Německem, když každý člověk jedná podle svého svědomí a pokud vidí, že se děje příkoří, je schopen i přes jakkoli silné vlastenecké cítění s takovými činy nesouhlasit.

pocítil důsledky hospodářské krize, musel se vyrovnat se ztrátou šlechtické složky a především se musel stabilizovat na evropské půdě.

Dnes je tento řád fungujícím a rozvíjejícím se společenstvím s hlavním sídlem ve Vídni. Působí v několika zemích, kde rozšiřuje svou sociální, duchovní a školskou činnost a přispívá rovněž ke kulturnímu životu. V řádovém sídle ve Vídni nalezneme rovněž řádový archiv, v němž jsou uchovávány dokumenty svědčící o bohaté, více než 800leté historii tohoto společenství. Jakožto soukromá instituce však řádový archiv nepoužívá všeobecně známé rozdělení aktového materiálu, který tudíž není rozdělen dle inventárních čísel, je uložen pouze v očíslovaných kartonech a je také nutná osobní domluva s pracovníkem řádového archivu, který žadateli poté připraví odpovídající studijní materiál. Ten, který byl využit pro tuto práci, byl nicméně označen jako *Hochmeister*, snad proto, že se týkal především činnosti velmistrů, kteří v daném období vykonávali svou funkci.

Pro období let 1923 – 1939 však v řádovém archivu není tolik archivních dokumentů, kolik by zájemce čekal. Již bylo zmíněno, že se jedná o období krize a vnitřního přerodu, tudíž mnohé archiválie nejsou kompletní nebo se jedná o texty sepsané později některým z členů řádu a neodrážejí tudíž dobu, o které pojednávají. Přesto jsou archivní materiály v řádovém archivu velmi přínosné. I když se v drtivé většině jedná o prameny psané německy, mnohdy zde nalezneme také výstřižky z českých novin, které se týkají některých záležitostí Německého řádu, např. pozemkové reformy, a které bychom v našem prostředí našli jen velmi těžko, případně vůbec. Svědčí to o zájmu řádu na vlastních dějinách a jeho snaze o uchovávání faktografických dokumentů pro budoucí generace.

Pro námi zvolené období je však mnohem důležitější aktový materiál uložený v Zemském archivu v Opavě. V roce 1923 bylo totiž sídlo velmistra tehdejšího Řádu německých rytířů přeneseno do Bruntálu, kde zůstalo až do druhé světové války. Z Bruntálu tedy řád vedli všichni tři tehdejší velmistři.

Fondy v Zemském archivu v Opavě vztahující se k Německému řádu jsou již poměrně bohaté a obsahují doklady osobního či právního charakteru, fotografie, doklady o kněžské činnosti řádových duchovních, dokumenty týkající se řádových statků apod. Přesto ani tyto materiály nejsou kompletní, v některých záležitostech se jedná o náznaky a záleží na badateli, jak k těmto faktům

přistoupí.² Přesto tvoří archivní materiál v opavském zemském archivu stěžejní součást pro studium dějin Německého řádu a pro tuto disertační práci tvořil nepostradatelnou studijní základnu. Z odpovídajících (přibližně 10) fondů si můžeme sestavit poměrně přesný obraz existence, funkce a činnosti řádových představitelů i dalších členů, kteří ve Slezsku přispívali k formování katolického prostředí, nicméně zdůrazněme, že se ve svých aktivitách zaměřovali spíše na německé věřící, k nimž měli blíže vzhledem k převaze kněží německé národnosti ve vlastních řadách. To v některých otázkách komplikovalo vztahy mezi Čechy a Němci, o kterých bude řeč v následujícím textu. Celkově byl ovšem řád vnímán v oblastech svého působení ve většině případů pozitivně, o čemž svědčí právě dochované archivní prameny v Zemském archivu v Opavě.

Jedním z nejvíce využitých fondů byl tamní nově zpracovaný fond *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, který je bohatým zdrojem informací nejen o osobách samotných velmistrů, ale seznamuje s obsáhlou řádovou agendou apod. Po tomto fondu by měl jistě sáhnout každý, kdo se zajímá o obecné řádové záležitosti, jako jsou řádové stanovy, posláni, jednotlivé řádové provincie, majetek, průběh apoštolské vizitace z přelomu 20. a 30. let 20. století, či korespondence se Svatým stolcem, i ten, kdo se chce podrobněji seznámit s osobnostmi velmistrů Norberta Kleina, Paula Heidera a Roberta Schälzkého, neboť se ve fondu nacházejí jejich četné osobní doklady, fotografie a osobní korespondence. Stejně tak můžeme tento fond doporučit zájemcům o seznámení se s činností řádu na území Československa. Ta totiž byla poměrně bohatá a ve fondu se proto nacházejí materiály vztahující se k provozu a záležitostem jednotlivých řádových nemocnic, inkorporovaných far a duchovní správy řádu, školství, sociální a charitativní činnosti, úředním záležitostem nebo správě jednotlivých statků.

Těm se ovšem více věnuje fond s názvem *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků*. Jak už název napovídá, fond je bohatým zdrojem informací o správě a řízení prakticky veškerého nemovitého majetku na území Československa, který řádu patřil. Pro tuto práci sice netvořil takovou studijní základnu jako jiné prameny, byl ovšem využit vzhledem ke své obsáhlosti a

---

² Nekompletním aktovým materiálem rozumíme především chybějící odpovědi (nebo koncepty odpovědí) na různé úřední dopisy, prameny, které by podložily známé záležitosti, nekompletní osobní doklady velmistrů (chybí např. křestní list velmistra Heidera) apod.

k tomu, že jsou zde shromážděny takové prameny, které nám umožňují pochopit hospodaření a ekonomickou situaci řádu. Navíc nás seznamuje s některými záležitostmi týkajícími se např. lázní v Karlově Studánce, jako jsou jejich provoz a údržba, nebo s řádovou komunikací s advokáty. Z dalších pramenů, které jsou ve fondu k nalezení, můžeme jmenovat revizní elaboráty pro jednotlivá polesí, hospodářské plány, styk s odpovídajícími úřady apod.

Kromě tohoto fondu obsahujícího obecnější hospodářské záležitosti lze sáhnout rovněž po fondech jednotlivých řádových velkostatků, tedy *Velkostatek Bouzov*, *Velkostatek Bruntál*, *Velkostatek Sovinec – Dolní Dlouhá Loučka*, *Velkostatek Štítina – Hrabyně* a *Velkostatek opavské komendy Řádu německých rytířů*. Ty obsahují rovněž doklady o hospodaření řádu, jednotlivé prodeje či pronájmy nemovitostí a korespondenci v úředních otázkách. Z těchto fondů je však nutné pečlivě vybírat odpovídající prameny, neboť je jich velká spousta a mnohé z nich nebyly pro tuto práci vzhledem ke svému zaměření relevantní. Přesto v nich můžeme nalézt doplňující informace např. ke stavbě nové budovy lázeňského hotelu v Karlově Studánce, konkrétně se jedná o fond *Velkostatek Bruntál*.

Dalším poměrně významným fondem v opavském archivu je fond *Němečtí rytíři – konvent Opava*. I když se z názvu může zdát, že se tyto materiály budou zaměřovat spíše regionálně, opak je pravdou. Nalezneme zde nejen příspěvky k obecným řádovým dějinám, řehole a statuta bratří i sester Německého řádu, sliby a protokoly, ale i korespondenci týkající se československé provincie nebo zprávy o stavbách řádových budov. Velmi přínosné jsou pak především výtisky řádového časopisu *Mitteilungen des Deutschen Ordens*, v nichž se sdělují různé řádové záležitosti, personální změny v jednotlivých funkcích, intronizace velmistřů a jejich stručné životopisy, události v jednotlivých provinciích apod. Pro tuto disertaci byl fond velmi přínosný, i když samozřejmě obsahuje i prameny konkrétně k opavskému konventu, např. pamětní knihy či deník. Archivní dokumenty tohoto fondu však tvoří nepostradatelnou součást pramenné základny této práce.

Stejně tak byl velmi přínosný fond *Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále*, jehož obsah úzce souvisí s řádovou činností. Když se totiž zavedením češtiny jako jediného vyučovacího jazyka v kroměřížském chlapeckém semináři zkomplikovala situace pro německé

studenty, rozhodl se řád poskytnout v Bruntále pozemek pro stavbu nové budovy semináře pro německé chlapce. Zmíněný spolek byl založen k tomu, aby podpořil tuto myšlenku, pomohl s výstavbou samotné budovy a podpořil vzdělávání studentů německé národnosti. Ve fondu proto nalezneme velmi zajímavé doklady o věcné loterii, kterou spolek uspořádal kvůli zisku finančních prostředků, jeho stanovy, právní záležitosti, personální obsazení vedení spolku aj. Tyto prameny jsou cenným dokladem sounáležitosti obyvatel německé národnosti v tamní oblasti, kteří se velmi aktivně zapojili do realizace myšlenky podpory německého vzdělávání na našem území.

Posledním využitým fondem v Zemském archivu v Opavě byl fond *Rudolf Fitz*. Dr. Rudolf Fitz byl výborným archivářem, který se během svého života velmi zajímal nejen o archivnictví, ale také o historický místopis, církevní dějiny, dějiny Opavy a Slezska. Svého času se seznámil také s archivními prameny Německého řádu uloženými v Bruntále, Dolní Dlouhé Loučce, Sovinci a Bouzově a pomohl řádovému archivu svými cennými zkušenostmi a radami. S vedením řádu (např. s velmistrem Heiderem) udržoval korespondenční styky a angažoval se také v různých spolkových aktivitách. V pramenech tohoto fondu proto nalezneme dopisy, záznamy k životu na Opavsku, problematiku česko-německého soužití apod.

Vzhledem k tomu, že Norbert Klein přenesl sídlo velmistra řádu do Bruntálu, nabízí se návštěva samotného Státního okresního archivu v Bruntále se sídlem v Krnově. Archivní prameny tohoto zařízení však nebyly pro tuto práci podstatné, a to z toho důvodu, že fondy, které by mohly pomoci ke studiu dějin Německého řádu, jsou dochovány pouze zlomkovitě nebo nejsou pro tuto práci relevantní a nebyly využity. Jedná se např. o fond *Městský úřad Bruntál* nebo *Farní úřad Bruntál*.

K biskupské činnosti Norberta Kleina, kterou vykonával v letech 1916 – 1926 v Brně, nalezneme odpovídající dokumenty v Moravském zemském archivu v Brně, respektive v Diecézním archivu biskupství brněnského v Rajhradě, přičemž máme na mysli především fondy *Kapitula sv. Petra a Pavla* a samozřejmě také *Biskupská konzistoř Brno*. Nesmíme ovšem očekávat bohaté fondy plné zajímavého materiálu, protože se jedná spíše o torzovitě dochované fondy, které naznačují směr dalšího bádání. Navíc je v tomto případě nutné upozornit zájemce o studium těchto pramenů, že je doporučováno získat souhlas

Biskupství brněnského pro nahlížení do odpovídajících aktových materiálů. Ty obsahují útržky některých záležitostí, které Norbert Klein jako biskup řešil, ať už se jedná o vznik obrazu N. Kleina, který měl být umístěn v rezidenci na Petrově vedle obrazů ostatních brněnských sídelních biskupů, nebo problematiku dosazení apoštolského administrátora diecéze, když se Klein rozhodl rezignovat na svůj úřad.

Informace o episkopátu Norberta Kleina proto musíme doplnit opět z fondu *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál* v Zemském archivu v Opavě, neboť právě tam jsou uloženy např. dopisy bývalých diecezánů, kterým biskup Klein po odchodu chyběl a od mnohých věřících se dočkal kladných ohlasů na dobu svého působení v čele brněnské diecéze. Stejně tak se v Opavě nacházejí doklady o jmenování Kleina biskupem a jeho intronizaci, děkovné dopisy či návrh jeho znaku. To dokazuje, že Zemský archiv v Opavě je vskutku nejzásadnější institucí ke studiu dějin Německého řádu v meziválečném období.

Drobné doklady o působení Německého řádu v Československu se nacházejí také v olomoucké pobočce Zemského archivu Opava, konkrétně ve fondu *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*. Stejně jako v případě Brna je však nutné mít souhlas olomouckého arcibiskupství, pokud chceme nahlížet do fondů týkajících se záležitostí arcibiskupství.

Ve zmíněném fondu se ovšem rovněž nenachází příliš velké množství pramenů, které by podpořily badatelský úmysl. Dobových dokumentů týkajících se záležitostí mezi řádem a konzistoří opět nalezneme více v Opavě. Přesto můžeme z pramenů uložených v Olomouci zmínit zprávu o kanonické vizitaci proboštského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě v roce 1918 nebo některou korespondenci ohledně nového chlapeckého semináře v Bruntále.

Všechny archivní prameny je však nutné podložit také sekundární literaturou, dobovým tiskem, případně tištěnými prameny. Pro téma této práce nicméně příliš odpovídající literatury neexistuje. K dispozici sice máme celou řadu publikací o dějinách řádu, ať už z české nebo německé proveniencí, ovšem období let 1923 – 1939 zůstává stále poněkud stranou zájmu. Snad je to způsobeno tehdejší komplikovanou situací uvnitř řádu, do níž je obtížné proniknout. Nicméně toto období je jedno ze stěžejních etap v dějinách řádu.

Velmistřům Norbertu Kleinovi a Paulu Heiderovi se autoři příliš nevěnují, větší zájem projevují spíše o Roberta Schälzkého, ovšem ani ten nemá v literatuře

takové místo jako např. arcivévoda Evžen Habsburský, jenž probouzí rozhodně větší zájem než jeho nástupci. Střípky informací o problematice let 1923 – 1939 uvnitř společenství proto musíme hledat v mnohých publikacích věnujících se obecnějším dějinám řádu a poté je složitě sestavovat.

Poměrně kvalitní studie pocházejí z pera dlouholetého pracovníka Centrálního archivu Německého řádu ve Vídni Bernharda Demela. Ten velmi intenzivně a se zájmem studoval řádové dějiny a své poznatky zveřejnil např. v dílech *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*³ z roku 1972 nebo v příspěvku do sborníku *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Název příspěvku zní *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918 – 1939*.⁴ V něm se B. Demel zajímavě zmiňuje o postavení řádu na území Československa, řeší vzájemné vztahy republiky a řádu a seznamuje s jeho činností, ovšem vzhledem k rozsahu článku nemůže zabíhat do velkých podrobností, text je tudíž spíše obecnějšího charakteru. Přesto se zmiňuje o zajímavých skutečnostech, jako je např. návštěva prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka na Bouzově v roce 1929.

Propracovanější je pak jeho text *Der Deutsche Orden in der Tschechoslowakei 1918 – 1939*.⁵ V něm velmi podrobně popisuje situaci řádu na území Československa ve sledovaném období a velkou pozornost věnuje samotným rokům 1938 a 1939, kdy byl řád nejprve v Rakousku a poté jako celek zrušen. Tyto informace jsou pro naši práci velmi cenné především proto, že se jedná o text člověka velmi zainteresovaného a můžeme jej proto považovat za objektivní a faktograficky správný. Navíc samotná léta 1938 a 1939 jsou velmi problematická a v mnohých dalších textech poněkud opomíjená. Demel však vychází z celé řady pramenů, k nimž měl jako řádový archivář přístup, a jeho práce proto můžeme považovat za velmi kvalitní, byť se často jedná o kratší texty, které uveřejnil v různých sbornících. Bohužel jeho studie nebyly přeloženy do českého jazyka.

---

³ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*. Steinheim am Main 1972.

⁴ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918 – 1939*. In: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Olomouc 2001, s. 123 – 164.

⁵ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der Tschechoslowakei 1918 – 1939*. In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, XIV*. Königstein 1997, s. 63 – 92.

Velmi přínosné pro studium dějin Německého řádu jsou jednotlivé svazky rozsáhlé řady Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Svazky vycházejí z iniciativy samotného řádu již od roku 1966 a do dnešní doby jich bylo vydáno více než 60. Mnohé se věnují obecnějším záležitostem nebo starším řádovým dějinám, pro tuto práci však byly využity dva svazky, a to svazek č. 13 s názvem *Die Familiaren des Deutschen Ordens*⁶ a svazek č. 40 s názvem *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*.⁷

První zmíněný se sice věnuje institutu familiářů, ovšem v některých poznámkách seznamuje čtenáře také se související tematikou, ať už se jedná o osobnosti velmistřů nebo datace některých důležitých dějinných mezníků. Samotní familiáři, kterým je tento díl věnován, jsou čestní členové řádu. Čestné členství získávají za podporu řádové činnosti a spolupráci. V minulosti byl familiářem Řádu německých rytířů např. i Jan Lucemburský.

Důležitějším a rozhodně více využitelným svazkem z řady Quellen und Studien... je druhý zmíněný, tedy *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, který se věnuje jednotlivým velmistřům. Jsou v něm uvedeny jejich základní životopisné údaje a v případě let 1923 – 1939 také informace o činnosti všech tří tehdejších velmistřů na území Československé republiky. Mnohé údaje se týkají řádových aktivit a ukazují vztah německých představitelů řádu k našemu území a k věřící veřejnosti, ač se opět jedná ve většině případů o křesťany německé národnosti. Je však důležité upozornit, že přes velkou kvalitu tohoto svazku je nutné ověřovat si jednotlivé informace tam uvedené i z jiných zdrojů. Bylo zjištěno, že v textu se mohou vyskytovat drobné nesrovnalosti.⁸ Přesto tvoří svazek o velmistrech Německého řádu nepostradatelnou součást sekundární literatury ke studiu tohoto společenství a námi sledovaného období.

Obecnějšími dějinami Německého řádu se zabýval také tragicky zesnulý vedoucí biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého a familiář PhDr. Petr Adam, který je autorem dvou publikací, a to *Řád německých rytířů a jeho*

---

⁶ Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens*. Marburg 1980.

⁷ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*. Marburg 1998.

⁸ Jako příklad můžeme uvést informaci o intronizaci Norberta Kleina do úřadu brněnského biskupa. Svazek 40 řady Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens uvádí, že proběhla v brněnském kostele sv. Jakuba. V tomto chrámu byl však biskup Klein pouze uvítán, samotný obřad proběhl v katedrále sv. Petra a Pavla. Také některá uvedená data se liší od údajů v archivních pramenech, např. datum opatského svěcení velmistra Heidera; text uvádí 17. září 1933, nicméně archivní materiály ukazují na datum 17. října 1933.

*působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*⁹ a *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy*.¹⁰ Obě díla jsou si svým obsahem bohužel velmi podobná, na některých místech přímo totožná, což je k jejich velké škodě, neboť by se mohla vzájemně více doplňovat. Přesto se jedná o česky psané texty seznamující širokou veřejnost s dějinami řádu od jeho založení prakticky až do současnosti. Vzhledem k našemu zájmu o meziválečné období však musíme vyhledat pouze odpovídající části, při jejichž sepisování autor vyšel z mnohých archivních pramenů. Uvádí i některé méně známé informace, např. právě výstavbu chlapeckého semináře v Bruntále, ovšem zásadní přínos pro studium let 1923 – 1939 jeho díla nedávají.

Stručné řádové dějiny podává v prvním díle *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* její autor Milan M. Buben.¹¹ V tomto prvním díle seznamuje právě s řády rytířskými a s křižovníky. Nás zajímá především oddíl věnovaný Řádu německých rytířů, respektive Německému řádu Panny Marie Jeruzalémské. Jelikož se však jedná o encyklopedickou formu, nemůžeme očekávat podrobné soupisy dějin jednotlivých společenství. Autor u každého z nich, Německý řád nevyjímaje, uvádí základní údaje heslovitého charakteru o spiritualitě a zaměření bratrstev, řádových znacích, oděvu, organizaci a struktuře, k nimž připojuje základní popis řádových dějin a chronologický přehled velmistřů, v případě Německého řádu také přehled zemských komturů v Čechách nebo místodržitelů v Bruntále. Je zřejmé, že pro důkladné studium tohoto společenství je Bubenova encyklopedie nedostačující, nicméně je velmi vhodnou především pro širokou veřejnost, která má o existenci a působení různých rytířských bratrstev jen základní povědomí a lze ji vřele doporučit těm, kteří se o tuto problematiku chtějí začít zajímat jako výchozí a základní text.

Ze seznamu sekundární literatury můžeme zmínit ještě přehledovou publikaci někdejšího velmistra Mariana Tumlera s názvem *Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart*.¹² Jak už název napovídá, jedná se opět

---

⁹ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2005.

¹⁰ Adam, P.: *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy*. Svitavy 1998.

¹¹ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. Díl I. Řády rytířské a křižovníci. Praha 2002.

¹² Tumler, M.: *Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart*. Marburg 1981.

o text mapující obecné dějiny řádu, přičemž větší pozornost je bohužel věnována spíše starším dějinám a 19. století. Drobné informace o 20. a 30. letech 20. století nalezneme v závěru, ovšem je pravdou, že mnohem větší pozornost je věnována poslednímu velmistrovi šlechtického původu arcivévodovi Evženu Habsburskému.

Jemu se věnuje také výpravná publikace *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr řádu německých rytířů (1863 – 1954)*.¹³ Ta pojednává o jeho osobě od narození až do smrti, přičemž text doprovází množstvím dobových i doprovodných fotografií. Přesto, že se jedná o velmistra Evžena Habsburského, lze si z této studie doplnit několik informací i o jeho následovníku Norbertu Kleinovi. V textu jsou uvedeny především souvislosti jeho volby po abdikaci arcivévody na úřad velmistra, které je ovšem nutné doplnit a podložit archivními prameny.

Naše problematika také velmi úzce souvisí s tematikou česko-německých vztahů. Vzhledem k tomu, že řád ve své podstatě vnikl jako společenství bratrů z německy mluvících oblastí a zaměřoval svou činnost na německé poutníky, je patrné, že nejpočetnější národností byla ta německá. I na počátku 20. století měl řád nejsilnější vliv v pohraničních oblastech Československa, kde se více prolínaly česká a německá národnost, čímž samozřejmě nechceme tvrdit, že mezi českými mladými muži zájem o vstup do řádu nebyl. Naopak byl, ale lze jej pozorovat v menší míře.

K problematice česko-německých vztahů naopak existuje obrovská řada monografií, studií nebo článků, tudíž rozhodně nemusíme složitě pátrat po odpovídající literatuře. Na druhou stranu toto obrovské množství materiálu komplikuje výběr vhodných textů, protože není v možnostech každého badatele prostudovat veškerou dostupnou literaturu týkající se tohoto tématu. Z toho důvodu lze doporučit sáhnout po textech především renomovaných historiků či politologů, kteří k problematice přistupují odborně, faktograficky a snaží se o objektivní pohled na danou věc. Nicméně není vhodné dívat se na oblast česko-německých vztahů pouze jednostranně – tedy z pohledu Čechů; rozhodně můžeme doporučit komparaci monografií české i německé provenience, protože německý

---

¹³ Rác, R. (ed.): *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr řádu německých rytířů (1863 – 1954)*. Brno 2005.

pohled na život českých, německých nebo česko-německých rodin v pohraničních oblastech Československa může náš pohled významně obohatit.

Práci nám mohou zjednodušit různé kolektivní monografie českých i německých autorů, kteří vzájemnou spoluprací dali vzniknout zajímavým dílům z oblastí česko-německého soužití, politiky, sociálních otázek, církevní oblasti apod.

Pro tuto práci byla z celé řady publikací vybrána odborná literatura, jejíž soupis je uveden v závěru práce. Zmínit můžeme např. společné dílo několika autorů s názvem *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848 – 1948*.¹⁴ Jedná se o německý překlad českého vydání s názvem *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948*. Pro tuto práci byl z důvodu dostupnosti využit právě německý překlad.

Stěžejním tématem zmíněné publikace jsou národnostní vztahy na území Československa, ovšem převážnou část tvoří sudetoněmecká a židovská problematika a protektorátní doba, která není v popředí našeho zájmu. Vzniku Československa a 20. – 30. létům z pohledu církve a sociálních témat, případně vzájemnému ovlivňování české a německé strany, není věnována přílišná pozornost a nelze tudíž využít veškeré informace.

Velmi zajímavým textem je však novější dílo Jaroslava Šebka *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*.¹⁵ Autor zde řeší nejen národnostní, ale rovněž náboženské poměry a věnuje svou pozornost několika aspektům života, ať už je to národní identita, vyrovnání se s minulostí, vztah křesťanství a politiky, či pozice státu a církve. Zmiňuje se rovněž o spolkové činnosti německých katolíků a některých osobnostech. Pro přehled dané problematiky a seznámení se s vývojem vzájemného ovlivňování Čechů a Němců je publikace velmi vhodná, neboť srozumitelně a objektivně podává obraz církve a srovnává její vnímání jak českou, tak německou veřejností, přičemž vysvětluje mnohá rozdílná stanoviska té či oné strany.

Doporučit lze také sborník příspěvků z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem Akademie věd ČR v roce 2002 nesoucí název *Češi a*

---

¹⁴ Beneš, Z., Kural, V. (eds.): *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848 – 1948*. Praha 2002.

¹⁵ Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. Kostelní Vydří 2013.

*Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka.*¹⁶ Můžeme se zde dočíst nejen o národnostní politice Československa a vnitropolitickém vývoji, ale také se seznámit s vlastními názory a pohledy prvního československého prezidenta Masaryka, což může velmi obohatit samotné studium problematiky česko-německých vztahů. Mnohé česko-německé otázky jsou zde řešeny z různých úhlů.

Sborník je však zaměřen spíše na politické, případně sociální otázky, tudíž jej nelze využít pro pochopení církevní problematiky, která nás vzhledem k tématu disertace přednostně zajímá. Mnohé články jsou si navíc svým obsahem podobné, věnují se např. Masarykovým příspěvkům do tisku, nicméně ukazují na velké množství pramenů ke studiu osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka a ukazují jej jako schopného politika s velkou orientací v politických otázkách a rovněž jeho přístup k citlivým národnostním problémům doby.

Z dalších kolektivních monografií uvedme poměrně zajímavý soubor textů s názvem *Češi a Němci dříve a dnes. Problémy národní identity a vzájemných vztahů Čechů a Němců*,¹⁷ jehož editorem je Zdeněk Jeník. Obsahově jsou jednotlivé příspěvky zaměřeny přímo na oblast Krnovska, ovšem v první části sborníku je zařazen velmi zajímavý obecný text o národní identitě Čechů a Němců, který pomáhá pochopit mentality obou národností, což je pro naše bádání přínosné. Z dalších částí už nelze využít prakticky žádné informace, neboť jsou zaměřené na zmíněné Krnovsko a samotné město Krnov, přinášejí přehled konkrétních městských záležitostí nebo seznamují s dílem krnovského rodáka architekta Leopolda Bauera.

V této souvislosti nelze opomenout jméno významného českého diplomata a specialistu na církevní dějiny Františka Xavera Halase a jeho rozsáhlé dílo *Fenomén Vatikán*.¹⁸ Jedná se o ojedinělou monografii, která mapuje vývoj instituce papežství a podává všestranný pohled na dějiny církve, dějiny papežství a dějiny samotného vatikánského státu. Autor se neváhá pustit do rozboru diplomacie Vatikánu v průběhu doby a zaměřuje se rovněž na vztah Českých zemí a Vatikánu. Zmiňuje také problematiku českého sebeurčení po roce 1918 a

---

¹⁶ Neudorflová – Lachmanová, M. (ed.): *Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka*. Praha 2004.

¹⁷ Jeník, Z. (ed.): *Češi Němci dříve a dnes. Problémy národní identity a vzájemných vztahů Čechů a Němců*. Opava 2000.

¹⁸ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004.

prosazování vlastních zájmů po dlouhých letech područenství v Rakousku-Uhersku. Národnostní vztahy ovšem netvoří stěžejní tematiku tohoto spisu.

Vzhledem k tomu, že prof. Halas působil v letech 1990 – 1999 jako československý a později český velvyslanec ve Vatikánu, je zřejmé, že ve svém díle využil mimořádnou znalost prostředí, v němž se dlouhá léta pohyboval. Skloubil ji se svými znalostmi z oboru historie a církevních dějin a dal vzniknout mimořádně erudovanému textu, který v této podobě v našem prostředí chyběl.

Tematicky svou práci rozdělil do čtyř celků, z nichž první se věnuje otázce papežova výsadního postavení v církvi, druhý pojednává o historickém vývoji papežské instituce a jejím vztahu ke světským státům, třetí se zabývá moderní podobou církevního státu, jeho mezinárodním postavením a diplomacií a ve čtvrté kapitole se autor věnuje vztahům Vatikánu a českého národa. Tato kapitola je pro naši práci nejpřínosnější, neboť podává velmi podrobný přehled politických a náboženských poměrů, vysvětluje některé jevy, jako rozkol v řadách katolického kněžstva v počátcích existence Československa, nebo ukazuje pohled Vatikánu na události v našem prostředí.

Kvalitu tohoto Halasova díla nelze zpochybnit, neboť je rozhodně jedním ze základních textů pro studium dějin církve a papežství, které jsou v naší společnosti někdy odsouvány stranou.

Ve své další monografii *Neklidné vztahy*¹⁹ se tentýž autor podrobně věnuje problematice postavení českých katolíků před a po vzniku samostatné Československé republiky, jejich vzájemným vztahům, proticírkevním náladám v počáteční fázi samostatného státu a rozkolu v řadách samotného duchovenstva. Vzhledem k tomu, že se jedná o autora velmi znalého dané problematiky a dlouhodobě se věnujícího těmto tématům, je jeho práce velmi erudovaná a pro studium dějin katolicismu více než vhodná.

K politicko-církevní problematice uveďme ještě sborník „*Bílá místa*“ v *dějínách Československé strany lidové*²⁰ vzniklý na základě mezinárodní vědecké konference konané k 90. výročí založení strany v roce 2009. V něm je možné získat informace o vývoji křesťanské politiky v Československu i konkrétně ve Slezsku, kde měl Německý řád silnou pozici, rovněž řeší otázky rozdílů v českém a německém katolickém prostředí a samozřejmě také obecné

---

¹⁹ Halas, F. X.: *Neklidné vztahy*. Svitavy 1998.

²⁰ „*Bílá místa*“ v *dějínách Československé strany lidové*. Olomouc – Rosice 2009.

zájmy katolické církve. Sborník je dílem předních odborníků na danou problematiku, tudíž má vysokou úroveň a velmi přispívá ke studiu církevně-politických otázek v Československu.

Mohli bychom jmenovat další a další studie věnující se danému tématu, nicméně uvedené monografie jako příklad poslouží. Rozhodně není nutné věnovat místo výčtu jednotlivých spisů, které lze bez problému najít v každé větší knihovně.

Tematicky se k této disertační práci vztahuje také problematika pozemkové reformy a brněnské diecéze. K pozemkové reformě uveďme na prvním místě práce Jana Voženíka, který ve své době stál v čele Státního pozemkového úřadu, jenž byl pověřen prováděním samotné reformy. Voženík měl tedy přístup k mnohým důležitým informacím, které uveřejnil v drobných spiscích. Jedná se *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*²¹ a o text s názvem *Pozemková reforma v Československé republice*.²² Jde o přehledová dílka, v nichž jsou uvedeny také obecné údaje a charakteristika samotné pozemkové reformy, cíle, kterých měla reforma dosáhnout a zákony, o které se reforma opírala. Ač jsou tyto spisky zdařilé a vyšly přímo v době, o které pojednávají, stejně jako text Eugena Červinky *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatkách římskokatolické církve*,²³ jsou v dnešní době poměrně zastaralé a je nutné podložit je jinou literaturou.

Jmenujme hlavně různé kolektivní monografie, které se vrací k prvorepublikové pozemkové reformě a využívají nové prameny, jako např. sborník s názvem *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*.²⁴ V něm se několik autorů společně vyjadřuje k dílčím otázkám reorganizace československé soukromé půdy, mimo jiné i k majetkům římskokatolické církve. V jednotlivých příspěvcích jsou uvedeny i konkrétní rozlohy zabrané půdy, informace o jejich majitelích a různé záležitosti vztahující se k této problematice. Na některých místech jsou uvedeny přímo údaje týkající se

---

²¹ Voženík, J.: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha 1919.

²² Voženík, J.: *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha 1924.

²³ Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatkách římskokatolické církve*. Praha 1933.

²⁴ *Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště 1994.

Německého řádu. Sborník je pro tuto práci a pro pochopení pozemkové reformy a jejího provádění zcela jistě důležitý a jeho informace lze v některých otázkách využít.

Pro základní pochopení samotného provádění pozemkové reformy byla využita rovněž podrobná studie Jany Pšeničkové *Zbytkové statky v Čechách 1919 – 1948*.²⁵ Autorka velmi přehledně uvádí zákonné podklady pozemkové reformy, charakterizuje jednotlivé zákony, které umožnily provádění této dalekosáhlé reorganizace půdy, a vysvětluje mnohé nejasné záležitosti. Tyto údaje jsou uvedeny v úvodu práce, ovšem další části se věnují již konkrétním číslům a přehledům zbytkových statků prakticky výhradně v Čechách, přičemž moravské oblasti zůstávají poněkud stranou. Z tohoto důvodu nejsou přehledové části zmíněné studie pro tuto práci relevantní.

Zmiňovali jsme se rovněž o sekundární literatuře k dějinám brněnské diecéze. Odpovídající odborné literatury není mnoho, přesto můžeme některé monografie využít. Z autorů jmenujme v první řadě Jindřicha Zdeňka Charouze, který se dlouhodobě věnuje studiu dějin brněnského biskupství. Z jeho díla byly využity dva texty, a to *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807 – 1950*²⁶ a *Pohledy do dějin brněnské diecéze*.²⁷

První z nich se věnuje poměrům v brněnském alumnátu a problematice vzdělávání tamních studentů. Z alumnátu vzešli mnozí duchovní, kteří poté působili v mnohých farnostech, přesto se jejich počet nepřízní doby snižoval. Vzhledem k tomu, že v letech 1916 – 1926 stál v čele brněnské diecéze Norbert Klein, dozvídáme se o poměrech v alumnátu také v době jeho episkopátu. Monografie tedy přináší cenné informace k dějinám církve v Československu a seznamuje s nepříznivou situací, s níž se museli čelní představitelé církve v otázkách studia bohoslovců potýkat. Text J. Z. Charouze je tedy přínosný nejen pro samotnou brněnskou diecézi, ale také pro československé církevní dějiny obecně.

Jeho druhou prací jsou pak *Pohledy do dějin brněnské diecéze*, kde autor jasně a srozumitelně seznamuje s dějinami tohoto biskupství, přináší portréty a základní životopisné údaje jednotlivých brněnských sídelních biskupů a doprovází

---

²⁵ Pšeničková, J.: *Zbytkové statky v Čechách 1919 – 1948*. Praha 1998.

²⁶ Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807 – 1950*. Brno 2007.

²⁷ Charouz, J. Z.: *Pohledy do dějin brněnské diecéze*. Brno 2006.

je fotografiemi. Proto můžeme v tomto textu najít zajímavé údaje o biskupu Kleinovi, především pak o jeho působení v Brně. Publikace je velmi přehledná, zcela jistě využitelná, i když k osobě Norberta Kleina nepřináší příliš nových informací. To jasně dokazuje, že sekundární literaturu je nutné podložit v případě studia dějin Německého řádu vždy archivními prameny.

Existuje rovněž *Katalog brněnské diecéze*,²⁸ vydaný u příležitosti 230. výročí založení Biskupství brněnského, který také obsahuje medailony brněnských biskupů a historii diecéze, ovšem v těchto otázkách nepřináší prakticky žádné nové informace oproti předchozí zmíněné publikaci a pro tuto práci nebyl využit. Uveďme ještě, že hlavní náplní katalogu jsou především údaje o jednotlivých farnostech a statistické přehledy.

Velmi zajímavým doplňkem k textům o postavení katolické církve je příloha časopisu *Rodina a škola*, jubilejní *Kalendář Matice Cyrilometodějské* pro rok 1925.²⁹ Redakce v něm vyjadřuje svůj názor na oslabování moci církve a udává důvody, proč je třeba zachovat náboženskou výchovu na školách, která byla po vzniku Československé republiky ohrožena. Rok 1925 byl ostatně poměrně problematický stran vztahu církve a státu, o čemž bude řeč na příslušném místě. Pro zastánce pozice křesťanských tradic, výchovy a vlivu katolické církve to ovšem znamenalo semknutí v boji proti sekularizaci společnosti a novou aktivitu v obraně vlastních názorů a přesvědčení.

Kalendář je doplněn velmi zajímavými fotografiemi z působení samotné Matice Cyrilometodějské, různých osobností, např. nuncia Francesca Marmaggiho nebo arcibiskupa Leopolda Prečana, dále jsou uveřejněny dobové fotografie z pohřbu arcibiskupa Stojana v Olomouci a na Velehradě, či snímky budovy Stojanova na Velehradě.

Zbývá se ještě zmínit o diplomových pracích, které také posloužily této disertaci, a to nejen diplomová práce samotné autorky o životě velmistra Norberta Kleina,³⁰ ale především zdařilá práce Miloše Záreckého *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der*

---

²⁸ *Katalog brněnské diecéze*. Brno 2007.

²⁹ *Kalendář Matice Cyrilometodějské 1925*. Příloha časopisu *Rodina a škola*. Olomouc 1925. Ustavující valná hromada Matice Cyrilometodějské se konala 25. června 1900 v malé dvoraně České besedy v Národním domě v Olomouci, kalendář byl tedy jubilejní – k 25. výročí založení Matice.

³⁰ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2010.

Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925, v níž se autor věnuje politické činnosti řádového kněze a později velmistra Roberta Schälzkého.³¹ Vychází nejen z bohaté sekundární literatury vztahující se k politice Československa, ale především z celé řady *Tisků k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*, které pravděpodobně tvořily základní zdroj jeho informací, díky nimž mohl sestavit ucelený obraz angažovanosti P. Roberta Schälzkého v politice a jeho činnosti na půdě poslanecké sněmovny. Vychází samozřejmě také z dobových pramenů uložených v Centrálním archivu Německého řádu ve Vídni a v Zemském archivu v Opavě, ovšem tento studijní materiál neobsahuje příliš informací vhodných pro poměrně úzké zaměření jeho diplomové práce, tedy o politické činnosti Schälzkého, tudíž nebyl pro jeho práci natolik stěžejní a využívá jej pouze okrajově. Přesto musíme vyzdvihnout kvalitu diplomové práce Miloše Záreckého, neboť v ní velmi podrobně rozebírá pětileté politické období člena Německého řádu, které doplňuje údaji o politické situaci Československa, vládních záležitostech a vztahu církve a státu. Je vidět, že autor studiu této problematiky věnoval spoustu času a energie. Práce je velmi zdařilá a v mnoha ohledech přínosná nejen pro naše studium vztahů zmíněného duchovního společenství a Československé republiky, ale také pro případné zájemce o studium politické situace po vzniku Československa a vnitřních poměrů.

Vývoji vztahů uvnitř řádu a problematice transformace celého společenství se ve své diplomové práci *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg* věnoval také Michael Horák.³² Zabývá se podobnými jevy jako autorka této práce, proto je jeho diplomová práce pro její studium rovněž přínosná, neboť nabízí v některých případech jiný pohled na danou situaci. V této velmi obsáhlé studii zaměřil M. Horák svůj pohled na přerod bývalého rytířského společenství v čistě klerikální instituci a věnuje se problematice řádové struktury, zřízení institutu sester či řádovým stanovám. Svou práci pak autor rozšiřuje o některé jiné

---

³¹ Zárecký, M.: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*. Katolická teologická fakulta Univerzity Innsbruck, Innsbruck 2009.

³² Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*. Katolická teologická fakulta Univerzity Vídeň, Vídeň 2012.

poznatky, např. hned v úvodu svého bádání se věnuje také plánům a snahám o reorganizaci řádu již v průběhu 19. století, text doplňuje rovněž informacemi o osobách např. P. Petera Riglera nebo archiváře Dr. Vinzenze Schindlera, zabývá se zasedáním generálních kapitul apod.

Diplomová práce Michaela Horáka je velmi rozsáhlá, je v ní tudíž dostatek místa pro mnohé údaje a poznatky, čehož autor jistě využil. Přesto se v jeho studii vyskytují mnohé informace, které příliš nesouvisejí se samotným názvem a zaměřením, především se diplomant nevěnuje pouze československé provincii, ale také ostatním, případně rozebírá historická fakta ze starších řádových dějin, ač se dle názvu diplomové práce chtěl věnovat období po první světové válce. Z kapitol, které příliš nekorespondují se zamýšleným zaměřením práce můžeme jmenovat např. *Staatskanzler Metternich und Hochmeister Anton Viktor (Kancelář Metternich a velmistr Anton Viktor, překl. autorka)*, *Die Gründung und Entfaltung des Konvents zu Lana 1854 – 1863 (Založení a rozvoj konventu v Laně v letech 1854 – 1863, překl. autorka)*, *Die Entstehung und Bestätigung der Konventsregel (Vznik a potvrzení řádových statut, překl. autorka, jedná se o statuta vypracovaná P. Riglerem ve 2. polovině 19. století)*, *Der Vertrag von Saint-Germain von 1919 (Saint-Germainská smlouva z roku 1919, překl. autorka)* nebo mnohastránkový oddíl *Die Entwicklung des politischen Katholizismus in der Tschechoslowakei 1918 – 1929 (Vývoj politického katolicismu v Československu v letech 1918 – 1929, překl. autorka)*.

Autor se zřejmě snažil využít veškerých poznatků a uvést do své studie maximum informací a poznatků získaných během studia v archivech a literatuře. Pro nás je nicméně více než přínosné, že čerpal mimo jiné z pramenů Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky a Národního archivu České republiky, z nichž v některých záležitostech cituje, a tudíž nám poskytuje velmi cenné a faktograficky správné informace.

Poslední využitou diplomovou prací je text Evy Procházkové *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*.³³ Autorka se věnuje především Bruntálsku, tudíž zmiňuje příchod Německých rytířů do této oblasti, stručně seznamuje s osobami velmistřů Evžena Habsburského, Norberta Kleina, Paula Heidera a Roberta Schälzkého, uvádí poznatky o klášteře, dívčí škole,

---

³³ Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*. Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2008.

mužském špitále nebo chudobinci a duchovní správě v Bruntále, nicméně musíme konstatovat, že informace jsou poněkud stručné a nabízejí velmi mnoho možností pro podrobnější zpracování. Přesto práce okrajově doplňuje směr bádání pro tuto disertaci.

V neposlední řadě lze pro studium záležitostí Německého řádu samozřejmě využít dobový tisk, a to jak český, tak německý. Během 20. a 30. let 20. století vycházela celá řada periodik, v nichž se odrážela dobová politická, sociální, církevní či ekonomická situace. Nám práci usnadňuje skutečnost, že v archivních materiálech týkajících se Německého řádu můžeme nalézt poměrně velké množství výstřížků z různých novin, které se vyjadřují k dílčím záležitostem vnitřních poměrů v řádu stejně, jako k veřejnému působení tohoto společenství. Řád si totiž uchovával novinové texty, v nichž jakýmkoli způsobem figuroval, a díky tomu máme spoustu článků pohromadě ve vybraných archivních fondech Zemského archivu v Opavě nebo řádového archivu ve Vídni.³⁴ V novinových člancích nalezneme různá vyjádření k prováděné pozemkové reformě, popis veřejných akcí řádu, zveřejnění personálních změn ve vedení řádu, hospodářské záležitosti, významné události a jiné informace.

Fakt, že představitelé Německého řádu pozorně sledovali denní tisk a uchovávali si články, v nichž toto společenství figurovalo, ukazuje na pečlivost a důraz, který kladli na vlastní minulost. Nejedná se přitom pouze o texty podporující aktivity řádu, ale také o zprávy negativní a kritické, které toto duchovní společenství ukazují v nehezkém světle a aktivizují veřejnost k negativnímu postoji vůči jeho členům, konkrétně můžeme jmenovat velmistra Roberta Schälzkého.

Tato disertační práce se snaží vycházet především z dobových pramenů a jejím cílem je poukázat na složitost celé problematiky soužití Čechů a představitelů a členů původně německého společenství, které se snažilo na území Československa rozvíjet svou činnost v rámci svých možností, ač bylo kladněji přijímáno spíše mezi německou veřejností.

Ukážeme si, že ne vždy se dařilo bezproblémovému soužití, že z rozdílných mentalit často vyvstaly skutečnosti, které komplikovaly jak politickou, tak ekonomickou či náboženskou situaci jedné či druhé strany. Také

---

³⁴ Jedná se např. o periodika Tagespost, Moravský večerník, Reichspost, Tagblatt, Freudenthaler Zeitung, Deutsche Zeitung, Pozor, Das Volk, Našinec, Deutsche Presse, Volksbote aj.

poukážeme na to, jak se k daným skutečnostem stavěli jednotliví velmistři a jakým způsobem přispívali k životu obyvatel v Československu. Každý z nich po sobě zanechal osobité dílo a dle vlastních možností se snažil o plnění dávných cílů řádu.

Disertace nechce dávat jednostranný pohled na dané skutečnosti a prosazovat jediný názor, naopak si klade za cíl seznámit s objektivními fakty a vést k zamyšlení nad celou problematikou postavení Německého řádu v Československu. Chce přiblížit jedno z nejsložitějších období v řádových dějinách a pomoci k pochopení mnohých nejasností ovlivňujících činnost řádu na našem území. Tato studie chce položit základ k diskuzím o vzájemných vztazích obou zúčastněných stran a podpořit vzájemné dialogy, které by vedly k bližšímu pochopení celé situace po vzniku Československa.

1. Stručné dějiny Německého řádu

Vznik Řádu německých rytířů je datován rokem 1190, když bylo během třetí křížové výpravy obléháno přístavní město Akkon. Řád založili němečtí kupci z Lübecku a Brém jako špitální bratrstvo, které právě u Akkonu zřídilo stanový lazaret pro péči o zraněné a nemocné účastníky křížových výprav. Jednou z priorit nově vzniklého řádu byla rovněž obrana Svaté země a ochrana poutníků především z německých oblastí. Zde také můžeme vidět původ slova „německý“ v samotném názvu řádu – byl založen německými kupci a chránil především německé poutníky. Není proto namístě poukazovat na pochybné sepjetí řádu s nacistickým Německem a jeho spolupráci s ním, případně na původ názvu řádu ve spojení s habsburskou monarchií. Skutečnost, že se řád později rozšířil i do jiných oblastí a přijímal mezi sebe členy jiných národností, nezměnila název řádu, který tak odkazuje na svůj původ.

V roce 1191 získali němečtí špitálníci podporu papeže Klementa III. a nedlouho poté došlo k přeměně tohoto společenství v rytířský řád podle vzoru jiných rytířských bratrstev templářů a johanitů. Tuto přeměnu schválil papež Inocenc III. dne 19. února 1199.³⁵ Původní název řádu zněl Deutsches Hospital St. Mariens von Jerusalem.

Němečtí rytíři se ve Svaté zemi jen velmi těžko prosazovali, neboť jejich společenství vzniklo později než bratrstva templářů či johanitů, přesto se zpočátku snažili o získání vlivu ve Svaté zemi. To se jim však příliš nedařilo a vzhledem k tomu, že neměli ani dostatečnou územní základnu, rozhodli se prosadit v jiných oblastech a svůj zájem obrátili do Evropy, kde se rozšířili během 13. století.

Po odchodu ze Svaté země působili němečtí rytíři krátce v Uhrách, kam je pozval král Ondřej II. na pomoc při šíření křesťanství a při obraně proti nájezdným Kumánům, nicméně po vznesení požadavků na autonomii jim svěřených území byli nuceni Uhry opustit a na pozvání knížete Konráda Mazovského odešli do zmiňovaných Prus, aby zde bojovali proti pohanům.

Tak se Řád německých rytířů dostal do Evropy, kde se poměrně rychle zabydlel a získal spoustu spolubratrů, kteří se zavázali hájit stejné ideály.

---

³⁵ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, s. 3.

Jednotlivé řádové domy se nazývaly komendy, v jejichž čele stál komtur, komendy se pak dále sdružovaly do tzv. bailiv, v jejichž čele stál zemský komtur. Již kolem roku 1204 se řád dostal i do Čech, když získal od krále Přemysla Otakara I. a jeho bratra (moravského markraběte Vladislava Jindřicha) majetek v Opavě, který mu byl potvrzen 15. dubna 1204 papežem Inocencem IV., nicméně původní centrum řádu tehdy bylo v Praze. Řád německých rytířů tak byl po johanitech druhým rytířským řádem, který se usadil v českých zemích. Zde si vybuodoval poměrně úspěšnou a silnou pozici a těšil se přízni panovníků, o čemž svědčí stále se rozrůstající řádový majetek. V roce 1382 byly v českomoravské bailivě tyto komendy: Slavkov, Chomutov s hradem Blatno, Drobovice, Jindřichův Hradec, Řepín, Hoštěradice, Opava, Plzeň, Německý Brod, Bílina, Osová Bitýška, Moravský Krumlov, Býčkovice, Miletín, Praha, Polná, Hrotovice, Hradec Králové, Křenovice a Deblín s celkovým počtem 105 členů řádu.³⁶

Nepřízní doby však Řád německých rytířů přicházel o jednotlivé statky a de facto zaniklo jeho působení v Čechách, kam se vrátil až v pobělohorské době, kdy se zaměřil na budování svého dominia na území severní Moravy a Slezska.

Na evropské půdě se řád udržel do dnešních dnů, ovšem ve své 800leté historii se musel potýkat s řadou problémů, z nichž jej některé přivedly téměř na pokraj samotné existence, jmenujme především existenční krizi po roce 1918, již se budeme v této práci také zabývat. Z dalších komplikací můžeme zmínit přestup velmistra Albrechta Braniborského k luterství v 16. století, Napoleonovo rozpuštění řádu v zemích Rýnského spolku v 19. století, první světovou válku, která byla poslední bojovou akcí řádu, nebo rozpuštění řádu nacisty ve 20. století.

Řád německých rytířů se sice zpočátku řídil řeholí sv. Augustina doplněnou ve vojenských záležitostech podle templářů a ve špitálnictví podle johanitů, ovšem poměrně brzy došlo k vypracování vlastních stanov, které byly postupem doby několikrát přepracovány, např. již v polovině 19. století vypracoval řádový kněz a profesor bohosloví Peter Paul Rigler nová statuta, v nichž překvapivě již tehdy zdůraznil hlavně činnost kněží a řádových sester a vyzdvihl charitativní a sociální službu bratrstva. Samozřejmě na úkor rytířské složky řádu, kterou jaksi odsouvá na druhé místo. Celková reorganizace řádu však proběhla až ve 20. letech 20. století, kdy bylo nutné vzhledem k novým

---

³⁶ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 87.

evropským poměrům řešit jeho postavení a zajištění budoucnosti. Nová řádová statuta však byla papežem Piem XI. potvrzena až 27. listopadu 1929; společenství bylo přeměněno na řád řeholních kanovníků a bylo rozděleno na čtyři bailivy – československou, rakouskou, italskou a lublaňskou.

Je nutné také zmínit způsob života řádových bratří, protože mnohým lidem připadá zvláštní spojit tyto dva naprosto odlišné způsoby života, tedy rytířský a řeholní. Členem Řádu německých rytířů se mohl stát šlechtic narozený v řádném manželství, který složil slib čistoty, chudoby a poslušnosti a navíc slib obrany víry. Od počátku tudíž šlo o člověka, který v sobě spojoval osobu bojovníka i mnicha. V době míru žil řeholním způsobem života v souladu s řeholními sliby, ovšem v době nepokojů se chopil zbraně a bránil víru a církvev proti jejich nepřátelům, případně chránil také chudé a potřebné.

V čele Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské stojí velmistr (německy Hochmeister) stejně, jako je tomu i u jiných duchovně rytířských řádů. Velmistr je volen Generální kapitulou a jeho sídlo je ve Vídni, nicméně od roku 1923 až do druhé světové války bylo hlavní sídlo tohoto řádu na území Československa, konkrétně v Bruntále. Když se totiž ve zmiňovaném roce stal velmistrem první kněz občanského původu Norbert Klein, přenesl sídlo právě do Bruntálu, v jehož okolí měl řád poměrně silnou pozici. Norbert Klein navíc pocházel z dnešního Rýžoviště (tehdy nazývaného Brunzejf) a jeho kněžské působení je s oblastí Bruntálska a Opavska úzce spjato. Vyjma let 1916 – 1926, kdy zastával biskupský úřad v Brně, se jeho život odehrával na pomezí Moravy a Slezska a ve Slezsku. Oba jeho nástupci v tomto sledovaném časovém období, tedy velmistři Paul Heider a Robert Schälzky (synovec N. Kleina) neměli důvod vracet sídlo velmistra do Vídně, neboť rovněž působili jako kněží především ve Slezsku.

Tato skutečnost nám ukazuje, že Československo a Německý řád byli velmi úzce spjati – kolik řeholních společenství mělo hlavní sídlo na území Československa? Toto sepjetí nás vede k myšlence, že řád velmi pozorně sledoval fungování státu a měl velký zájem na jeho správném vývoji. Zdravý stát byl pro bratry německého domu zárukou toho, že vedení řádu bude moci spravovat celé společenství bez větších komplikací způsobených např. nepříznivou politickou či národnostní situací. Tyto představy idylického soužití se bohužel nenaplnily...

První problémy nastaly krátce po vzniku samostatné Československé republiky, kdy se řád jakožto vlastník rozsáhlých nemovitostí potýkal s pozemkovou reformou, další komplikace nastaly z důvodu vyostření vztahu mezi státem a římskokatolickou církví, mezi Čechy a Němci a výčet by mohl pokračovat.

Velmi nepříznivá doba nastala pro řád také po druhé světové válce, která sice není v popředí našeho zájmu, ale můžeme zmínit, že řád byl tehdy označen za zrádce a nepřítele státu, osočován ze spolupráce s nacistickým Německem a velmistr Robert Schälzky byl nazván kolaborantem.³⁷ Z těchto důvodů bylo dokonce přistoupeno ke konfiskaci majetku Německého řádu v roce 1946, proti čemuž vedení řádu podalo stížnost. Dne 2. února 1948 uznal Nejvyšší správní soud stížnost řádu za oprávněnou a převzetí majetku ministerstvem zemědělství zrušil. Toto rozhodnutí bylo opětovně potvrzeno v prosinci 1948, tedy již po komunistickém převratu, nicméně rozsudek již nenabyl právní moci a majetkoprávní spory tak přetrvaly prakticky do současnosti. Po pádu komunismu v Československu v roce 1989 totiž došlo k obnovení a oživení činnosti řádu a ministerstvo kultury sice 18. března 1993 potvrdilo, že Německý řád je uznáván a evidován jako řeholní instituce, nicméně podle stávajících restitučních zákonů mu nebyl navrácen žádný majetek.³⁸

Německý řád však přes všechny majetkoprávní spory působí na našem území i nadále (vedle Rakouska, Itálie, Belgie, Slovinska, Německa a Slovenska) a stále rozvíjí svou činnost. Pokračuje ve vzdělávání dětí a mládeže, čímž navazuje na školskou činnost, jejíž počátky sahají až do poloviny 19. století. Řád provozuje Církevní gymnázium Německého řádu v Olomouci, Církevní konzervatoř Německého řádu v Opavě a rovněž Dům dětí a mládeže Německého řádu, který se zaměřuje na pohybový, vědomostní i osobnostní rozvoj dětí. Jednotlivé kroužky se konají ve vybraných školách, které s tímto projektem spolupracují, přičemž nabídka kroužků je poměrně bohatá.

Mimo školství řád zaměřuje svou činnost také na sociální a ošetrovatelskou službu; z toho důvodu provozuje Pečovatelenskou službu

---

³⁷ Této problematice se budeme věnovat v předposlední kapitole této disertace, která nás seznámí s důvody zrušení řádu.

³⁸ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 91.

Německého řádu se sídlem v Bruntále. V rámci ní nabízí širokou škálu pečovatelských služeb v domácím prostředí pacientů.

Konečně řád působí také v několika farnostech, kde zajišťuje duchovní péči věřícím. Řádoví kněží mají v rámci farností stejné povinnosti jako jiní duchovní, nabízejí duchovní vedení, podílí se na aktivitách farnosti, slouží bohoslužby apod.

Veškeré aktivity Německého řádu, který se dělí na mužskou a ženskou větev,³⁹ můžeme shrnout do řádového hesla „Léčit a pomáhat“. Bratři a sestry německého domu se snaží toto heslo naplňovat v rámci svých možností, přičemž se řídí láskou k bližním a vede je idea služby Bohu i potřebným. Členové obou větví přidávají za své jméno řádovou zkratku OT, která je odvozená od latinského označení řádu Ordo Teutonicus. Znakem je černý heraldický kříž ve stříbrném štítě, ovšem v minulosti byl tvar kříže několikrát změněn, a oděvem je černý talár a bílý plášť s černým křížem.

Patrony řádu jsou Panna Marie, sv. Jiří Drakobijce, sv. Alžběta Durynská a sv. Dorota.

Sv. Jiří, tribun římského vojska, s Boží pomocí zachránil královskou dceru před drakem, který sužoval celý kraj, a všichni jeho obyvatelé se poté obrátili na křesťanskou víru. V té době však nastoupil na trůn Dioklecián, který se rozhodl křesťany vyhubit, Jiří proto odložil vojenský šat a mezi lidmi hlásal o Božích pravdách tak horlivě, že se mnozí obraceli na víru. To rozzuřilo místodržitele Daciána, který přikázal Jiřího zatknout a mučit, ovšem Jiří vyvázl bez sebemenších zranění a následků, neboť jeho rány byly zázračně zahojeny. Dacián nakonec rozhodl, že Jiří bude smýkán městem a nakonec sťat, což se také stalo. Jiří však ještě stihnul poprosit Krista, aby příště vyhověl prosbě každého, kdo se v jeho jménu obrátí k Bohu o pomoc. Hlas přicházející z nebes ho ujistil, že se tak stane.

Sv. Alžběta Durynská byla dcerou uherského krále Ondřeje II. a Gertrudy Bavorské a manželkou Ludvíka Durynského, který ji navzdory své rodině podporoval v jejím charitativním díle. Alžběta Durynská byla velmi skromná, prostě se oblékala, přátelila se se služebnictvem a především věnovala svou péči žebračům, nemocným i malomocným, o které vlastníma rukama pečovala vedena

---

³⁹ Oficiální název ženské větve řádu zní Milosrdné sestry Panny Marie Jeruzalémské. Sestry působí v celkem pěti provinciích v čele s provinciální představenou.

hlubokou vírou. Po brzké smrti manžela byla jeho příbuznými vypuzena z hradu a uchýlila se do kláštera v Marburgu, kde založila špitál a dál se věnovala své pečovatelské činnosti. Zemřela v roce 1231 v pouhých 24 letech.

Sv. Dorota se narodila v Césareji v Malé Asii a byla vychována ve víře. Později proto odmítla pohanského ženicha, který se o ni ucházel, ovšem pro Dorotu to znamenalo předvolání, kde byla nucena zapřít Krista a vzdát úctu pohanským božstvům. Když Dorota odmítla, byla mučena na skřipci a odsouzena ke stětí. Cestou na popravu potkala mladého úředníka Teofila, který si tropil legraci z toho, že se Dorota těší do nebeské zahrady a řekl si o poslání květin a ovoce, což mu světice slíbila. Těsně před popravou jí nebeský posel podával růže a jablka, která Dorota nechala poslat Teofilovi, čímž splnila svůj slib a Teofil se na základě této události také obrátil na víru. Ještě téhož dne byl proto také st'at.

2. Velmistři v letech 1923 – 1939

V této kapitole se budeme postupně zabývat osobnostmi všech tří velmistřů, jejichž činnost v čele řádu spadá právě do období let 1923 – 1939. Všichni tři, ač německé národnosti, se narodili na území Slezska a současně se jedná o jediné velmistry řádu, kteří svůj úřad vykonávali na území Československa. Zajímavostí je jistě i fakt, že dva z nich byli v úzkém příbuzenském vztahu; velmistr Robert Schälzky byl synovcem Norberta Kleina (byl synem Kleinovy starší sestry Anny). Na rozdíl od svého strýce, který nikdy nebyl politicky činný, byl však Robert Schälzky aktivním politikem a velmi se zajímal o sociální a politickou problematiku oblastí československého pohraničí, velkou pozornost věnoval také otázkám česko-německých vztahů a snažil se zasazovat o právo na národnostní sebeurčení. Je tedy zřejmé, že jeho oblíba rostla především v oblastech s převažujícím německým obyvatelstvem, což mu bylo později na škodu.

Každý z velmistřů byl jiný, vykazoval jiné charakterové rysy a pozornost věnoval otázkám, které považoval dle svého nejlepšího svědomí a vědomí za důležité, přesto můžeme říci, že všichni byli výraznými osobnostmi a v řádových dějinách zanechali osobitou stopu.

Čelní státní představitelé vždy s velkým zájmem sledovali změny v nejvyšší řádové funkci, protože bylo zřejmé, že spolupráce mezi státem a řádem je nevyhnutelná a v mnohých otázkách (např. školství nebo péče o nemocné) budou nutné vzájemné dohody a podpora.

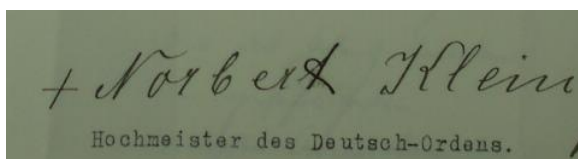
Všichni tři velmistři byli navíc vystaveni velkým problémům své doby, kterým byli nuceni čelit, ať už se jedná o vyostření vztahů mezi českou a německou veřejností, postupující hrozbu nacismu ve 30. letech 20. století v případě Paula Heidera a Roberta Schälzkého, nebo o silné proticírkevní hnutí v Československu v případě Norberta Kleina. Některé záležitosti budou zmíněny přímo v životopisech jednotlivých velmistřů, na některé se zaměříme v odpovídajících kapitolách.

2. I. Norbert Klein

Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994, s. 299.

Norbert Klein⁴⁰ se narodil v Brunzejfu (dnešním Rýžovišti)⁴¹ do německé tkalcovské rodiny jako Johann Nepomuk Klein dne 25. října 1866. Byl nejmladším dítětem manželů Josefa a Magdaleny Kleinových, kteří již vychovávali čtyři starší děti – Aloise (nar. 1853), Annu (nar. 1854), Marii Magdalenu (nar. 1856) a Julianu (nar. 1857).

Manželé Kleinovi byli hluboce věřící lidé; katolická víra tvořila významný prvek v jejich životě, a proto také své děti vychovávali v souladu s katolickou naukou, vštěpovali jim zásady víry a učili je tomu, co znamená zbožný a pokorný

---

⁴⁰ Norbertu Kleinovi se věnuje autorčina samostatná magisterská diplomová práce obhájená na katedře historie FF UP Olomouc v roce 2010. Informace uvedené v této kapitole jsou proto s úpravami převzaty z ní a na některých místech doplněny o nové poznatky. Srov. Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, Olomouc 2010.

⁴¹ V době narození Johanna Kleina se obec nazývala česky Brunzejf. Tento název přetrvál až do roku 1947, kdy byla obec přejmenována na Rýžoviště. Německy se nazývá Braunseifen. (Bartoš, J.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, sv. IV, s. 291.)

život. To jistě zásadním způsobem ovlivnilo nejmladšího syna, který se v roce 1877 odebral z obecné školy na studia do arcibiskupského chlapeckého semináře v Kroměříži, kde se vzdělával v souladu s křesťanskými hodnotami a postupně získával teologické vědomosti.⁴² V Kroměříži také složil v roce 1885 maturitní zkoušku z těchto předmětů: náboženství, latina, řečtina, němčina, geografie a dějepis, matematika, fyzika, přírodopis, filosofie a čeština a vysvědčení mu bylo vystaveno ke dni 20. července 1885.

Protože cítil silnou touhu stát se katolickým knězem, zamířil k dalším studiím do Olomouce. Na tamní bohoslovecké fakultě se mladý Johann Klein natolik zdokonalil v českém jazyce, že jej ovládal téměř stejně dokonale jako svou mateřštinu.⁴³ Tehdy ještě nemohl tušit, jak moc mu znalost českého jazyka pomůže v další kariéře a přinese mu užitek během nacionálních tlaků.

Doba olomouckých studií Johanna Kleina měla trvat čtyři roky, ovšem krátce předtím, než tento mladý bohoslovec oslavil své jedenadvacáté narozeniny, tedy v roce 1887, byl přijat do Řádu německých rytířů a přijal řádové jméno Norbert. Výběr tohoto jména je velmi zajímavý, neboť sv. Norbert je od roku 1627, kdy byly jeho ostatky převezeny do premonstrátského opatství na Strahově, také jedním z českých patronů a vzhledem k tomu, že křestní jméno dostal Klein rovněž po českém zemském patronu Janu Nepomuckém, můžeme v této souvislosti vidět kořeny jeho hluboké úcty k vlasti.

Vzhledem k tomu, že řád své budoucí kněze posílal studovat na univerzitu v tyrolském Innsbrucku, odebral se na tamní teologickou fakultu také on. Studia zakončil v roce 1890 a 27. července téhož roku byl v Innsbrucku vysvěcen na kněze.⁴⁴ O dva roky později složil v Opavě řádové sliby.⁴⁵

Nad výběrem duchovního společenství, které si Norbert Klein zvolil za svou duchovní rodinu, se nemusíme podívat. Činnost tohoto společenství byla již tehdy úzce spjata s oblastí Bruntálska a Opavska a fara v Brunzejfu, odkud Klein pocházel, byla dlouhá léta jednou z inkorporovaných far řádu. Klein se tedy již od dětství běžně setkával s příslušníky řádu a mohl sledovat jeho působení v dané oblasti.

---

⁴² Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 51, sgn. 112, kart. 1.

⁴³ Das Deutschordenszentralarchiv ve Vídni (dále jen DOZA), *Hochmeister*, kart. 549.

⁴⁴ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. I., s. 77.

⁴⁵ Tamtéž.

Jako kněz působil Norbert Klein prvních dvanáct let přímo v Opavě, přičemž deset let působil jako kooperátor při farním kostele Nanebevzetí Panny Marie⁴⁶ a dva roky jako kaplan. Z této doby pocházejí informace o tom, že Klein byl výborným kazatelem, čehož si údajně cenil i tehdejší velmistr Evžen Habsburský.⁴⁷ Jeho kázání byla mezi lidmi velmi oblíbená a vyhledávaná, neboť se nejednalo pouze o témata ryze náboženského charakteru, ale také o otázky běžného života, problémy doby a povzbuzující slova.

Poté Klein krátce působil jako spirituál řádových sester v Andělské Hoře a správce farního kostela Narození Panny Marie, nicméně po necelém roce (v květnu 1903) byl povolán zpět do Opavy, aby se po smrti Konrada Riedela ujal uvolněného úřadu probošta. V této době se také stal školním komisařem a oba úkoly plnil velmi svědomitě. Vzdělávání dětí v duchu křesťanských tradic považoval za velmi důležité a sám dokonce tři roky vyučoval náboženství na Německé státní škole obchodní v Opavě. Na včasné formování dětského myšlení na základě křesťanských myšlenek a tradic a na etických principech kladl velký důraz, neboť si velmi dobře uvědomoval, že budoucnost je právě v mladých generacích, kterým je tudíž nutné vštípit zdravé hodnoty a naučit je zodpovědnosti.

Kněžská činnost Norberta Kleina se v Opavě odrazila především v rekonstrukci farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, kterou sice převzal již započatou, ale dovedl ji ke zdárnému konci. Za jeho úřadu byla např. instalována nová Pieta, bylo zavedeno nové elektrické osvětlení, opraveno zdivo, pilíře, okna, opravena střecha, pořízeny dva nové boční oltáře apod. Veškeré opravy navíc nesměly narušit běžný chod kostela, v němž byly po celou dobu rekonstrukce konány pravidelné i příležitostné bohoslužby. Začátkem prosince 1908 zde např.

---

⁴⁶ Tento chrám byl v té době největším kostelem v tehdejším Rakouském Slezsku a navíc nejjihněji postaveným zástupcem gotického stavitelství ve střední Evropě, pro nějž byla jako stavební materiál použita pálená cihla.

⁴⁷ Narodil se 21. 5. 1863 v Židlochovicích na Moravě. V roce 1887 složil ve Vídni řádové sliby a v roce 1894 se stal velmistrem. Vzdělání získal na vojenské akademii ve Vídni, ovšem soukromě vystudoval také dějiny umění. Byl velmi vzdělaný, sloužil v řadě posádek pěchoty i husarů a jeho vojenská kariéra poměrně rychle rostla. V roce 1916 se stal plním maršálem. Během první světové války organizoval provoz polních lazaretů, v čemž se odráží charitativní zaměření řádu. Jako velmistr investoval značné částky do oprav a obnov řádových statků – Hohenwerfen nedaleko Salzburgu, zámek v Bruntále či Bouzov. Po roce 1918 a zániku starého mocnářství se potýkal s problémy spjatými s jeho původem a v roce 1923 abdikoval na funkci velmistra. Zemřel 30. 12. 1954 v Meranu a pohřben je v kostele sv. Jakuba v Innsbrucku.

proběhly oslavy 60. výročí nástupu na trůn císaře Františka Josefa. Probošt Klein byl při této příležitosti vyznamenán rytířským křížem Řádu Františka Josefa.

Rok 1916 přinesl do života Norberta Kleina velkou změnu. Když totiž toho roku zemřel olomoucký arcibiskup František Saleský Bauer, došlo k poměrně zajímavým přesunům jiných arcibiskupů – do Olomouce byl jmenován pražský kardinál Lev Skrbenský z Hříště, do Prahy byl poslán poměrně neoblíbený brněnský biskup Pavel hrabě Huyn a na uprázdněný brněnský biskupský stolec byl jako 10. brněnský biskup dosazen dosavadní opavský probošt Norbert Klein.⁴⁸ Jeho jmenování potvrdil koncem roku 1916 papež Benedikt XV. a v lednu následujícího roku Klein v Opavě obdržel z rukou kardinála Skrbenského biskupské svěcení. V neděli 11. února 1917 pak proběhla v Brně slavnostní intronizace.

Biskup Klein si v Brně poměrně rychle získal velkou oblibu. Věřící brněnské diecéze oceňovali jeho nestranný přístup k diecezánům, citlivý přístup při řešení problémů, plynulé užívání českého jazyka při jednáních s českými úřady, spolky i jednotlivci a v neposlední řadě byl oceňován rovněž jeho aktivní zájem o studium bohoslovců. To je ostatně pochopitelné vzhledem k tomu, že se již jako probošt v Opavě velmi aktivně zapojoval do vzdělávání mládeže. I proto snad může překvapovat skutečnost, že nový biskup Klein upustil po svém přesunu do Brna od vizitací a udělování svátosti biřmování na venkově, od čehož ho odradilo válečné ovzduší. Po válce (v roce 1920) nicméně vydal nové příkazy pro generální vizitace a biřmování, v nichž se odráží jeho chápavý a citlivý přístup k širokým vrstvám veřejnosti, neboť v nich podpořil snahy chudších obyvatel posílat děti ke svátostem i přes to, že jim chybí dostatek finančních prostředků např. pro nákup nových šatů pro jejich mladé biřmovance.

---

⁴⁸ Proč došlo k těmto přesunům? V čele brněnské diecéze stál v době vypuknutí první světové války Pavel hrabě Huyn, syn vysoce postaveného důstojníka, který byl často kritizován pro svou výbušnou povahu a přísnost. Navíc neovládal češtinu, ač se jednalo o brněnského rodáka. Tyto skutečnosti se mu v době, kdy docházelo k prohlubování národnostních sporů, kritice přežitku dosazování do vysokých církevních funkcí hodnostáře z řad šlechty a prosazování požadavku na dosazování církevních hodnostářů znalých českého jazyka, staly osudnými. Špatná Huynova pověst způsobila, že olomoucká kapitula nesouhlasila s jeho přesunem do Olomouce, ale raději upřednostnila pražského kardinála Lva Skrbenského z Hříště. Ten do Olomouce odešel a Huyn byl raději poslán Prahy – tedy dále od oblasti, které k srdci příliš nepřírostl. Stalo se tak na nátlak přívrženců vídeňského centralismu. Ani tam si však přízeň nezískal a po 28. říjnu Prahu opustil a na svou hodnost rezignoval. Po jeho dosazení na svatovojtěšský stolec se však uvolnil brněnský biskupský stolec, kam bylo třeba jmenovat někoho, kdo bude akceptovatelný pro českou i německou stranu, někoho, kdo ovládá oba jazyky a raději nemá šlechtický původ. Nejlepším adeptem na úřad brněnského biskupa se tedy stal Norbert Klein.

„...Kristus Pán ustanovil svátost biřmování k utvrzení duše ve víře a k jejímu posilnění v boji proti nepřátelům věčné spásy; proto nemají přijetí této svátosti pod záminkou bídy, nouze a nedostatku ani ti nejchudší opomenouti. Ke svatému biřmování lze přece jíti také ve všedním obleku; nových zvláštních šatů není jistě k tomu třeba. Ano, dokonce bosky přijíti ke sv. biřmování – když už jinak není možno – není zcela jistě žádnou hanbou, vždyť milený Pán Bůh dívá se na srdce biřmovance a ne na jeho oděv nebo obuv. Rodiče nepotřebují se věru styděti poslati svých dítek k sv. biřmování v šatech obnošených. Nejlepším a před Bohem nejpotřebnějším šatem pro biřmovance jest posvěcující milost...“⁴⁹

Takovými kroky si biskup Klein naklonil většinu věřících a o zvýšení jeho oblíbenosti se jistě nemalou měrou zasloužilo také udělení čestného doktorátu, které v únoru 1917 schválil císař Karel na návrh teologické fakulty v Innsbrucku, kde Norbert Klein dovršil svá teologická studia.⁵⁰ Diskutovat ovšem můžeme nad otázkou, zda míra oblíbenosti brněnského biskupa nebyla zvyšována také faktem, že Norbert Klein se po celou dobu své funkce (a následně i v době vykonávání velmistrovského úřadu) choval zásadně apoliticky a svým jednáním se nikdy nezapojoval do politického dění ať už na státní či regionální úrovni, čímž se velmi lišil od svého synovce Roberta Schälzkého, který naopak do politiky aktivně zasahoval. Klein se vždy přikláněl spíše k lidovým vrstvám a snažil se zůstat „lidovým duchovním činitelem“, který nikdy neprotěžoval své německví na úkor češství. To mu pravděpodobně pomohlo také v době ostrých útoků českých nacionalistů, kteří po vzniku Československa volali po českých kněžích. Klein zůstal poněkud stranou jejich pohledů a požadavek na jeho odvolání nebyl nikdy vznesen.

Je možné, že jeho pozici v Brně posílil také fakt, že v brněnské diecézi měly nejmenší ohlas proticírkevní nálady, které po vzniku Československé republiky zachvátily zemi. Klein měl zkrátka štěstí, že stál v čele diecéze s tradičně silným příklonem ke katolictví, vždyť ve 20. letech 20. století se ke katolické víře hlásilo přes 90% Moravanů! I přesto brněnská diecéze trpěla stejně jako ty ostatní akutním nedostatkem aktivních kněží, neboť po první světové válce výrazně poklesl počet bohoslovců v brněnském alumnátu, který z toho důvodu

---

⁴⁹ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), *Kapitula sv. Petra a Pavla*, inv. č. 108, sgn. I G, kart. 32.

⁵⁰ Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens*, s. 99.

stál na pokraji existence. Samotná diecéze pak byla paradoxně rozšířena o Valticko, které Československu připadlo Saint-Germainskou smlouvou. Farnosti Valtice a Poštorná totiž původně spadaly pod správu vídeňské arcidiecéze.

Co se týká postoje Norberta Kleina k proticírkevním aktivitám, nebyl příliš aktivní, veřejně téměř nevystupoval a do sporů raději nezasahoval ve snaze nevyvolávat další napětí. K celé záležitosti přistupoval se zdrženlivostí sobě vlastní, pouze 5. prosince 1918 prohlásil v jednom ze svých projevů: „...at' si vezmou, co nám nepatří, ale víru a náboženství je třeba bránit.“⁵¹ Postavil se také na stranu zachování penzijního pojištění kněží, neboť v blíže neurčené době se obrátil na ministra Jana Šrámka s žádostí:

*„Slovutný pane ministře, prosím snažně, aby Něm. Řádu ponecháno bylo pensijní normále – které dosud má dle rozhodnutí nejvyššího správního soudu – je to pro nás životní otázka a vřadění do všeobecného zákona by pro nás znamenalo zrovna zničení.“*⁵²

I když se jedná o pouhý nedatovaný koncept dopisu, je z něj patrné, že Norbert Klein kladl důraz na podporu katolického kléru ze strany státu, která pro mnohé znamenala existenční jistoty. O důležitosti, kterou své žádosti přikládal, svědčí také skutečnost, že se ohledně stejné záležitosti obrátil na arcibiskupství a žádal, aby se arcibiskup za kladné vyřízení jeho žádosti u ministra Šrámka rovněž přimluvil.⁵³

Později ještě reagoval na návrh zrušit brněnský alumnát a nahradit jej generálním seminářem a podal také oficiální protest proti tomu, že si vláda i přes nařízení uvedená v Novém kodexu kanonického práva stále přivlastňovala právo jmenovat kanovníky. Jeho protest byl marný. Výraznější Kleinovy politické aktivity nebo reakce na kroky československé vlády však známy nejsou, což jistě přivítali jak zástupci politické scény, tak široká veřejnost, které byl skromný a lidový brněnský biskup velmi sympatický.

V roce 1923 byl biskup Norbert Klein zvolen velmistrem Řádu německých rytířů a následující tři roky vykonával biskupský a velmistrovský úřad současně. Zvýšení pracovního vypětí jej však velmi vysilovalo a s rostoucími národnostními spory začínal mít také pocit, že do českého Brna příliš nezapadá. Rozhodl se plně

---

⁵¹ *Biskupství brněnské*, s. 29.

⁵² ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

⁵³ Tamtéž.

věnovat vedení řádu a v roce 1925 podal do Říma rezignaci, která byla následujícího roku přijata a 15. července 1926⁵⁴ Norbert Klein definitivně opustil Brno, i když to byly převážně české kruhy, které podporovaly jeho setrvání v brněnské diecézi.

Rok 1923 byl tedy významným předělem v životě Norberta Kleina; stal se nástupcem arcivévody Evžena Habsburského v čele společenství, které se po první světové válce ocitlo v nově uspořádané Evropě ve velmi těžké pozici a prakticky bojovalo o přežití, neboť bylo stále spojováno s habsburskou monarchií. Bylo více než zřejmé, že řád musí reagovat na nové události, bojovat proti názorům, že byl pouze čestnou institucí Habsburků, a především změnit své vnitřní uspořádání, pokud chce na evropské půdě přežít.

Arcivévoda Evžen Habsburský moudře usoudil, že je čas k radikálnímu řešení. V roce 1921 rozšířil Generální kapitolu o čtyři řádové kněze, čímž zvýšil navzdory nesouhlasu řádového rytířstva vliv kléru. Mezi oněmi čtyřmi byl rovněž Dr. Klein. Ve stejném roce byl Klein zvolen rovněž zástupcem velmistra, který měl provádět generální vizitace. Když ani přes tyto kroky tlak vůči řádu neustával, rozhodl se velmistr Evžen k zásadnímu kroku a v roce 1923 rezignoval na svůj úřad.

Bylo zřejmé, že volba nového představitele řádu bude zásadní pro další existenci celého společenství. Nový velmistr by na sebe vzal nezáviděníhodný úkol upevnit postavení řádu, zdůraznit jeho charitativní činnost a vyvést ho z vleklé krize. Sám arcivévoda Evžen již před novou volbou velmi aktivně podporoval Norberta Kleina, v němž musel vidět schopnosti potřebné k reorganizaci řádu, samotná volba přesto nebyla jednoduchá. Řádoví rytíři se nechtěli tak snadno vzdát svých práv a zřejmě nebyli připraveni na klerikalizaci řádu. Ve volbě proto získali shodně po třech hlasech jak Klein, tak hrabě Mensdorff. Následovaly další dvě kola volby, v nichž se potvrdila patová situace a volba proto byla o den odročena.

Arcivévoda Evžen průběh volby pozorně sledoval a poté, co se dozvěděl o nerozhodnosti situace, odeslal kapitule telegram, v němž zdůraznil svůj zájem na tom, aby byl zvolen biskup Klein: „*Klein potvrzen, Evžen.*“ Díky tomuto přímému zásahu odstoupivšího velmistra již nebylo další volební kolo tak

---

⁵⁴ *Biskupství brněnské*, s. 30.

dramatické. Většinou hlasů byl zvolen právě Klein, na nějž byla 21. května 1923⁵⁵ převedena hodnost velmistra; bylo to v den šedesátých narozenin arcivévody Evžena Habsburského. V srpnu pak volbu nového velmistra potvrdil Vatikán a 27. září proběhla v řádovém zámku v Bruntále slavnostní intronizace.⁵⁶ Církevní obřady v bruntálském kostele vedl tehdejší opavský probošt Paul Heider.

Norbert Klein ve své intronizační řeči⁵⁷ připomněl heslo svého předchůdce: „*raději prospívat, než stát v čele*“ a rovněž jej přijal za vlastní. Tím prakticky vyjádřil své rozhodnutí vést řád tak, aby přispíval k důstojnému životu lidí, pomáhal v sociální sféře a podílel se na vzdělávání dětí. Z těchto důvodů se setkával s různými osobami a skupinami osob, s nimiž řešil nejen soukromé, ale především různé církevní, provozní aj. záležitosti. Svědčí o tom jeho návštěvní kniha plná záznamů o tom, koho ve svém úřadě přijal.⁵⁸ V roce 1924 se tak můžeme dočíst, že novopečeného velmistra Kleina navštívili 5. ledna archivář. Dr. Schindler z Vídně, 13. ledna členové spolku na stavbu kostelů (celkem 15 osob), 28. ledna byli pozváni k večeři arcibiskup Leopold Prečan, arcibiskupský sekretář Msgre. Karlík a dalších 5 církevních představitelů, 16. března členové spolku na stavbu kostelů v Brně (celkem 22 osob), 28. listopadu vládní rada z Brna Josef Mašek nebo 10. prosince ředitelka ústavu slepých dívek. Dále se jedná o zástupce různých řeholních společenství, spolků, soukromé osoby nebo úředníky.

V první řadě ale bylo nutné věnovat pozornost upevnování postavení řádu. Destabilizované společenství rozhodně nemohlo své dávné cíle plnit, čehož si byl velmistr a většina členů vědoma, nicméně komplikací a nevyřešených otázek se do té doby nakumulovalo tolik, že obroda celého společenství postupovala velmi pomalu a celý proces reorganizace byl velmi zdlouhavý. Neutěšený stav řádu neunikl ani papeži Piu XI., k němuž velmistr Klein poslal Roberta Schälzkého, aby v Římě vysvětlil některé otázky a záležitosti týkající se obrody řádu a jednal o dalším postupu. Pius XI. se nakonec rozhodl vyslat k řádu papežského vizitátora. V roce 1927 proto k tomuto společenství přibyl kapucín Hilarin Felder, který po seznámení s vnitřními poměry vyjádřil nutnost okamžité restrukturalizace a doporučil, aby se vycházelo z regulí, která již v polovině 19. století vypracoval

---

⁵⁵ Rác, R. (ed.): *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr Řádu německých rytířů (1863 – 1954)*, s. 133.

⁵⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 50, sgn. 111, kart. 1.

⁵⁷ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

⁵⁸ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 25, sgn. 112, návštěvní kniha.

kněz Peter Rigel – tedy ze stanov, v nichž byla zdůrazněna činnost kléru nad profesním rytířstvem. To v praxi znamenalo, že rytířská složka řádu šla ke svému konci. Postupně byly zrušeny všechny úřady vyhrazené rytířům, noví se nepřijímali a rytířský element nakonec zmizel i ze samotného označení společenství, které místo názvu Řád německých rytířů přijalo označení Německý řád Panny Marie Jeruzalémské. Snižování počtu rytířů je patrné na příkladu let 1914 a 1925, kdy během této doby klesl jejich počet o více než polovinu. V roce 1914 bylo řádových rytířů 17, o jedenáct let později pouhých 6.⁵⁹ Postupně se však z důvodu sekularizace společnosti snižoval i počet kněží a řádových sester, ovšem tento pokles nebyl tak dramatický. Ve stejných letech se uvádí 96 a 90 kněží a 343 a 335 sester.⁶⁰

Z řádových stanov byly vyjmuty veškeré záležitosti týkající se výsad šlechty a habsburského panovnického domu, ovšem na celou věc nemůžeme pohlížet tak, že ze dne na den přestaly v řádu fungovat rytířské cti a poslání. Všichni žijící rytíři v řádu zůstali a bylo jim zajištěno co nejmenší omezení jejich života a poslání až do jejich smrti. Noví rytíři však již nebyli do řádu přijímáni, čímž postupně řádový rytířský stav vymíral.

Pod dohledem Hilarina Feldera byly tedy vypracovány nové stanovy, které byly řádu potvrzeny 27. listopadu 1929.⁶¹ Toto datum můžeme považovat za konec obrody Řádu německých rytířů, respektive Německého řádu v čistě klerikální instituci, i když se i nadále vedení řádu potýkalo s některými problémy a záležitostmi, které bylo nutné dořešit a přivést k dokonalosti.

Řád se zcela pochopitelně po celou dobu snažil hledat podporu na různých stranách a velmistr Klein se snažil svým kultivovaným vystupováním získat sympatie veřejnosti, jednotlivců i různých organizací.⁶² Lze předpokládat, že nepřímou podporu Německému řádu vyjádřil také samotný prezident Tomáš

---

⁵⁹ Posledním profesním rytířem řádu, pak řádovým knězem a převorem rakouské bailivy byl c. a k. komoří, podplukovník v záloze a zemský komtur Friedrich Joseph hrabě Belrupt-Tissac, narozený v Brně 10. 10. 1879, který zemřel 20. 3. 1970 ve Vídni. (Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích*, s. 79.)

⁶⁰ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 146, sgn. 151, kart. 23.

⁶¹ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 32, kart. 1.

⁶² Samotné osobě N. Kleina byl příznivě nakloněn např. Katolický rolnický spolek, Spolek křesťanských matek apod.

Garrigue Masaryk, s nímž se velmistr Klein setkal 16. června 1929 v odpoledních hodinách na Bouzově.⁶³

Prezident Masaryk tehdy podnikal cesty po Moravě a projevil zájem navštívit rovněž poměrně nedávno zrekonstruovaný hrad Bouzov, který byl majetkem řádu. Velmistr Klein se na příjezd prezidenta republiky a jeho doprovodu, mezi nějž patřila Masarykova dcera Alice, ministerský předseda František Udržal a ministr vnitra Jan Černý, velmi pečlivě připravoval, návštěvu podrobně plánoval a ve svých poznámkách kladl velký důraz na používání českého jazyka během prezidentské návštěvy, což mělo vyzdvihnout jeho národnostní nestrannost. Podle dochovaných archivních záznamů se dovídáme, že návštěva proběhla velmi dobře. Prezident Masaryk obdržel od velmistra publikace o dějinách Bouzova a o činnosti Německého řádu, díky nimž měl být Masaryk seznámen s jeho charitativním zaměřením. Rozhovor prezidenta a velmistra byl pro řád pravděpodobně přínosný, protože vedení státu vyjádřilo určitou podporu řádovým aktivitám i přesto, že Masaryk považoval církev a katolicismus za přežitek.

Přesto, že se velmistr Klein takto aktivně zapojil do povznesení svého řádu, snažil se o upevnění jeho pozice, o zdůraznění charitativní, školské a sociální činnosti a nad to ještě tři roky stál v čele brněnské diecéze, bojoval dlouhá léta také s vleklou nemocí, která jej velmi vyčerpávala. I to byl jeden z důvodů, proč se rozhodl pro rezignaci na úřad biskupa. Jakou nemocí Klein trpěl?

Velmistr Norbert Klein trpěl těžkou cukrovkou, která se i přes trvalý lékařský dozor, dietní opatření a léčbu postupně zhoršovala a způsobovala další zdravotní komplikace jako nespavost, revmatologické obtíže, vodnatelnost, tvorbu edémů a srdeční obtíže. Velmistr často podstupoval ozdravné kúry v lázních Karlova Studánka, jimž věnoval velkou pozornost a nechal vystavět hlavní lázeňský dům (dnešní budova Libuše), podroboval se léčbě v řádové nemocnici v Opavě, kde opět projevil své stavitelské plány a nechal ji rozšířit a zmodernizovat, a v neposlední řadě se jezdil léčit rovněž do Mariánských Lázní,

---

⁶³ Návštěvou prezidenta T. G. Masaryka na Bouzově se autorka podrobně zabývá ve své magisterské diplomové práci *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, kterou obhájila na Katedře historie FF UP v Olomouci v roce 2010 a také ve svém článku v ročence Muzejní společnosti Litovelska 2009 – 2010. Z toho důvodu ji nebude v této práci popisovat.

kde se na doporučení lékařů podrobil 6týdenní ozdravné kúře již v roce 1913,⁶⁴ či do Karlových Varů. Tam pobýval s těžkým otokem plic právě v roce 1929, kdy byla plánována návštěva prezidenta na Bouzově. I přes zhoršený zdravotní stav se jí velmistr zúčastnil, jak víme z předchozího textu.

Nemoc však postupovala poměrně rychle a vzhledem k obavám lékařů o velmistrovo zdraví mu bylo doporučeno slevit z jeho aktivit. Po vážné úvaze se Norbert Klein rozhodl k důležitému kroku a v září 1930 požádal Generální kapitulu o dovolenou na neurčitý čas.⁶⁵

*„Dauernde Krankheit zwingt mich, in diesen schweren Zeiten, die einen ganzen Mann erfordern, das Generalkapitel um einen längeren Urlaub zu bitten.“*⁶⁶ (*„Dlouhotrvající nemoc v těchto těžkých dobách, které vyžadují celého člověka, mě nutí požádat Generální kapitulu o delší dovolenou.“* překl. autorka).

Současně měl být stanoven generální vikář, který měl svůj úřad vykonávat až do doby, než se velmistr dostatečně zotaví na to, aby mohl plně převzít své povinnosti. Generální kapitula zvolila do úřadu generálního vikáře Paula Heidera z Opavy.

V roce 1932 však byl zdravotní stav Norberta Kleina natolik komplikovaný, že mu lékaři zakázali jakékoli větší úsilí a nařídili tělesný i duševní klid. Bohužel ani přísná klidová opatření nevedla ke zlepšení zdraví. Počátkem března 1933 postihla Norberta Kleina těžká mrtvice, po níž zůstal ochrnutý a nemohl mluvit a ve čtvrtek 9. března 1933 dopoledne zemřel. Datum pohřbu bylo stanoveno na 13. března a konal se v Bruntále. Norberta Kleina doprovodilo na jeho poslední cestě údajně několik tisíc lidí. Pohřben je na hřbitově v Bruntále v hrobce, kterou střeží majestátní socha řádového rytíře.

---

⁶⁴ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZAO – OL), *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*, sgn. H8, kart. 5119.

⁶⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 39, kart. 11.

⁶⁶ Tamtéž, inv. č. 232, kart. 30.

2. II. Paul Heider

Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994, s. 313.

A handwritten signature of Paul Heider in cursive script, written in dark ink on a light-colored background.

Narodil se 21. června 1868 v Adamově ve Slezsku⁶⁷ do domkařské rodiny Josefa a Terezie rozené Langerové.⁶⁸ Hned následujícího dne byl ve farním kostele v Karlovicích pokřtěn jménem Alois. Nedlouho po jeho narození se celá rodina přestěhovala do malé obce Pustá Rudná nedaleko Andělské Hory, odkud pocházela jeho matka.

Údajně byl již ve velmi útlém dětství rozpoznán jeho talent; malý Alois se již na obecné škole v Andělské Hoře projevoval jako velmi učenlivý a bystrý chlapec, proto byl po dosažení odpovídajícího věku poslán ke studiu na nižší gymnázium do Bruntálu a později do arcibiskupského chlapeckého semináře v Kroměříži, aby tam dokončil své vzdělání. Vzhledem k tomu, že ve stejném

⁶⁷ Bartoš, J.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, sv. XIII, s. 73.

⁶⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 308.

ústavu studoval i o dva roky starší Johann (Norbert) Klein, můžeme předpokládat, že se setkávali již během studií.

Podle dochovaného vysvědčení⁶⁹ z prvního gymnaziálního ročníku můžeme konstatovat, že se novopečený student učil poměrně dobře, i když pro něj přestup na jiný typ školy musel být náročný. Studium nicméně Alois Heider dobře zvládal a maturitní zkoušku složil s vyznamenáním v roce 1889 v Kroměříži. Maturoval z těchto předmětů: náboženství, latina, řečtina, němčina (byla vyučovacím jazykem), zeměpis a dějepis, matematika, fyzika, přírodopis a filozofická propedeutika a maturitní vysvědčení mu bylo vystaveno 2. července 1889.⁷⁰

Vysokoškolská filozoficko-teologická studia absolvoval Heider na univerzitě v Innsbrucku, neboť v roce 1887 vstoupil do Řádu německých rytířů, který své novice posílal na studia právě tam. Studia v Innsbrucku Heider úspěšně dokončil a 26. července 1892 tam byl vysvěcen na kněze.⁷¹ Slavnou profesi složil 18. října téhož roku v Opavě.⁷² Jako své řádové jméno si zvolil jméno Paul (Pavel).

Jako kněz pak působil na několika místech. Jeho prvním kněžským působištěm, kam nastoupil v létě 1893, se stala Stará Rudná. Zde sloužil jako kooperátor tři roky, během nichž se podílel např. na nové výmalbě kostela a pořízení nových varhan.

V roce 1896 byl jmenován kooperátorem a později kaplanem v Bruntále. Zde ovšem musel z nedostatku finančních prostředků slevit ze své životní úrovně, což se odrazilo na jeho zdraví a Heider začal pociťovat zdravotní obtíže. Stalo se tak proto, že z Heiderovy iniciativy byla započata stavba katolického spolkového domu, na nějž bohužel již velmi brzy po započnutí stavby došly peníze. Celý projekt byl pozastaven, ale díky dvěma loteriím, ke kterým Heider přistoupil i přes značné riziko neúspěchu, byly získány potřebné finance a se stavbou mohlo být pokračováno a byla dovedena ke zdárnému konci. Budova spolkového domu byla vysvěcena a otevřena v roce 1899.

---

⁶⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 70, sgn. 112, kart. 7.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 308.

⁷² ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 38, kart. 3. Paul Heider složil slavné sliby společně s Norbertem Kleinem a dalšími třemi kandidáty.

Samotný Heider byl v průběhu svého života členem celé řady spolků, o čemž svědčí dochované členské průkazy.⁷³ Jednalo se např. o Sudeten-Gebirgs-Verein, Katholischen Universitäts-Verein in Salzburg, St. Joseph Priester-Vereine in Görz, Deutscher Schulverein, Rettungs-Abteilung der Freiwilligen Feuerwehr Troppau, Katholischer Volksbund für Österreich, Der Schlesische Obstbauverein, Katechetenverein für den deutschen Teil der Olmützer Erzdiözese nebo Freiwillige Feuerwehr in Neuvogelseifen. Svědčí to o tom, že byl stejně jako Norbert Klein nakloněn širokým vrstvám veřejnosti, snažil se být nablízku jiným a věnovat svůj čas spolupráci a formaci veřejnosti.

V letech 1906 – 1909 vykonával Paul Heider kněžskou službu ve Vrbně pod Pradědem a stal se správcem tamní farnosti sv. Michaela a spirituálem tamní komunity sester Německého domu. Během této doby se snažil reagovat na společenské změny a pokusil se politicky aktivizovat církev, k čemuž měla sloužit Statuta katolické organizace, která formuloval v roce 1907 jako základní listinu křesťanského lidového hnutí. Měla podpořit společnou spolkovou činnost a spolupráci jednotlivých organizací.

V roce 1909 byl poslán zpět do Bruntálu a působil zde jako kněz a později děkan. Znovu se zde s vervou pustil do práce a snažil se ze všech sil sloužit věřícím. Vědělo se, že jeho dveře jsou vždy otevřené všem potřebným, těm, kteří hledají pomoc, útěchu či radu. Obzvláště v těžké době první světové války se snažil všem ukazovat porozumění a lásku,⁷⁴ dokonce si našel čas k návštěvám řádových špitálů v Itálii a na Ukrajině.⁷⁵ Bruntálskému farnímu kostelu navíc věnoval Heider také velkou pozornost, můžeme zmínit jeho zásluhy na opravách kostela, kde byla např. opravena střecha, či pořízení nových liturgických předmětů a koupi nových varhan za 22 000 Kč.⁷⁶ Nechal rovněž rozšířit děkanátní budovu.

Jeho hluboce humanitní cítění můžeme ukázat na příkladu jeho dalších aktivit během působení v Bruntále. Vedle služby církvi se velmi angažoval v pomoci nezaměstnaným, od roku 1914 působil při městské stravovací komisi, pomáhal Červenému kříži apod. Celá válečná léta se dle svých sil snažil o aktivní pomoc potřebným a vynaložil veliké úsilí pro zlepšení životní situace potřebným.

---

⁷³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 71, sgn. 112, kart. 7.

⁷⁴ Tamtéž, inv. č. 70, sgn. 112, kart. 7.

⁷⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30.

⁷⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 70, sgn. 112, kart. 7.

Často zapomínal sám na sebe jen proto, že mu svědomí a křesťanské cítění zkrátka nedovolilo odmítnout pomoc druhým.

Když byl v roce 1916 jmenován Norbert Klein brněnským biskupem, stal se Paul Heider jeho nástupcem v úřadu opavského probošta, kde poté působil dlouhá léta. Po Kleinovi převzal poměrně početnou a silnou farnost a do práce se pustil s velkou obětavostí a přesvědčením. Věřící oceňovali jeho kázání vycházející z běžného života, oblíbili si jeho exercicie a chovali k proboštu Heiderovi důvěru, o čemž svědčí časté návštěvy farníků za účelem rady a pomoci. Otec Paul pomáhal dokonce i na opavské psychiatrii pacientům s fixní představou⁷⁷ a založil rovněž místní pobočku charity, kterou poté úspěšně vedl.

Farnímu kostelu Nanebevzetí Panny Marie věnoval stejnou pozornost jako jeho předchůdce, tudíž za jeho působení prošly varhany generální opravou a následovaly další drobnější renovace. Prostředky pro tyto opravy získával ze sbírek a darů věřících.⁷⁸

V roce 1920 byl Heider zvolen do opavské městské rady jako zástupce Německé křesťansko-sociální strany lidové. Na starost měl oblast výchovy, školství, kultury, stavebnictví a sociální péče. V mnoha záležitostech byl aktivně činný, a to především v oblasti péče o chudé, sirotky, nezaměstnané a ve stavebních aktivitách města. Navíc stále platil za vzor a poradce v činnosti křesťanského spolkového života v Opavě.

Musíme ale konstatovat, že Heider zaměřoval svou pozornost především na německé věřící. Pomáhal spolku německých katolíků udržováním a podporou jejich spolkového domu, pečoval o potřeby sudetoněmeckých katolíků, a pokud bylo třeba usnadnit cestu křesťanskému sjednocování, byl otec Paul vždy ochoten pomoci. Fakt, že se Heider zaměřil spíše na německou národnost, nemusí být nicméně tolik překvapivý, když si uvědomíme dvě skutečnosti:

1) samotný Heider byl německé národnosti, tudíž mu vždy bylo bližší německé prostředí a myšlení

2) buďme upřímní a přiznejme, že němečtí křesťané byli v oblasti duchovního života aktivnější a spolupráce s nimi se tudíž mohla jevit jednodušší. V době, kdy Československem otřásaly ostré proticírkevní snahy, a na síle získalo

---

⁷⁷ Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*, s. 24.

⁷⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 309.

proticírkevní hnutí, v oblastech s převahou Němců přece jen nebyly tyto snahy tolik úspěšné.⁷⁹

Jeho pracovní nasazení pro německé obyvatele Slezska se odrazilo také v tom, že po první světové válce založil německé noviny *Das Volk*, jejichž vydávání věnoval spoustu energie.⁸⁰ V roce 1938 však byly zakázány. Podílel se také na vydávání jiných regionálních periodik, např. *Die Brünnner Tagepost*. Podrobnější analýze česko-německých vztahů s přihlédnutím ke katolické církvi však budeme věnovat pozornost v odpovídající kapitole.

Dne 22. května 1922 schválilo ministerstvo školství a národní osvěty v Praze jmenování probošta Heidera členem kvalifikačních komisí pro učitelstvo středních škol a učitelských ústavů podléhajících zemské školní radě v Opavě, a to pro učitele římskokatolického náboženství při středních školách s německým vyučovacím jazykem v oblasti olomoucké arcidiecéze a při německém učitelském ústavu v Opavě.⁸¹ Na základě schválení ministra školství a národní osvěty z prosince roku 1924 zůstal Paul Heider v kvalifikačních komisích i nadále.⁸²

Když bylo na přání moravské zemské školní rady v roce 1919 přeměněno arcibiskupské gymnázium v Kroměříži spojené s chlapeckým seminářem na ústav s pouze českým vyučovacím jazykem oproti původnímu dvojjazyčnému vyučování, znamenalo to velké komplikace.

V semináři, kde v dětství studoval i Paul Heider, byla tedy jako vyučovací jazyk povolena pouze čeština, což znamenalo pro výchovu a vzdělání tamních 72 německých studentů a budoucích německých kněží velký problém, neboť německá strana se stejně jako česká potýkala po vzniku Československa s akutním nedostatkem kněží. Budoucí velmistr Německého řádu Norbert Klein poskytl seminaristům na přechodnou dobu náhradní prostory v bruntálském sídle řádu, ovšem nepříjemná situace se musela velmi rychle řešit. Iniciativy se v této

---

⁷⁹ Postavení německých katolíků ale rozhodně nemůžeme zlehčovat. Také oni se po roce 1918 ocitli ve velmi složitém postavení a museli se vyrovnávat se silným protikatolickým tlakem. Ten ale pro ně nebyl ničím novým, protože již na přelomu století museli odolávat kulturnímu boji „Los von Rom Bewegung“ (hnutí Pryč od Říma), který byl navíc spojen s všenněmeckou ideou. Lidé byli lákáni k přestupu k „německé víře“, tedy k evangelické církvi, čemuž ovšem němečtí katolíci poměrně úspěšně odolávali. J. Šebek uvádí, že k protestantismu přestoupilo asi 16 000 lidí. (Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 26.) Ve 20. letech 20. století proto měli již větší zkušenosti než čeští spoluvěřící a novému sekularizačnímu tlaku lépe odolávali.

⁸⁰ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 309 – 310.

⁸¹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 70, sgn. 112, kart. 7.

⁸² Tamtéž.

záležitosti chopil opět opavský probošt Paul Heider, který se rozhodl postavit v Bruntále zcela novou budovu chlapeckého semináře určeného pro studium německých chlapců. Pro tyto účely zřídil Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále, který měl aktivně pomáhat s veškerými záležitostmi nutnými ke zdárnému naplnění ideje stavby nového vzdělávacího institutu pro německé chlapce.

Podporu pro svůj záměr našel Heider nejen u Norberta Kleina, který schválil předání řádových pozemků pro stavbu samotné budovy a přiléhajícího sportoviště a finanční dar, ale také u senátora hraběte Stolberga, který vše zaštiťoval po politické stránce.

Nucená správa velmistrovských statků v Olomouci zaslala 1. dubna 1922 na základě Kleinova schválení, že řád může poskytnout pozemky pro stavbu, dopis ministerstvu zemědělství, v němž žádala o schválení bezplatného přenechání asi 3, 5 ha pozemků v Bruntále.⁸³ Cena těchto pozemků měla činit 38 738, 22 Kč.⁸⁴

Správa velmistrovských statků uvádí, že s přenecháním pozemků souhlasí také olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan, k jehož arcidiecézi dotčená oblast patří a který vřele ministerstvu doporučuje žádost schválit. Jako důvody pro stavbu budovy semináře se uvádí nejen skutečnost, že provizorní prostory v bruntálském zámku naprosto nevyhovují výuce kněžského dorostu, ale také to, že vyhlédnutý pozemek se nachází v čistě německé oblasti a tudíž se k účelu výborně hodí.⁸⁵ Ministerstvo zemědělství žádosti později vyhovělo a z pozemkového hlediska nestálo nic v cestě.

Největším problémem tedy zůstaly finanční prostředky, které si němečtí katolíci museli obstarat sami. Na řadu tedy přišel Podpůrný spolek, který uspořádal veřejné sbírky a úspěšnou loterii, jejímiž hlavními výhrami byla se schválením Loterního ředitelství v Praze usedlost čp. 172 v Bruntále, osobní automobil a bryčka.⁸⁶ Celkem bylo do loterie poskytnuto 600 000 losů.

---

⁸³ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2282, kart. 538.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

⁸⁶ ZAO, *Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále*, inv. č. 7, sgn. D, kart. 1.

Díky darům věřících bylo nakonec potřebných 7 000 000 Kč⁸⁷ obstaráno a v roce 1924 se započalo se stavbou. O tom, že stavba budovy pro německé seminaristy našla velkou odezvu, dokazuje také případ jednoho severoněmeckého dobrodince, který na dílo přispěl poměrně velkou sumou, ovšem odeslal ji na adresu „*Otci Paulovi, Rakousko*“.⁸⁸ Peníze si naštěstí po krátké době našly správnou cestu a doputovaly do správných rukou do Bruntálu.

Bruntálský chlapecký seminář byl vystavěn podle návrhů architekta Ing. Adolfa Müllera olomouckým stavitelem Ing. Gustavem Beywlem.⁸⁹ Vysvěcen pak byl velmistrem Kleinem a olomouckým světitícím biskupem Josefem Schinzelem v srpnu 1926 a díky štědrým finančním darům německých věřících se nad vstupním portálem semináře ocitla slova olomouckého arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana „*Německému národu – německé kněze*“.⁹⁰

Samotné vysvěcení chlapeckého semináře bylo pojato velmi slavnostně. V sobotu 14. srpna byla vysvěcena seminární kaple a v neděli 15. srpna se konala venkovní bohoslužba spojená s vysvěcením celé budovy, návštěvníci si vyslechli proslov Paula Heidera a odpoledne bylo určeno pro lidovou slavnost a koncert.⁹¹ Při této příležitosti byly prodávány také drobné upomínkové předměty a o celé slavnosti byl dokonce natočen film. Seminář se stal samostatným ústavem sloužícím církevním účelům a měl vlastní jmění, tudíž byl samostatnou právní osobou.

Činnost podpůrného spolku neskončila s otevřením semináře, ale pokračovala i nadále a měla podporovat jeho činnost. Různí dobrodinci tak odesílali určité finanční částky i nadále, a to výhradně pro udržování semináře. Olomoucký arcibiskup Dr. Leopold Prečan odeslal 28. května 1927 potvrzení o daru zemřelého kněze Schmidta:

---

⁸⁷ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 160. – DOZA, *Hochmeister*, kart. 549. – ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30. Podle původních předpokladů se počítalo s částkou zhruba 6 000 000 Kč. (ZAO, *Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále*, inv. č. 7, sgn. D, kart. 1.)

⁸⁸ „*An Pater Paul, Österreich*“ (překl. autorka). ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30.

⁸⁹ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2282, kart. 538.

⁹⁰ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 160. – DOZA, *Hochmeister*, kart. 549. Jinde datováno svěcení budovy rokem 1927 (ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30.).

⁹¹ ZAO, *Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále*, inv. č. 5, sgn. B, kart. 1.

„Za účelem zřízení chlapeckého semináře s německou vyučovací řečí v Bruntále sbíraly se milodary a založil se zvláštní fond pro jeho udržování. V Brantici v roce 1920 zemřelý p. farář Schmidt věnoval nom. 26 500 Kč válečné půjčky tomuto fondu.

Toto jmění jest zvláštním církevním /římsko-katolickým/ fondem a jest věnováno výhradně a trvale k udržování tohoto semináře. Proto jest tento fond, rovněž tak jako arcibiskupský chlapecký seminář v Kroměříži, samostatnou právní osobou.“⁹²

Sám Paul Heider se obracel na katolickou veřejnost s žádostmi o podporu nemajetných studentů, mnohdy se vyjadřoval velmi emotivně, o čemž svědčí jeden z jeho písemných textů:

*„Draží katolíci,
opět začal školní rok a rok od roku jsou četnější písemné žádosti, v nichž chudí chovanci z bruntálského semináře, respektive jejich chudí rodiče úpěnlivě prosí o podporu. Se slzami v očích často student slyší od otce, že není schopen sehnat potřebné peníze na studium v semináři a že je nemožné nechat jej dále studovat, pokud nepřijde potřebná podpora. A maminka sedí v koutě a pláče. Často a vřele milovanému Bohu děkovala, že jí daroval dítě, které má chuť a lásku a nadání ke šlechetnému povolání kněžskému. A radost plnila její srdce, když v tichých chvílích myslela na to, jak šťastná by byla, kdyby jednou své dítě viděla jako kněze u oltáře, jako prostředníka mezi Bohem a lidmi, jak také za ni jednou prosí a obětuje...“⁹³*

Svými slovy se snažil vyburcovat katolickou veřejnost k aktivní podpoře studia nemajetných seminaristů, kteří po kněžském svěcení přece slouží všem bez rozdílu a přispívají k duchovnímu rozvoji lidí. Úkol podpůrného spolku se tedy mírně změnil – z aktivního zájmu o stavbu budovy semináře k aktivnímu zájmu o finanční prostředky na vydržování studentů a provozní náklady. Valná hromada spolku se konala každé dva roky, předsedou byl v roce 1934 zvolen samotný Heider, o dva roky později zastával tuto funkci Robert Schälzky.⁹⁴

---

⁹² Tamtéž.

⁹³ Srov. ZAO – OL, Arcibiskupská konzistoř Olomouc, sgn. D2, kart. 2449. (překl. autorka)

⁹⁴ ZAO, Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále, inv. č. 3, kart. 1.

Počet zájemců o studium v semináři se stále zvyšoval – jako jedno z nejvyšších čísel se uvádí 240 seminaristů.⁹⁵ K žádosti o přijetí ke studiu přitom musel žadatel splnit následující podmínky: doložit křestní list, oddací list rodičů, předchozí vysvědčení, doklad o státním příslušenství k Československé republice, vyjádření příslušného farního úřadu ohledně žadatele i jeho rodiny. Do první třídy semináře přitom nemohl nastoupit chlapec mladší deseti let, musel být zcela zdravý a samozřejmě musel úspěšně složit přijímací zkoušky.⁹⁶

Seminář sloužil svému účelu bohužel pouze dvanáct let, neboť byl v roce 1938 zrušen a NSDAP si v jeho prostorách chtěla zřídit stranickou školu, k čemuž nakonec nedošlo.⁹⁷ Probošt Paul Heider však pro svůj obrovský zájem o vyřešení problému studia německých chlapců obdržel od papeže Pia XI. titul preláta. Generální rada řádu jej také z důvodu zhoršení zdravotního stavu velmistra Kleina jmenovala v roce 1932 generálním vikářem. Paul Heider nejdříve uvažoval, že úřad ze zdravotních důvodů odmítne, nicméně apoštolský vizitátor Hilarin Felder jej přesvědčil, aby funkci přijal.⁹⁸ Protože mu na srdci ležela především péče o věřící, rozhodl se po jmenování do nové funkce přesídlit raději do Bruntálu, kde bylo sídlo Německého řádu.

Jakožto generální vikář byl velmi dobře obeznámen s celkovou situací řádu. Věděl, že upevňování pozic řádu stále není u konce, znal nepříznivou finanční stránku, kvůli které docházelo k omezení činnosti řádu především v dobročinných aktivitách, což lidumilný Paul Heider těžce nesl. Citlivě vnímal také stále se prohlubující napětí mezi českou a německou veřejností, nicméně ve své práci se snažil o maximální nasazení.

Přesto, že se Heider dlouhá léta potýkal s vleklými zdravotními obtížemi a 6. října 1929 se podrobil vážné operaci ledvin⁹⁹ a velmi dobře si byl vědom toho, že se jeho zdravotní stav už nikdy nezlepší a budou ho stále provázet různé obtíže a bolesti, snažil se pracovat jako zdravý člověk. Čas od času nicméně musel na naléhání lékařů odpočívat, o čemž svědčí žádost z 23. června 1932 odeslaná

---

⁹⁵ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 311.

⁹⁶ ZAO – OL, *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*, sgn. D2, kart. 2449.

⁹⁷ Záměr NSDAP zřídit stranickou školu v prostorách bruntálského semináře překazil poslední rektor Karl Schrammer, kterého ale v roce 1941 odvěklo gestapo a nakonec skončil v koncentračním táboře. Zemřel roku 1945 v Buchenwaldu.

⁹⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 311.

⁹⁹ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549. – ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30. Jinde se však uvádí rok 1928 (Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 311.).

arcibiskupské konzistoři, v níž oznamuje, že je nucen odebrat se na nějakou dobu do lázní v Karlově Studánce, a to v době od 11. července do 13. srpna. Zastupovat jej měl P. Leonhard Chrobok.¹⁰⁰

I přes velké zdravotní obtíže se však odvážil ve 30. letech zahájit další velký stavební projekt, a to výstavbu kostela sv. Hedviky v Opavě. Nápad na výstavbu tohoto kostela se objevil sice již na konci 19. století a během první světové války získala ohlas myšlenka, aby se zamýšlený chrám stal i jakýmsi památníkem padlých, nicméně až 15. srpna 1933 posvětil Paul Heider základní kámen kostela. Dokončení budovy kostela se ovšem protáhlo až do roku 1937, kdy došlo ke kolaudaci.

Stavbu kostela sv. Hedviky zahájil Paul Heider již jako nový velmistr Německého řádu, neboť byl 31. května 1933¹⁰¹ zvolen nástupcem zemřelého Norberta Kleina. Byl si dobře vědom zodpovědnosti, kterou na sebe tímto krokem vzal, což zdůraznil také ve své intronizační řeči.

„Těžké, velmi těžké pro mě bylo vzít na sebe břímě nejvyššího řádového vedení; zaprvé: protože mi můj zdravotní stav nedovoluje pracovat a působit tak, jako kdysi, a zadruhé: protože momentální především finanční poměry řádu jsou vskutku zarmucující, hlavně v Československu... Jedno je ale jisté, když se budeme všichni snažit být kněžími Německého řádu v duchu a dle našich svatých stanov, pak nám Pán Bůh neodepře svou pomoc a požehnání, s jeho podporou šťastně přečkáme dobu zkoušky a řád vyjde vstříc novému rozkvětu.“¹⁰²

Z gratulantů, kteří novopečenému velmistrovi blahopřáli k jeho jmenování, jmenujeme ministra Schumyho z Vídně, Arcibiskupství olomoucké nebo Biskupství brněnské.¹⁰³ Ve většině případů reagoval Heider na blahopřejné dopisy ve své mateřské němčině, ale všimněme si, že v kopiích korespondence s československými úřady (prezidium ministerstva vnitra, kancléř prezidenta, prezidium Státního pozemkového úřadu nebo prezidium ministerstva zahraničí) je užita čeština. Nelze jasně určit, zda je autorem textu samotný Heider, nebo text jeho jménem psal někdo jiný, ale vzhledem k tomu, že u dopisů je douška, že

---

¹⁰⁰ ZAO – OL, *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*, sgn. H8, kart. 5119.

¹⁰¹ Jedná se o běžně uváděné datum, které se ovšem liší od některých záznamů v konceptech Zemského archivu v Opavě, kde je Heiderova volba velmistrem datována 1. červnem. (ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 69, sgn. 111, kart. 7.)

¹⁰² Srov. ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv.č. 69, sgn. 111, kart. 7. (překl. autorka)

¹⁰³ Tamtéž.

odpovědi si vyžádá Dr. Antonín Kolliger, advokát z Prahy, lze předpokládat, že správná je druhá varianta.

Paul Heider převzal po svém předchůdci těžký úkol pokračovat v započaté stabilizaci celého společenství a jako hlavní cíl si určil tři body:¹⁰⁴

- 1) posílení a zvýšení prestiže velmistrovského úřadu
- 2) zisk dostatečných finančních prostředků pro další činnost řádu a dobročinné aktivity s pomocí dobrovolných laiků, familiářů
- 3) hlubší uvědomění vlastních řádových ctností a povinností, především v duchu odkazu Petera Rigela

Velmistr se za podpory apoštolského vizitátora hned pustil do realizace vytyčených cílů, jeho postavení ale bylo velmi těžké. Stejně jako Felder si uvědomoval, že abdikace velmistra Evžena Habsburského před deseti lety a smrt jeho nástupce Norberta Kleina znamenaly pro řád obrovskou ztrátu. Heider byl obyčejným řádovým knězem bez vyšších církevních titulů, proto si nebyl jistý, jak bude přijímán mezi obyvateli státu a samozřejmě také mezi vysokými církevními hodnostáři, nevěděl, zda bude mít dostatek síly a prestiže k prosazování názorů a důležitých požadavků, na což samozřejmě upozornil také apoštolského vizitátora. Ten se o dané situaci zmínil ve Vatikánu, což přispělo k tomu, že papež Pius XI. rozhodl, aby nynější velmistr Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské po dobu svého úřadu užíval vážnosti opatského titulu a práva užívání fialového solidea.¹⁰⁵ Opatské svěcení přijal Paul Heider již v úterý 17. října 1933 v Opavě¹⁰⁶ za účasti mnohých církevních představitelů, světských osob a přátel, především olomouckého světícího biskupa Dr. Schinzela, který byl jeho spolužákem a z jehož rukou Heider benedikci přijal. Ani tehdy však pro své opravdové sociální cítění nezapomněl na potřebné a přímo při příležitosti svého opatského svěcení věnoval 500 Kč pro potřeby opavských nezaměstnaných.¹⁰⁷

Velkou péči věnoval hlavně institutu familiářů, který chtěl rozšířit přijímáním nových členů. Cílem této snahy mělo být posílení celkové pozice řádu, ovšem konečné realizace svého plánu se velmistr Heider bohužel nedožil. Jeho tříleté vykonávání nejvyššího úřadu je spojeno především s politicky

---

¹⁰⁴ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 312.

¹⁰⁵ Solideo neboli pileolus je malá kulatá čepička, kterou nosí katoličtí duchovní. Může mít několik barev podle toho, jaký titul dotyčný užívá.

¹⁰⁶ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

¹⁰⁷ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 69, sgn. 111, kart. 7.

komplikovanou a ekonomicky slabou dobou. Navíc se ve stejném roce, kdy došlo k Heiderově volbě velmistrem, dostal v sousedním Německu do silné pozice Adolf Hitler a uvnitř Československa rostla vnitropolitická krize, vyostřovalo se napětí mezi Čechy a Němci a celá situace házela na Německý řád stín. Pozice velmistra byla velmi neutěšená, bylo pro něj např. nemyslitelné, aby vycestoval do Vídně za řádovými záležitostmi, proto i Generální rada raději zasedala v Opavě.

Vzhledem k tomu, že by jakékoliv vycestování hlavy řádu do zahraničí mohlo vést k nepochopení a většímu vyostření situace, upustil Paul Heider rovněž od vizitací řádových domů v Rakousku a v tehdejší Jugoslávii, které za něj vykonával generální rada Robert Schälzky a v Jižním Tyrolsku generální rada Marian Tumler.¹⁰⁸

Zdá se však, že se velmistru Heiderovi podařilo zlepšit finanční situaci řádu, což mu dodávalo větší naději do budoucnosti. Stále častěji se však ozývaly zdravotní problémy, které jej nakonec přivedly do řádové nemocnice v Opavě, kde v sobotu 25. ledna 1936 ve věku 68 let zemřel.¹⁰⁹ Pohřben byl 30. ledna v Bruntále za účasti mnohých církevních představitelů (např. světícího biskupa J. Schinzela), řádových kněží ze všech provincií i věřících.

Paul Heider již dlouhá léta pociťoval různé obtíže, o čemž svědčí lékařská zpráva z roku 1929,¹¹⁰ která zmiňuje velkou vyčerpanost a únavu otce Paula, dále hovoří o nálezů bílkovin v moči, písku v ledvinách a zánětu prostaty a močového měchýře. Lékaři doporučovali léčebnou kúru v Karlově Studánce, protože Heiderův stav byl vážný a životu nebezpečný. Ani přes tyto zdravotní komplikace však Paul Heider příliš nepolevil ze svého pracovního nasazení.

Jeho zdravotního stavu si všímal rovněž tisk, který již pár dnů před smrtí Paula Heidera informoval veřejnost o jeho těžké nemoci. Dne 23. ledna se krátká zpráva o těžké nemoci velmistra objevila v Mährisches Tagblatt či Neues Tagblatt, následujícího dne např. v Deutsche Presse a dokonce i 25. ledna přinesly zprávu o Heiderově těžkém stavu krátké texty v Sudetendeutsche Tageszeitung či

---

¹⁰⁸ Pro Německý řád další významná osobnost, neboť se jedná o pozdějšího velmistra. Dr. Marian Tumler byl do nejvyššího úřadu zvolen v roce 1948, byl tedy nástupcem Roberta Schälzkého, a v čele řádu stál do roku 1970. Jako dřívější archivář Německého řádu se zabýval dějinami celého společenství a během svého působení v jeho čele se potýkal s řadou problémů vyvolaných novou politickou situací po roce 1948.

¹⁰⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 73, sgn. 112, kart. 7.

¹¹⁰ Tamtéž, inv. č. 76, kart. 8.

Jägerndorfer Zeiteung;¹¹¹ jejich autoři nemohli tušit, že ještě téhož dne v 8 hodin večer Paul Heider zemře.

O jeho smrti pak bylo informováno i v česky psaném tisku, jmenujme olomoucký Pozor, Lidové noviny, Lidové listy a Národní politiku. Převážně se jednalo o zprávy o průběhu pohřbu a informace o tom, které z významných osobností se posledního rozloučení s velmistrem účastnily. Texty jsou prosty jakéhokoli hodnocení samotné Heiderovy osoby.¹¹²

S odchodem velmistra Heidera bohužel skončila užitečná spolupráce a prospěšná éra dějin Německého řádu v Československé republice. Problémy, které započaly již v úvodu 30. let, se ke slovu hlásily se stále větší intenzitou a nástupce Paula Heidera už byl přímo zavalen politickými a národnostními komplikacemi, které nakonec přerostly ve druhou světovou válku.

Přesto nelze velmistru Heiderovi upřít obrovské úspěchy, kterých se mu podařilo dosáhnout. Jeho velké sebeobětování a sebezapírání umožnilo realizovat spousty vznešených idejí v oblasti vzdělávání mládeže, formaci kněžstva, spolkového života a stmelování mezilidských vztahů, péče o chudé a nezaměstnané, vydávání tiskovin, stavební činnosti a kulturního života. Je obdivuhodné, kolik sil měl tento člověk, když vykonával takové množství aktivit a dokázal je dovést ke zdárnému konci. Jeho činnost a kvality mu během života přinesly řadu ocenění, např. 30. srpna 1918 kříž Řádu císaře Františka Josefa nebo 20. července 1921 jmenování papežským komořím Jeho svatosti Benedikta XV. a 28. března 1922 Pia XI.¹¹³

„Co s velmistrem Heiderem zemřelo, ví jen ten, kdo s ním žil, pracoval a trpěl. Velmistr Heider byl jednou z mála velkých osobností slezské vlasti. Byl člověkem práce a činů...“

„Celý jeho život byla jen práce a služba lidstvu.“¹¹⁴

---

¹¹¹ Tamtéž, inv. č. 73, sgn. 112, kart. 7.

¹¹² Tamtéž. Pohřbu se zúčastnili např. arcibiskupové Kašpar, Prečan, Skrbenský, Innitzer z Vídně, Bertram z Vratislavi, rakouský prelát opat Steiner nebo starosta Opavy Dr. Just.

¹¹³ Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*, s. 26.

¹¹⁴ Srov. ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 21, kronika kláštera. (překl. autorka)

2. III. Robert Schälzky

Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994, s. 319.

A handwritten signature in cursive script, reading "Robert Schälzky". Below the signature, the word "Hochmeister." is printed in a simple, sans-serif font. The background is a light greenish-yellow color.

Synovec velmistra Norberta Kleina přišel na svět jako jedno z devíti dětí manželského páru Johanna Schälzkého, který se živil jako tkadlec a pošťák,¹¹⁵ a Anny rozené Kleinové (starší sestry Norberta Kleina). Stalo se tak 13. srpna 1882 v Brunzejfu (Rýžovišti) a novorozený chlapec dostal jméno po svém otci, tedy Johann.¹¹⁶ Jeho křestním patronem byl sv. Jan Křtitel.¹¹⁷

¹¹⁵ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

¹¹⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 81, sgn. 112, kart. 10.

¹¹⁷ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

Gymnaziální studia absolvoval v letech 1894 – 1902 v Opavě, kde také úspěšně odmaturoval z těchto předmětů: náboženství, latina, řečtina, němčina (byla vyučovacím jazykem), zeměpis a dějepis, matematika, fyzika, přírodopis, filosofická propedeutika, tělocvik, stenografie a zpěv. Maturitní vysvědčení mu bylo vystaveno 10. července 1902.¹¹⁸

Krátce poté vstoupil do Německého řádu stejně jako jeho strýc; po vstupu do řádu přijal jméno Robert. Noviciát absolvoval od 15. září 1902 do 15. září 1903 v konventu v Opavě¹¹⁹ pod vedením přísného, ovšem moudrého novicmistra P. Clemense Olbendorfera. Na rozdíl od svého strýce však pokračoval vysokoškolským studiem na teologickém institutu v Brixenu a nikoli v Innsbrucku,¹²⁰ a to v letech 1903 – 1907. Jeden z profesorů mladého studenta Roberta Schälzkého Dr. Sigmund Waitz (budoucí salzburský arcibiskup) na něj později vzpomínal takto: „*Schälzky patřil k nejpilnějším studentům a byl zapáleným řečníkem. Proto zůstal v mých vzpomínkách.*“¹²¹ Na základě jeho poměrně úspěšného studia v Brixenu byl Schälzkému po letech udělen také bakalářský titul z kanonického práva.¹²²

Dne 15. září 1906 složil Robert Schälzky v Opavě slavné sliby a 29. června následujícího roku byl v Brixenu vysvěcen na kněze¹²³ společně s dalšími dvěma řádovými kleriky – Emmeran Heske se poté stal kooperátorem v Rudné pod Pradědem a Bruno Drescher v Brunzejfu (Rýžovišti).¹²⁴ Robert Schälzky sloužil svou primiční mši 5. července a poté působil jako kooperátor a učitel náboženství v Bruntále, k čemuž si doplnil odpovídající vzdělání a zabýval se rovněž studiem sociálních otázek. Pedagogická činnost mu umožnila úzký kontakt s mládeží, kterou mohl i o víkendech stmelovat různými aktivitami a profilovat jejich křesťanské citění. Později se stal spoluzakladatelem Diecézního spolku katolické mládeže, ovšem s první světovou válkou došlo k omezení spolkové činnosti a Schälzkého aktivity byly omezeny prakticky pouze na charitativní činnost. Mimo to byl od roku 1909 správcem nemocnice v Bruntále.¹²⁵

---

¹¹⁸ Tamtéž, kart. 549.

¹¹⁹ Zárecký, M.: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 4.

¹²⁰ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 316.

¹²¹ Srov. tamtéž. (překl. autorka).

¹²² DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

¹²³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 81, sgn. 112, kart. 10.

¹²⁴ ZAO – OL, *Arcibiskupská konsistoř Olomouc*, sgn. H8, kart. 5118.

¹²⁵ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

V roce 1919 byl Robert Schälzky zvolen za vicestarostu a v místní bruntálské politice byl činný až do prosince 1921. Zajímavější je nicméně období let 1920 – 1925, kam spadá jeho aktivní politická činnost; Schälzky byl poslancem za Německou křesťansko-sociální stranu lidovou. Do oblasti jeho činnosti spadaly především sociální otázky a záležitosti katolické církve.¹²⁶ Později působil rovněž jako prezident Spolku německých katolíků na Moravě a ve Slezsku,¹²⁷ jehož sídlo bylo v Bruntále. Schälzky ostatně stál společně s olomouckým světícím biskupem Josefem Schinzelem a bruntálským knězem Franzem Blaschkem u samotného zrodu Spolku německých katolíků v roce 1919. Stejně jako Paul Heider byl také aktivním členem mnohých dalších sociálně-politických, křesťanských a jiných spolků, např. Spolku pro německé katolické duchovní v olomoucké arcidiecézi.¹²⁸

Kromě toho se každoročně konaly v řádovém zámku v Bruntále sociální kurzy, na jejichž organizaci měl Schälzky rovněž podíl, a kde jako řečníci vystupovali přední znalci křesťansko-politických a sociálně-politických otázek z Německa, Rakouska a Československa, např. prof. Oswald von Nell-Breuning SJ.¹²⁹

Robert Schälzky však nezapomínal ani na svou pedagogickou činnost, které věnoval velkou pozornost a které se znovu nadšeně chopil v roce 1927. V roce 1928 byl olomouckým arcibiskupem určen za inspektora pro náboženskou výuku na německých obecných školách na Moravě a ve Slezsku. Od 1. září 1929 pak působil jako kněz a děkan v Bruntále a následujícího roku se vzhledem ke svým zkušenostem stal členem německé sekce zemské školní rady v Brně pro období let 1930 – 1936.¹³⁰ Mimo to působil od roku 1925 jako velmistrovský rada a od roku 1930 zastával také funkci generálního ekonoma řádu. O dva roky později přibral ještě funkci ekonoma české provincie řádu a kancelář pro vyřizování ekonomických záležitostí si zařídil ve druhém patře bruntálského zámku. Od roku 1933 patřil jako čtvrtý generální rada k samotnému vedení řádu. Zastával tedy poměrně velké množství funkcí, které mu ovšem umožnily hlouběji proniknout nejen do řádových, ale také hospodářských, politických, školských či

---

¹²⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 81, sgn. 112, kart. 10. Otázce politické činnosti R. Schälzkého se podrobněji věnuje samostatná kapitola.

¹²⁷ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

¹²⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 317.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 81, sgn. 112, kart. 10.

sociálních otázek, což z něj udělalo poměrně velkého znalce této problematiky. Pro svou horlivou činnost v oblasti stmelování křesťanů na území Československa byl v roce 1934 také požádán olomouckým arcibiskupem Leopoldem Prečanem o spolupráci na přípravě celostátního sjezdu katolíků, který se měl konat následujícího roku v Praze¹³¹ u příležitosti 1 050. výročí úmrtí sv. Metoděje.

Myšlenky na uspořádání takového sjezdu se objevily již počátkem 30. let a přípravy na něj probíhaly již od podzimu 1932, hlavním organizátorem byl právě olomoucký arcibiskup Prečan, který apeloval na všechny členy přípravného výboru, aby se co nejméně zapojovali do politiky a sjezd tak nebylo možné využít ke stranickým ambicím.¹³²

Dne 24. března 1936 se ve Vídni konala volba nového velmistra Německého řádu, jímž byl zvolen právě Robert Schälzky, který tento výsledek víceméně očekával, ovšem průběh volby jej nemile překvapil. Schälzky předpokládal poměrně snadnou volbu s jasným závěrem, když si však prvotní těsné výsledky vynutily několik volebních kol a teprve po delší době byl vynesena konečný verdikt, byl Schälzky rozčarován. Nejednotnost volitelů u něj vyvolala velkou nejistotu a zprvu dokonce váhal, zda má funkci vůbec přijmout. Pevné rozhodnutí mu pomohl učinit až Marian Tumlér, který podpořil tento výsledek volby, a po rozhovoru s ním Schälzky souhlasil, že se stane 61. velmistrem Německého řádu, čímž na sebe vzal velmi zodpovědný a nesmírně těžký úkol. Po slavnostní intronizaci konané 25. března přijal ještě 29. března¹³³ v řádovém kostele ve Vídni (Singerstraße 7) opatské svěcení z rukou vídeňského arcibiskupa Theodora kardinála Innitzera.¹³⁴ Po návratu domů do Bruntálu byl slavnostně přijat, o což se zasloužil především tehdejší starosta Dr. Rudolf Bayer, který kdysi studoval teologii v Brixenu stejně jako novopečený velmistr.¹³⁵ Po slavnostním

---

¹³¹ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

¹³² Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 46 – 47.

¹³³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 81, sgn. 112, kart. 10. Datum se liší od údajů v řádovém archivu, kde je opatská benedikce datována 31. březnem 1936 (DOZA, *Hochmeister*, kart. 550). Údaj uvedený v textu disertace je však pravděpodobnější a uvádí se častěji.

¹³⁴ Kardinál Innitzer byl rodákem ze severočeských Vejprt. Původně dával najevo své přesvědčení hledat životní smysl ve staré katolické tradici, po anšlusu Rakouska nepochopitelně změnil své smýšlení a dával najevo sympatie k novému režimu. Při uvítání Adolfa Hitlera ve Vídni dal dokonce rozeznít zvony. Jeho chování samozřejmě neuniklo Vatikánu a Innitzer musel své postoje vysvětlovat přímo papeži. (Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 60 – 61.)

¹³⁵ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

požehnutí ve farním kostele poděkoval Schälzky za přívětivé přijetí a poprosil své ovečky o přímluvné modlitby.

Volba nového velmistra samozřejmě neušla dennímu tisku, který na svých stránkách přinášel mnohé údaje o životě Roberta Schälzkého. Zajímavým, byť velmi krátkým a strohým článkem, je text v olomouckých novinách Pozor, který 26. března 1936 přinesl tuto zprávu:

„...že zvolen byl velmistr řádu německých rytířů opět Čechoslovák, jest zajisté zdůrazněním jen významu československé řádové provincie pro řád jako celek a zajisté v neposlední míře i důsledkem skutečnosti, že většina nemovitého řádového jmění nalézá se na půdě našeho státu a že ještě zbývá tu řešiti mnohé právně majetkové otázky.“¹³⁶

Tento text je totiž naprostým opakem k ještě stručnější zprávě v Národní politice z následujícího dne, která v pouhých dvou větách sděluje:

„Na generálním sněmu Řádu německých rytířů byl zvolen po velmistru řádu, opavském prelátu a proboštu P. Heiderovi, děkan a farář z Bruntálu P. Robert Schälzky. Je znám svým nekompromisním němečtvím a v tom se bude jistě lišit od svého předchůdce.“¹³⁷

Byl velmistr Schälzky národnostně nezaujatý nebo prosazoval německou národnost? Pravdou je, že byl v německých otázkách ráznější než jeho předchůdce nebo jeho strýc P. Norbert Klein, který velmi citlivě vnímal česko-německé problémy, nicméně nemůže být řeč o nějaké radikalitě. Schälzky sice zastával práva a pozice německých obyvatel v Československu, což ukáže kapitola o jeho politické činnosti, nicméně si byl dobře vědom své příslušnosti k československému státu, který považoval za svou vlast a prosazoval ideu mírového soužití všech národností, pozdější vyostření vztahů mezi Čechy a Němci mu bylo proti srsti.

I přes nepříznivou politickou situaci a národnostní napětí, obdržel Robert Schälzky také spoustu upřímných gratulací ke zvolení.¹³⁸ Z gratulantů můžeme jmenovat např. opavského senátora Jana Rýpara, olomouckého poslance a rolníka Františka Navrátila nebo salzburského arcibiskupa Sigismunda Waitze,

---

¹³⁶ ZAO, Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 78, sgn. 111, kart. 9.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

z organizací můžeme zmínit Spolek německých katolíků nebo Zemské muzeum v Opavě.

Prvotní snahy velmistra Schälzkého směřovaly především k tomu, aby se zlepšila komunikace mezi jednotlivými řádovými provinciemi. Jejich vzájemné kontakty byly totiž vzhledem ke špatnému zdravotnímu stavu jeho dvou předchůdců nekvalitní, v některých případech byly dokonce zcela zpřetrhány a u ostatních se příliš nerozvíjely. Dále se zaměřil na zjednodušení řádové správy, modernizaci technického stavu řádových nemocnic, zlepšení péče o řádový archiv nebo výstavbu a zvelebení lázní Karlova Studánka. Věnoval se také ženské větvi řádu a nechal jim zřídit dům pro novicky a sjednotil a zlepšil vzhled řádového oděvu sester. Vzhledem k lepší finanční situaci řádu poskytoval také více finančních prostředků ostatním řádovým provinciím, což ovšem bylo ze strany českých obyvatel poměrně negativně vnímáno stejně jako to, že se velmistr netajil úmyslem získat zpět vyvlastněné lesní pozemky.

Co se týká zlepšení péče o řádový archiv, v této záležitosti spolupracoval s Dr. Rudolfem Fitzem. Ten byl nejen výborným archivářem, ale zajímal se také o církevní dějiny, dějiny Opavy a Slezska a angažoval se v různých spolkových aktivitách. S Německým řádem udržoval korespondenční styky (např. s velmistrem Heiderem) a v roce 1936 byl tudíž osloven velmistrem Schälzkým, aby se seznámil s řádovými archivními prameny a vyjádřil se ke správě jednotlivých archivů. Řád měl totiž dokumenty týkající se jeho historie a činnosti uloženy na několika místech – na zámku v Bruntále, v Sovinci, na zámku v Dolní Dlouhé Loučce a na Bouzově.

Ve dnech 11. – 16. srpna 1936 tedy Rudolf Fitz provedl kontrolu těchto archivů a na základě svých cenných zkušeností sepsal pro vedení řádu zprávu, v níž popsal nejen současný stav uložení dokumentů, ale také doporučil některé úpravy týkající se např. prevence proti požáru, lepšího uspořádání svazků nebo drobných úprav samotného zařízení.¹³⁹

Žádost o spolupráci s předním znalcem archivářské činnosti svědčí o zájmu Roberta Schälzkého na tom, aby se řád profiloval jako instituce s dlouhou a bohatou minulostí a můžeme také předpokládat, že velmistrovny snahy o řádné vedení archivů mohly být jakousi prevencí před případnými novými zásahy do

---

¹³⁹ ZAO, *Rudolf Fitz*, inv. č. 272, sgn. 5, kart. 13.

samotné řádové činnosti ze strany Československa. Schälzky měl v paměti poměrně nedávné zásahy státu do pozemkového vlastnictví, uvědomoval si problémy vyplývající z národnostních sporů a nebezpečí ztráty morálních hodnot plynoucí z omezování církevního vlivu ve školství. Archivní prameny mohly pro řád znamenat důležité důkazy jeho práce v Československu a přínosu pro širokou veřejnost.

Velkou událostí byla pro velmistra a řádový hrad Bouzov návštěva prezidenta Edvarda Beneše 24. a 25. srpna 1937. Beneš tehdy společně s některými ministry přijal pozvání Roberta Schälzkého, který mu představil nejen samotný hrad vyzdobený květinami, státními vlajkami a řádovými znaky, ale hovořil s ním rovněž o řádových, politických a bezpečnostních záležitostech, v rámci čehož nabídl Československé republice jménem Německého řádu 1 000 000 Kč na obranu proti stále se rozpínajícímu nacistickému Německu. Těmito penězi chtěl podpořit stavbu československého pohraničního opevnění a dát najevo svůj nesouhlas s radikálními nacionalistickými názory i přesto, že německá otázka a koexistence české a německé národnosti mu ležela na srdci.

Doklad o velkorysém daru nebylo sice možno nalézt, nicméně tato skutečnost je obecně známá a uvádí se v některých textech týkajících se řádu.¹⁴⁰ Ten dokonce uvádí, že ve 30. letech poskytl Československu bezúročnou půjčku 15 000 000 Kč na výstavbu pevnostních opevnění kolem Opavy.¹⁴¹

Dokazuje to, že řád si byl vědom svého nadnárodního postavení a pokusil se o vstřícné jednání s českou stranou. Finanční dar na obranu republiky lze považovat také za jeden z důkazů vyvracejících kolaboraci Německého řádu s nacistickým Německem. Prezident Beneš dokonce uvažoval, že vzhledem k činnosti řádu na území Československa a jeho podpoře zdravého fungování státu během 20. let by bylo možno Německý řád vnímat jako společenství podílející se na vzniku Československa.

Při rozloučení byl prezident Beneš obdarován uměleckou mapou s obrazem hradu Bouzova.¹⁴² Nebylo to však první ani poslední setkání prezidenta a velmistra. Schälzky v doprovodu generálního ekonoma řádu Bedy Romancyka

---

¹⁴⁰ Např. *Robert Schälzky – 61. velmistr Německého řádu*. In: Ročenka 2005, Společnost přátel hradu Bouzova, Bouzov 2005, s. 11. – Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*, s. 30. – <http://www.nemeckyrad.cz/index.php/historie-radu/20-stoleti> (stav ke dni 24. 3. 2015).

¹⁴¹ <http://www.nemeckyrad.cz/index.php/majetkopravni-naroky-v-cr> (stav ke dni 24. 3. 2015).

¹⁴² DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

byli prezidentem přijati již 1. července 1936¹⁴³ a po audienci využili příležitost k návštěvě katedrály sv. Víta, kde velmistr strávil delší dobu na modlitbě u hrobů českých zemských patronů sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého.¹⁴⁴ Další setkání proběhlo 2. prosince 1937, kdy byl Robert Schälzky opět přijat prezidentem v Praze a následujícího dne hovořil s ministerským předsedou Dr. Hodžou a ministrem zemědělství Dr. Zadinou.¹⁴⁵ Lze předpokládat, že pánové hovořili nejen o obecných politických záležitostech, ale rovněž o postavení Německého řádu a majetkových otázkách.

V neděli 10. října 1937 byl slavnostně otevřen nově vystavěný pečovatelský dům v Bruntále, který byl v 10 hodin dopoledne vysvěcen velmistrem Schälzkym.¹⁴⁶

Během 30. let se řádu podařilo překlenout vnitřní krizi a upevnit jeho strukturu i pozici na evropské půdě, což vyznívalo více než nadějně pro budoucí fungování společenství. Papež Pius XI. proto mohl vyhovět žádosti Hilarina Feldera a v dubnu 1938 oficiálně ukončil apoštolskou vizitaci řádu.¹⁴⁷ Březnové obsazení Rakouska v témže roce ovšem postupně ukázalo, že slibně se vyvíjející rozvoj řádu je opět u konce. Velmistr však zpočátku nepovažoval nebezpečí ze strany Německa za příliš kritické, i když si byl vědom proticírkevního a nacionálního zaměření nacistického režimu. NSDAP se tehdy v některých záležitostech chovala ještě legálně – např. bývalý velmistrovský palác ve Vídni získala koupí.¹⁴⁸ Situace se ale rychle změnila a vedení řádu poznalo klamné jednání ze strany Německa.

Německý řád v Rakousku se po anšlusu ocitl na seznamu nežádoucích institucí, byl zrušen a jeho majetek konfiskován. Schälzky pochopil, že situaci nelze podceňovat a není možné spoléhat se na čestné jednání a okamžitě se spojil s Vatikánem kvůli řešení nastalé situace. Vatikán ihned pověřil bývalého zemského prezidenta Rakouského Slezska Fürera von Haimendorfa,¹⁴⁹ aby intervenoval za Německý řád. Jeho snahy ale byly neúspěšné, stejně tak protesty kardinála Innitzera.

---

¹⁴³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 78, sgn. 111, kart. 9.

¹⁴⁴ Tamtéž, inv. č. 384, sgn. 561/2, kart. 96.

¹⁴⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30.

¹⁴⁶ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2310, sgn. XXVII/1, kart. 561.

¹⁴⁷ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

¹⁴⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 320.

¹⁴⁹ Tamtéž.

V říjnu 1938 pak německé jednotky obsadily Bruntál a tamní zámek – hlavní sídlo řádu – a bezprostředně poté sem zavítali Adolf Hitler a Hermann Göring. Velmistr Schälzky byl sice přítomen jejich uvítání na náměstí, nepronesl zde však žádnou řeč a veřejně nevystupoval,¹⁵⁰ což můžeme považovat za důkaz toho, že se nedal strhnout počáteční euforií veřejnosti. Na Göringa se však poté osobně obrátil, aby s ním hovořil o svobodném Německém řádu,¹⁵¹ což však nepřineslo pozitivní výsledek, navíc hned 4. listopadu odjel do Vídně, kde vznesl protest proti nátlaku a donucovacím opatřením v Rakousku a v Sudetech. Jeho snaha ale byla marná, neboť mu bylo sděleno, že se v případě Německého řádu nejedná o klerikální instituci, tudíž jsou veškerá opatření správná a neměnná. Ohledně dalších jednání byl odkázán přímo na říšské ministerstvo v Berlíně. Velmistr proto ihned odcestoval do Berlína, kde byl po dlouhých průtahách teprve 13. prosince 1938 přijat u říšského ministra pro církevní záležitosti Dr. Hannse Kerrla, jednání ovšem také nevedla k žádnému výsledku. Vše nakonec dosáhlo vrcholu 27. února 1939, kdy byl řád jako instituce rozpuštěn, jeho činnost zakázána a majetek zabaven.¹⁵²

Vzhledem ke zrušení Německého řádu byl velmistr Robert Schälzky zbaven své funkce a hned počátkem roku 1939 musel vyklidit a opustit řádový zámek v Bruntále, tedy dosavadní sídlo řádu. Poté byl krátce internován v lesní chatě ve Wiedergrünu čp. 45 (dnes Podlesí),¹⁵³ kde zažil mnohé útrapy a šikanu a rovněž byl pod stálým dohledem gestapa, tudíž jeho situace nebyla jednoduchá. Kvůli zajištění základních životních potřeb mu ovšem byla přiznána měsíční renta ve výši 1200 říšských marek.¹⁵⁴

Zástupcům nacistických úřadů totiž neunikly některé skutečnosti, které vedly k tomu, proč bylo s velmistrem takto jednáno. Důvodů bylo několik:

- 1) Schälzky před válkou podporoval volbu Edvarda Beneše do prezidentského úřadu
- 2) nikdy se netajil sympatiemi k předmnichovské republice; po uzavření Mnichovské dohody v roce 1938 byl zklamán a rozčarován vývojem událostí

---

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 321.

¹⁵¹ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

¹⁵² Samotnému zrušení řádu se věnuje odpovídající kapitola.

¹⁵³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 103, sgn. 116, kart. 14.

¹⁵⁴ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

- 3) byl známým odpůrcem nacionálního socialismu
- 4) vždy (i během své politické činnosti) podporoval mírové soužití Čechů a Němců, což bylo ze strany Německa vnímáno jako zrada vzhledem k Schälzkého národnosti
- 5) udržoval písemné kontakty s československými politiky, s nimiž se znal z dob svého poslaneckého působení
- 6) za jeho vedení řád poskytl finanční a hmotné prostředky na obranu Československé republiky a podporoval ekonomické ozdravení pohraničních oblastí

Uvedené důvody postavení Schälzkého velmi přitížily a je možné, že i ty byly příčinou jeho neúspěchů v následujících jednáních s odpovídajícími místy, když řešil zrušení Německého řádu.

Částečnou úlevu Schälzkému přineslo přesídlení do opavské komendy, kde se, samozřejmě rovněž pod dohledem, dočkal téměř samého konce války. V dubnu 1945 totiž dorazila do Opavy sovětská armáda a Robert Schälzky se odebral ke svým spolubratřím do Dlouhé Loučky, kde se o něco později dozvěděl o německé kapitulaci. Po ní se rozhodl vrátit zpět do Bruntálu a na cestu, během níž byl okraden, se údajně vydal pěšky.

Ihned po konci války zaměřil své síly na obnovu řádu a pokusil se bojovat za vrácení řádového majetku. Doufal, že se mu toho podaří dosáhnout za pomoci jeho českého spolubratra P. Stanislava Dostála,¹⁵⁵ kterého povolal zpět z Jugoslávie (byl členem slovinské provincie). Bohužel jeho snahy nebyly československou veřejností přijímány, naopak bylo na Schälzkého i jeho instituci pohlíženo velmi negativně. V Čechách byla vzhledem k prožitým útrapám zakořeněna velká zášť proti jakémukoli německému elementu a velmistři i představená ženská větve Německého řádu byli dokonce na krátký čas opět internováni.¹⁵⁶ Toto fyzické i psychické strádání se začalo podepisovat na Schälzkého zdraví, nicméně útrapám nebyl konec. Další rána přišla tehdy, když

---

¹⁵⁵ Narozen 24. 8. 1872. Po roce 1945 se P. Stanislav Dostál stal převorem české provincie řádu a farářem v Dolní Dlouhé Loučce. Dne 26. srpna 1949 byl nalezen zavražděný na poli, okolnosti jeho smrti nebyly nikdy vysvětleny.

¹⁵⁶ Schälzky byl internován v Opavě po dobu asi 5 měsíců.

byl nařčen z kolaborace a v roce 1946 zařazen do transportu na odsun do Rakouska, kde ještě téhož roku získal státní občanství.¹⁵⁷

Důvod, proč se Robert Schälzky dočkal obvinění z kolaborace, můžeme vidět v několika rovinách:

- 1) jakýkoli německý element a snahy příslušníků německého národa byly v Československu vnímány velmi negativně; utrpení obyvatel bylo stále velmi čerstvé a nehodlali se smířit s tím, že by mohli Němci, jakkoli nevinní, rozvíjet snahy o vlastní prosazení
- 2) velkým minusem pro řád byl samotný jeho název, tedy Německý řád Panny Marie Jeruzalémské; i když se řád profiloval jako nadnárodní církevní instituce a jeho dveře byly otevřeny všem zájemcům – ostatně někteří bratři a sestry německého domu byli české národnosti – přesto bylo bratrstvo vnímáno vzhledem ke svému názvu jako německá instituce
- 3) nezůstaly utajeny Schälzkého snahy o zrušení likvidačního rozhodnutí vůči řádu z let 1938 – 1939; na jeho osobní snahy a styky s německými úřady a čelními nacistickými představiteli bylo pohlíženo jako na jednání sympatizanta s nacistickým Německem, ač velmistr nepřekročil rámec svých pravomocí a prakticky se pouze snažil najít východisko z nastalé situace, svá rozhodnutí navíc ve většině případů konzultoval s berlínským nunciem
- 4) stín na Německý řád bohužel vrhala některá selhání vlastních členů; ač jich nebylo mnoho, přesto byli takoví, kteří k nacistické ideologii chovali jisté sympatie, což na řád mělo obrovský dopad, veřejnost nevnímala taková selhání jako pochybení jednotlivce, ale rovnou celého řádu a samozřejmě tento pohled zcela překryl skutečnost, že jiní kněží řádu a řádové sestry naopak také umírali v koncentračních táborech (např. v Dachau či v Osvětimi)

Velmistr Schälzky prožil zbytek svého života ve Vídni, kde se podílel na obnově řádu, posilnění jeho vnitřní struktury a jeho upevnění; např. obnova činnosti řádu v Německu nečinila přílišné potíže. Přesto ale nebyly poměry Roberta Schälzkého ve Vídni příliš uspokojivé, především byl neradostný jeho

---

¹⁵⁷ *Robert Schälzky – 61. velmistr Německého řádu.* In: Ročenka 2005, Společnost přátel hradu Bouzova, s. 11.

zdravotní a finanční stav. Samotné Rakousko neposkytovalo odsunutým osobám z Československa žádné finanční prostředky a velmistr byl tedy odkázán pouze na to, co mu na obživu poskytla tamní řádová provincie. Občas jej sice finančně podpořili také někteří přátelé, to ovšem nestačilo na to, aby byl schopen zaplatit si řádnou léčbu v nemocnici. Počátkem roku 1947 sice podstoupil základní nemocniční péči, velkou úlevu jeho těžkému revmatismu to však nepřineslo. I proto byl rád, že mohl přes zimu 1947/48 vykonávat inspekční cestu v Laně v Jižním Tyrolsku. Zde se ovšem ozvaly jaterní a srdeční obtíže, které jej na několik týdnů upoutaly na lůžko.¹⁵⁸ Velmi trpěl také tím, že přišel o skutečný domov, protože po celý život považoval Československou republiku za svou vlast a nově získané rakouské občanství nedokázalo nahradit ztracené československé občanství. V jednom ze svých posledních dopisů z počátku roku 1948 dokonce psal: „*Co je člověk bez vlasti!*“¹⁵⁹

Koncem ledna 1948 se Robertu Schälzkému opět přitížilo, bylo zjištěno tvrdnutí jater, k němuž se přidaly střevní potíže. Jeho celoživotní práce skončila 28. ledna 1948.¹⁶⁰ Pohřben byl v řádové hrobce v Niederlaně.

V osobě Roberta Schälzkého se zajímavým způsobem spojoval vzdělaný duchovní činitel s aktivním a schopným politikem, pracovitý a disciplinovaný člověk, který zasvětil svůj život službě Bohu¹⁶¹ a věřícím, pro něž byl schopen organizovat nesčetné množství různých aktivit. Přesto byl svým způsobem obětí doby a v jeho působení v čele řádu můžeme vidět jistou paralelu s jeho strýcem Norbertem Kleinem – oba bojovali v nepříznivé době proti úpadku řádu a vyvíjeli své síly k záchraně celého společenství.

---

¹⁵⁸ DOZA, *Hochmeister*, kart.550.

¹⁵⁹ Tamtéž. (V originále: „*Was ist der Mensch ohne Heimat!*“)

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Rodiny Schälzkého i Kleina byly silně věřícími, což dokazuje skutečnost, že na duchovní dráhu se nevydali pouze oni dva, ale i další příbuzní, jmenujme např. bratry Franze a Antona Schälzky (synovci Roberta Schälzkého).

2. Konfiskace řádového majetku po roce 1918

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské se v majetkoprávních otázkách několikrát ocitl v nezáviděníhodné situaci. Po roce 1918 byla tato instituce často terčem útoků protihabsburských skupin, které ji označovaly za habsburské léno vzhledem k tomu, že od roku 1780 stáli v čele řádu pouze rakouští arcivévodové (posledním byl arcivévoda Evžen Habsburský). Řádu nebyl nakloněn prakticky ani jeden z nástupnických států Rakouska-Uherska, neboť jej považovaly za přežitek starého mocnářství, a protože majetek rodu Habsburků podléhal konfiskaci, byla z výše uvedených důvodů uvalena 5. března 1919 státní správa také na řádové majetky a všemožně bylo usilováno o jejich konfiskaci. Nový stát totiž chápal komorní statky velmistra jako jeho soukromý, tudíž habsburský majetek, přestože statuta přijatá v roce 1839 ustanovila Řád německých rytířů jako samostatný duchovně-rytířský institut pod lenní svrchovaností rakouského císaře. Ten řádu poskytoval jistou ochranu a podporu. Skutečnost, že velmistr, ač Habsburk, byl řeholníkem a žil v souladu s řádovými sliby a tudíž podléhal kanonickému právu, byla jaksi odsouvána do pozadí.

Řád na uvalení nucené správy na svých majetcích reagoval žalobou u Mezinárodního soudního dvora v Haagu, který sice uznal, že řád je duchovní organizací a podléhá kanonickému právu, nicméně skutečnost, že s bývalou monarchií je řád spojen pouze osobami svých velmistrů, nebyla ze strany Československa respektována.

Nový stát totiž neměl příliš velké zkušenosti s řešením důležitých otázek z církevní oblasti, respektive otázek týkajících se činnosti duchovních společenství. Někteří státní představitelé navíc nelibě nesli skutečnost, že by církevní společenství v Československu měla podléhat zahraničním nařízením a neměli dostatek informací a znalostí o tehdejším Řádu německých rytířů, což se ukazuje v některých ministerských aktech týkajících se především řádového majetku. Jeho záležitosti tak byly projednávány nejen na ministerstvu školství a národní osvěty, které bylo kompetentní k řešení církevních věcí, ale také na ministerstvu vnitra, zahraničí, obchodu a zemědělství. Nejasných otázek v případě postavení řádu ale bylo mnoho, což vedlo ke zdlouhavým jednáním s nejasnými výsledky.

Ministerstvo zemědělství zprvu uznalo, že převedení majetku Řádu německých rytířů do státního vlastnictví by nemělo být na základě Saint-Germainské mírové smlouvy provedeno¹⁶² a bylo poukazováno na právní samostatnost řádu, ovšem celá záležitost tím nebyla vyřešena, neboť ministerstvo zemědělství se mělo celou situací dále zabývat. V úvahu připadaly tři možnosti:¹⁶³

- 1) řádové vlastnictví je habsburským lénem a jeho majitelem je velmistr, tedy člen bývalého panovnického rodu
- 2) řádové vlastnictví sice bylo habsburským lénem, ovšem osoba velmistra není s majetky řádu přímo spojena
- 3) řádové vlastnictví je svobodným majetkem řádu

Odpovídající místa se sice předloženým otázkám věnovala, celou věc ale příliš komplikovala skutečnost, že velmistry řádu byli po dlouhá léta rakouští arcivévodové, což vedlo k mnoha názorům a patovým situacím. Statky německých rytířů tak byly stále trnem v oku odpůrcům bývalé monarchie, proti nimž se stavěli zastánci právní samostatnosti řádu. Rovněž někteří členové ministerstev vyjadřovali své přesvědčení, že řád je nepřitelem Slovanů a že do svého středu přijímal pouze německou šlechtu nepřátelsky nakloněnou Čechům.

Nucená správa tedy dále přetrvávala a ministerstvo zemědělství předložilo návrh, aby se k otázce nároku Československa na řádové majetky vyjádřili také odborníci z právnické fakulty a právní historici,¹⁶⁴ což ukazuje na snahu státu vyřešit problém konfiskace statků Řádu německých rytířů, nicméně intenzivnější spolupráce mezi jednotlivými ministerstvy a odborníky začala až v roce 1920 a protáhla se na čtyři roky.

Stát si dokonce nechal vypracovat právně-historickou analýzu s názvem „Německý řád“, kterou vydalo ministerstvo zahraničí v roce 1921 a která byla hlavním pramenem pro úřady zainteresované do problematiky postavení řádu. Autorem analýzy byl právník, profesor Karlovy univerzity Miloslav Stieber,¹⁶⁵ podle něhož byl řád veřejně-právním sdružením. Potřebné dokumenty nabídl k dispozici také archivář řádu a znalec jeho dějin Dr. Vinzenz Schindler, který 18.

---

¹⁶² Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 59.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 60.

¹⁶⁵ 1865 – 1934, zabýval se veřejným i soukromým právem ve střední Evropě a byl odborníkem na německé právo. Je autorem několika spisů a svými referáty přispíval také do odborných periodik. Působil v Praze a ve Vídni.

listopadu 1921 přijel na ministerstvo zahraničí. Podle jeho názoru totiž analýza vypracovaná prof. Stieberem vycházela ze zastaralé literatury.¹⁶⁶

Dne 14. prosince 1921 zasedala v Praze všechna zúčastněná ministerstva a právní experti, kteří řešili především tři otázky:¹⁶⁷

- 1) Je řád právní osobou?
- 2) Kdo má právo na majetek?
- 3) Podle jakých zákonů by měl být řád posuzován?

Během jednání však opět padaly velmi rozdílné názory, např. že majetek řádu by měl být předán Náboženské matici; ministerstvo školství zase vyjádřilo přesvědčení, že řád sice je církevním společenstvím, ovšem svými statuty a posláním neodpovídá platným právním pořádkům (tzn. podporou šlechty a rytířstva, příslibem služby bývalé panovnické rodině či převahou členů německé národnosti). Padly dokonce názory, že řád by měl být zrušen buď jednohlasným vyjádřením vlády, nebo po dohodě s Vatikánem.¹⁶⁸ K celkovému rozhodnutí, komu statky Řádu německých rytířů vlastně patří a jak je to s jeho právním postavením, však nedošlo, což ukazuje fakt, že ještě koncem roku 1922 nebyl jasně definován právní status Řádu německých rytířů v Československu. Některé zúčastněné strany jej např. odmítly uznat jako čistě církevní společenství, neboť nevykonával pouze pastorační činnost.

Celou situaci také poněkud komplikovala skutečnost, že velmistrem v této době stále zůstával Evžen Habsburský. Ten v roce 1921 nejprve rozšířil Generální kapitolu o čtyři kněze a v roce 1922 svolal do Basileje její zasedání, na němž byly především schváleny urychleně vypracované stanovy pro řádové kněze, aby se usnadnila existence řádu v Československu, a také bylo schváleno užívání názvu „Německý řád“. Když ani tyto kroky nepomohly, rozhodl se v roce 1923 po dlouhém a důkladném uvažování k zásadnímu činu a se souhlasem papeže Pia XI. oznámil svou rezignaci na úřad velmistra, čímž chtěl pomoci ke konečnému vyřešení neutěšeného postavení řádu.

Ve svém prohlášení z 22. dubna 1923 napsal:

---

¹⁶⁶ Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 68.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 71.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 76. To by pravděpodobně nebylo reálné, neboť Vatikán vnímal Řád německých rytířů jako církevní uskupení podléhající církevnímu právu. Navíc bylo pro československou vládu důležité udržet si dobré vztahy se Svatým stolicem. Tehdejší ministr zahraničí Beneš byl navíc osobně přesvědčen, že by zatím neměly být podnikány žádné diplomatické kroky.

„... *Po zralé úvaze a z vážných příčin se vzdávám mistrovství a správy řádu a zříkám se, podle své přísahy volební kapitule nově shromážděné velké kapitule, úřadu a hodnosti velmistra a německého mistra našeho řádu i s tím spojených výhod, práv a požitků, jsa věren svému heslu – magis prodesse quam praeesse! (Raději prospívat, než stát v čele.)... Věren svému slibu zůstávám jako řádový bratr ve vašem středu, proniknut stejným přáním sloužit i nadále řádu podle svých sil...*“¹⁶⁹

Že se z jeho strany jednalo o skutečně těžké, ovšem moudré rozhodnutí, je zřejmé vzhledem k tomu, že velmistr Evžen byl skutečný šlechtic mající svou čest a důstojnost, a který tudíž vyvíjel snahy o pozvednutí rytířských hodnot, které mají svůj základ v křesťanství. Proto se snažil také o upevnění rytířské složky v rámci řádu, která nyní přišla vniveč.

Generální kapitulu, která měla zvolit nového velmistra (jímž se později stal Norbert Klein), svolal Evžen Habsburský na 28. – 30. dubna 1923 a současně se na své spolubratry obrátil tímto dopisem:

„... *Velké historické události posledního desetiletí a politické a společenské revoluce, jež na ně navazují, zcela změnilly právní podstatu našeho řádu. Nadto požaduje nový oficiální církevní zákoník, kodex nyní platného kanonického práva, podstatné změny našich statut. Pocit zodpovědnosti a pud sebezáchovy nás nutí k reformě stanov a správy řádu, která je dána jeho novým vnějším uspořádáním. Předtím, než Generální kapitule oznámím své rozhodnutí, založené na závažných příčinách, je mou povinností náš milovaný řád ještě pod svým vedením doprovodit do nových časů. Nyní mi leží na srdci volba koadjutora velmistra a nesporného nástupce do úřadu velmistra, aby se zaručila právní posloupnost v každé formě. Toto přání mě podnítilo k tomu, abych v duchu článku XII., 3. odstavce našich řádových stanov shromáždil Generální kapitulu, aby volebním právem, které jí náleží, provedla příslušnou volbu...*“¹⁷⁰

Rozhodnutí velmistra Evžena bohužel nemělo žádný vliv v otázce nucené správy na řádových statcích a nepřispělo ani ke konečnému rozhodnutí ze strany Československa o celkovém postavení řádu. Jednání probíhala i nadále prakticky pouze na teoretické úrovni.

¹⁶⁹ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 157.

¹⁷⁰ Rác, R.: *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr řádu německých rytířů (1863 – 1954)*, s. 133.

Zajímavé ovšem je, že k jednáním nebyla přizvána osoba hlavní – tedy zástupce samotného řádu ani jeho právní zástupce, kterým tehdy byl opavský advokát JUDr. Quido Wallig. Názor, že by se k věci měla vyjádřit také protistrana, padl až později ze strany ministerstva spravedlnosti. To bylo toho názoru, že je vhodné vyslechnout si mínění řádu o sobě samém a dát mu prostor pro vysvětlení vlastního statusu. Ministerstvo spravedlnosti ovšem zůstalo s tímto návrhem osamoceno, proti jednání s řádem se vyjádřila ministerstva obchodu a zahraničí, zásadně jej odmítlo ministerstvo školství a rovněž ostatní odpovědná místa chtěla problém řešit raději sama.

Zástupci státu ovšem postupně obraceli pozornost na jiné záležitosti a rozhodnutí ohledně postavení a majetku Německého řádu se stále více odsouvala do pozadí. Pozornost na sebe poutala především pozemková reforma, ke které stát přistoupil prakticky ihned po svém vzniku a která stavěla řádové vlastnictví do stejné pozice jako majetky jiných velkých pozemkových vlastníků.

I přesto však postupně převažoval názor, že na Německý řád je nutné pohlížet spíše z církevního hlediska, což nakonec vedlo k tomu, že nucená správa na řádových statcích byla zrušena v průběhu roku 1924 a definitivně byla prohlášena za neplatnou novou smlouvou mezi Československem a Rakouskem podepsanou 7. prosince 1925 v Praze. Nad řádovými statky ovšem přetrvál státní dozor, k jehož zrušení došlo až v roce 1929.¹⁷¹

Dne 27. dubna 1928 tak mohl velmistr Klein k postavení Německého řádu říci: „*Náš řád je už ve všech státech, v nichž má své provincie, uznán a zajištěn...*“¹⁷²

---

¹⁷¹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 332, sgn. 521/2, kart. 60.

¹⁷² Srov. Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 99. (překl. autorka)

3. Pozemková reforma na statcích řádu, nucená správa a majetkové záležitosti

Pozemková reforma měla řešit především sociální situaci drobných rolníků, kteří z důvodu nemožnosti zisku nové půdy často odcházeli do průmyslových center, čímž se vylidňoval venkov a komplikovala se situace v zemědělství. Tzv. záborový zákon byl přijat již 16. dubna 1919 v podobě návrhu agrární strany, který byl mírnější než radikální teorie socialistů, kteří požadovali konfiskaci veškerého majetku velkostatků na základě názoru, že půda patří celému národu, má být tudíž mezi uživatele přerozdělena a ti z ní poté budou platit nájemné.

Vedení Československé republiky si uvědomovalo, že zdravá existence státu záleží také na dostatečném počtu samostatných drobných zemědělců, kteří ovšem za stávajících podmínek prakticky neměli šanci vedle velkostatkářů přežít a zabezpečit svou rodinu. Skutečnost, že nedostatek půdy zhoršoval sociální postavení obyčejných venkovských rolníků, ukazuje také to, že byl i jedním z důvodů vystěhovalectví z Československa.

S prováděním pozemkové reformy se začalo v roce 1919 a k jejímu účelu byl zřízen Státní pozemkový úřad v Praze, který měl reorganizaci půdy provádět. Byl zřízen zákonem č. 330/1919 Sb. z. a n. ze dne 11. června 1919 a pracoval od 15. října 1919 do 1. května 1935, kdy byl zrušen a jeho agenda i pracovní aparát byly včleněny do ministerstva zemědělství.¹⁷³ Musel se řídit skupinou zákonů a nařízení, které tvořily právní podklad pozemkové reformy.

V rámci zákona o pozemkové reformě bylo určeno, že velkým pozemkovým vlastníkům má být zabrána půda nad 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy vůbec. To se na první pohled může zdát jako poměrně radikální řešení, ovšem s odstupem doby lze pozorovat, že samotné provádění tohoto nařízení bylo mírné a především pomalé. Hlavním nedostatkem byl již samotný záborový zákon z roku 1919, který reformu pouze umožňoval, ale neprováděl. Majitelé velkých pozemkových ploch měli navíc možnost žádat o různé výjimky, či propuštění půdy ze záboru, což jim umožňovalo ponechat si více půdy, než bylo určeno zákonem. Cílem reformy totiž neměla být úplná likvidace velkostatků, ale

---

¹⁷³ Pšeničková, J.: *Zbytkové statky v Čechách 1919 – 1948*, s. 7.

jejich postupná redukce, aby i drobní zemědělci a malorolníci byli schopni konkurovat velkostatkářům.

V praxi se postupovalo tak, že dosavadní vlastník byl nucen postoupit určenou nadlimitní půdu do záboru, aby byla k dispozici pro účely pozemkové reformy. Tímto krokem ale nedochází k samotné reformě; to se stane teprve v případě, pokud stát, respektive Státní pozemkový úřad, zabraný majetek nebo jeho část přebere. V tom případě musel dosavadnímu vlastníku půdy zaplatit tzv. přejímací cenu, která se určovala podle odhadu, jaká by byla cena přebíraného majetku při volném prodeji v letech 1913 – 1915, což ale ve většině případů neodpovídalo skutečné ceně půdy ve 20. letech. Ty osoby, kterým byly tyto převzaté nemovitosti přiděleny, zaplatily za ně státu tzv. cenu přidělovou, která byla vždy vyšší než cena přejímací kvůli zaplacení výdajů spojených s výkupem a přidělem.

Již bylo zmíněno, že mnozí vlastníci rozsáhlých pozemků žádali o různé výjimky, což samotné provádění pozemkové reformy zpomalovalo a čímž nedošlo k dosažení určených cílů. Majitel mohl např. požádat, aby byl jeho majetek vyloučen ze záboru a tudíž nepodléhal reorganizaci půdy, což bylo v praxi možné. Zákon totiž určoval, že ze záboru mohly být vyloučeny „*objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech.*“¹⁷⁴ Ovšem vzhledem k tomu, že stát jasně nedefinoval, co přesně lze za právní a hospodářskou samostatnost považovat, záleželo pouze na vůli Státního pozemkového úřadu, které žádosti o vyloučení půdy ze záboru vyhoví a které nikoli.

S některými vlastníky půdy byly navíc sjednány dohody, podle kterých jim byla část zabrané půdy ponechána na delší dobu (většinou do roku 1955) v užívání a teprve po uplynutí této lhůty mělo být rozhodnuto, co bude s půdou dál. Na území Československa bylo takto ponecháno celkem 41 vlastníkům více než 79 500 ha půdy, z toho Německému řádu 5 794 ha.¹⁷⁵

Německý řád tehdy patřil k vlastníkům rozsáhlých pozemkových majetků, tudíž se jej pozemková reforma rovněž citelně dotkla. V Československu měl dokonce co do rozlohy jeden z největších majetků, v rámci vlastního řádového

---

¹⁷⁴ Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 10.

¹⁷⁵ Pšeničková, J.: *Zbytkové statky v Čechách 1919 – 1948*, s. 89 – 90.

vlastnictví pak naprostou většinu – asi 90%, zbylých 10% vlastnil dohromady v Itálii, Jugoslávii a Rakousku.¹⁷⁶ Uvádí se, že k roku 1919 řád vlastnil na území Československa kolem 24 556 ha půdy, z toho 21 184 ha lesní a 3 372 ha ostatní půdy,¹⁷⁷ takže podle výše uvedeného zákona měl přijít zhruba o 24 306 ha veškeré půdy. Pozemková reforma ale tento cíl v případě řádu zdaleka nesplnila, i když je pravdou, že instituce přišla o mnohé pozemky, hlavně na sídelním velkostatku Bruntále a také na velkostatku Bouzov.

Zemědělská půda Německého řádu se tehdy nacházela především v těchto lokalitách:¹⁷⁸

Bouzov – téměř 309, 5 ha

Horní Sukolom – 271, 5 ha

Dlouhá Loučka – 343, 5 ha

Bruntál – přes 567 ha

Opava – přes 228 ha

Štítina – přes 581, 5 ha

K tomu připočteme četné lesy, industriální podniky, hotely a lázně v Karlově Studánce, které s příslušejícími pozemky a jinou půdou činily právě uvedený počet 24 556 ha.

Vzhledem k tomu, že řád vyvíjel na území Československa mnohé aktivity, ať už školské, charitativní či sociální, snažil se o to, aby byly jeho ztráty minimální. Podporu hledali dokonce u nejvyšších představitelů Československa, totiž u samotného prezidenta Masaryka. Ten byl při své návštěvě hradu Bouzova v roce 1929 velmistrem Kleinem seznámen s aktivitami jeho duchovního společenství a záměrně mu byl předán text nově vypracovaného přehledu o řádové činnosti v Československu. Tu ostatně spolu s transformací řádu znovu zdůraznil i Klein ve svém uvítacím proslovu, v němž použil jedinou německou větu:

„Slovutný pane presidente!

Jest mi velikou ctí, že zde na hradě Bouzově mi dána příležitost, Vás pane presidente uvítati. Činím to s úctivým pozdravem jako velmistr Německého řádu

---

¹⁷⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 317, sgn. 511, kart. 53.

¹⁷⁷ Tamtéž, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69. E Červinka ovšem uvádí celkovou rozlohu řádových pozemků číslem 26 900 ha. (Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 10.)

¹⁷⁸ Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, 113.

ve jménu všech členů und ich begrüße Herrn Präsidenten ehrerbietigst auf der Burg Busau als Hochmeister des Deutsch-Ordens.

Stojíme před starobylym hradem, který se objevuje v novém nádherném rouše. I Německý řád se ukazuje, co se týká jeho činnosti, v novém rouše. Čas – historie – všude pracuje, pracoval i na hradech. Německý řád sestoupil z těch vysokých hradů do údolí, ne mečem síly v rukách, nýbrž s ratolestí olivovou, aby rozšiřoval mezi lidem tu pravou lásku k bližnímu, aby chudobnému též pomohl k svému právu, obzvláště aby nemocných a opuštěných se ujal, kteří té lásky nejvíce potřebují. K tomu účelu Německý řád užívá svých prostředků. Německý řád se přizpůsobil moderním požadavkům a poměrům – to jest to nové roucho tohoto hradu, a zůstává věrným svým stanovám, to jsou ty základy, na kterých hrad postaven jest.

Doufám důvěrně, že i nadále bude Německému řádu dopřáno, staré své zásady křesťanské lásky uplatňovat, ať se to jmenuje charita, nebo moderně humanita, a to obzvláště, když náš pan prezident sleduje heslo: „Omni bono operi adsum“, ano když se jedná o dobrou věc, ať humanity, vědy, kultury, pan prezident, hlava naší republiky, jest též mezi prvními, kteří hájí a podporují tuto dobrou věc /bonum opus/.

Dejž Bůh, aby Německý řád podle toho hesla i do daleké budoucnosti po stránce kulturní a charitativní pracovati mohl!

Opakuji co nejuctivěji svůj pozdrav s pevným ujištěním, že pobyt pana presidenta, ač jen krátký, na tomto hradě, bude vzácnou památkou ano historickou událostí v dějepisu Německého řádu a nyní prosím pana presidenta, aby tu historickou památku si prohlédl a ten nejlepší dojem též odnesl.“¹⁷⁹

Masaryk na Kleinovu uvítací řeč krátce reagoval slovy: „Já vám mockrát děkuji. Vy jste všechno řekl, co bych i já, pane biskupe, mohl povědět. A zejména nyní máme všechny možnosti pro splnění úkolů křesťanských. Jak to Pavel řekl ve svém projevu: „Lásku, víru a naději! Láska je největší!“¹⁸⁰

Tomáš Garrigue Masaryk pak během dalšího rozhovoru s velmistrem vyjádřil podporu Německému řádu a můžeme předpokládat, že prezidentova nepřímá podpora pomohla k tomu, že řád nepřišel o všechny zabrané pozemky.

---

¹⁷⁹ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 54 – 55.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 55.

Z výnosů nemovitého majetku totiž umožňoval fungování mnohých zařízení, např. škol, chudobinců či nemocnic, na což bylo pozitivně pohlíženo. Investice do prezidentské návštěvy na Bouzově ve výši 20 637 Kč¹⁸¹ od Správy velmistrovských statků v Olomouci se tedy řádu vyplatila.

Mezi informacemi, které si prezident Masaryk mohl přečíst v textu o činnosti řádu, se lze dozvědět skutečnost, že řád byl „vzájemnou dohodou mezi republikou Československou a Rakouskou ze dne 7. prosince 1925, kterou provádí se čl. 266. a 273. mírové smlouvy Saint-Germainské, uznán za řád výlučně duchovní.“¹⁸² Připomenutí tohoto faktu mělo bezesporu vyzdvihnout probíhající přerod tohoto společenství a ukázat, že řád je ochoten vzdát se podstatné složky své minulosti, tedy rytířského elementu.

Rovněž můžeme předpokládat, že přímluvné slovo za Německý řád ztratil P. Robert Schälzky, když v letech 1920 – 1925 působil v poslanecké sněmovně a měl přístup na vlivná místa. Jistě upozorňoval na mnohé skutečnosti, které řádu byly ke cti, např. jeho vyzdvižení jako čistě klerikálního institutu, který vykonává chvályhodné činnosti tam, kde jsou potřeba a nejsou ze strany státu dostatečné, a k jejichž zajištění potřebuje dostatečné prostředky z výnosů svého majetku. Schälzky však využíval svých známostí i v pozdější době a v otázkách lesní reformy, která nastoupila na přelomu 30. let, jednal s ministrem Šrámkem. Ten mu sdělil, že osudy církevních lesů má na zřeteli a předsevzal si usměrňovat jejich reorganizaci také na Olomoucku.¹⁸³ Osobní rozhovor ohledně pozemkové reformy však v roce 1928 vedl se Šrámkem také velmistr Klein.

Přesto byl řád stále vnímán poněkud rozporně vzhledem k tomu, že nebyla dokončena transformace celého společenství, což jej velmi oslabovalo. Proti ztrátám řádového vlastnictví proto vystupoval také velmistr Norbert Klein, který 19. ledna 1923 napsal na ministerstvo školství a upozorňoval, že reorganizace Německého řádu teprve probíhá a nová statuta, která definují řád jako klerikální instituci, budou předložena později.¹⁸⁴ Nepříspělo to však ničemu.

---

¹⁸¹ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der Tschechoslowakei 1918 – 1939*. In: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, XIV, s. 66.

¹⁸² DOZA, *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, nestránkováno.

¹⁸³ Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 119.

¹⁸⁴ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 317, sgn. 511, kart. 53.

V mnohých záležitostech našel Německý řád také podporu mezi obyvateli oblastí, kde vlastnil majetky. Dne 26. ledna 1924 se zaměstnanci velkostatků ze Smolkova, Hrabyně, Štítiny, Kravařova a Opavy obrátili na vyšší instituce s prosbou o ochranu proti následkům připravované parcelace.¹⁸⁵ Zaměstnanci se obávali propuštění z práce a vzhledem k tomu, že se jednalo většinou o starší lidi, kteří by novou práci asi nezískali, upozorňovali, že jejich rodinám by hrozila bída. Existovaly sice zákony o podpoře v nezaměstnanosti nebo o náhradě zaměstnancům rozparcelovaných velkostatků, ale ty připadaly zmíněným pracovníkům nedostatečné.

Ve své žádosti, aby velkostatky řádu, na nichž pracují dlouhá léta, byly vyjmuty z parcelačních záměrů, upozorňují na to, že řád vyvíjí četné sociální, charitativní a kulturní činnosti.

Rovněž opavská filiálka Moravsko-slovenské banky sdělila počátkem roku 1924 velmistru Kleinovi, že se vynasnaží pracovat na tom, aby statky Německého řádu byly ušetřeny parcelace. Její zástupce dokonce intervenoval u poslance Šamalíka, o čemž byl Klein rovněž vyrozuměn. Tyto kroky nicméně banka neprováděla z nezištných důvodů. Je zřejmé, že od svých intervenčních snah ve prospěch řádu očekávala větší spolupráci, doslova píše: „...*máme za to, že Vaše Biskupská Milost se vbrzku rozhodne, aby část obchodního spojení převedla na náš lidový ústav, který jest přece straně katolické nejbližší a vynasnažíme se, abychom také po stránce obchodní vycházeli spojení Vašemu vstříc a ujišťujeme Vaši Biskupskou milost, že vzhledem k našim známostem bylo by spojení jen ku prospěchu...*“¹⁸⁶ Lze však předpokládat, že k vážnější spolupráci a využití konexí Moravsko-slovenské banky nedošlo. Přesto je na uvedených příkladech patrné, že Německý řád a jeho služba se těšila oblibě a československá i německá veřejnost si uvědomovala její důsledky.

Německý řád využil rovněž svého práva a podal v některých záležitostech žádosti o vyloučení půdy nebo nemovitostí ze záboru. Stát v zastoupení Státního pozemkového úřadu po zvážení různých okolností některým jeho žádostem opravdu vyhověl, např. v roce 1928 propustil Německému řádu ze záboru přes 373 ha půdy na panství Bruntál a Dlouhá Loučka, převážně se jednalo o pastviny

---

¹⁸⁵ Tamtéž, inv. č. 146, sgn. 151, kart. 23.

¹⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

a louky, dále pak budovy a nemovitosti:¹⁸⁷ prodejnu mléka a likérů v Bruntále, hotel v Bruntále, 2 domy v Bruntále, 4 domy v Andělské Hoře, školu v Horní Dlouhé Loučce, nemocnici v Dolní Dlouhé Loučce, faru tamtéž a pozemky přínaležející k řádovým budovám a kostelům o výměře více než 203 ha.

V roce 1929 informoval Státní pozemkový úřad o svém rozhodnutí, že ze záboru vylučuje tyto nemovitosti:¹⁸⁸ ženský klášter s nemocnicí v Opavě, proboštsství s farním kostelem v Opavě, kněžský konvent čp. 171 v Opavě, dům čp. 223 v Opavě, faru v Hrabyni, školu čp. 282 v Brunzejfu, nemocnici čp. 281 v Brunzejfu, farní kostel v Brunzejfu, dům čp. 8 v Sovinci a dům čp. 11 (hostinec) v Sovinci. Kromě toho byly řádu ponechány hrad Sovinec a zámek Hrabyně.

V rozhodnutí o vyloučení z následujícího roku 1930 pak Státní pozemkový úřad informoval o tom, že za vyloučené prohlašuje tyto objekty:¹⁸⁹ hostinec čp. 50 v Sovinci, mlýn a pekárnu v Ludvíkově, faru v Brunzejfu, nemocnici v Opavě, domy čp. 196 a 234 v Opavě a dívčí školu v Opavě. Ve všech případech se samozřejmě jednalo rovněž o pozemky přiléhající k budovám. Státní pozemkový úřad ovšem stanovil také podmínky, za kterých řádu ponechává uvedené nemovitosti ve vlastnictví. Upozorňuje, že řád je povinen udržovat budovy v řádném stavu, zabezpečit je proti požáru a zpřístupnit je veřejnosti, v případě zahrad, parků a pozemků se musí zajistit dostatečná péče a údržba a stávající velikosti ploch musejí být zachovány. Upozornění úřadu na péči a údržbu nemovitostí se jeví jako zbytečné, je totiž nepravděpodobné, že by řád zanedbával péči o vlastní majetek, když o mnohý další přišel a pro zachování stávajícího rozsahu jeho služeb byly potřebné veškeré výnosy z vlastnictví.

O řádném hospodářství Německého řádu a jeho péči o vlastní majetek ostatně svědčí protokol sepsaný 18. října 1932 v Opavě, kdy se řešilo ukončení oceňovacího řízení lesních nemovitostí velkostatku Bruntál. Protokol doslova informuje, že „...majetek jest dále v nadprůměrném a vzorném stavu hospodářském s výstavnými a vzorně udržovanými budovami, poukazuje se zvláště na to, že původní majitel vybudoval na předávaném majetku, zvláště i v době předválečné sít' dobrých komunikací sloužících výhradně hosp. lesním...tyto komunikace výnosnost předávaného majetku výrazně zvyšují...předávané pozemky

---

¹⁸⁷ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2286, kart. 543.

¹⁸⁸ ZAO, Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 320, sgn. 512, kart. 53.

¹⁸⁹ Tamtéž, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

*jsou kameny a sloupy řádně a přesně vyznačeny, kteréžto ohraničovací zařízení...vyžádalo si velmi značného nákladu a pro budoucnost jak v sestavování hosp. plánů tak obhospodařování předaného celku velmi značně usnadní...*¹⁹⁰

Již o tři roky dříve, tedy v roce 1929, došlo rovněž z rozhodnutí Státního pozemkového úřadu o zrušení trvalého státního dozoru (nucená správa byla zrušena o pět let dříve, tedy 1924) „*nad hospodářstvím polním, nad podniky průmyslovými a živnostenskými a nad ostatními objekty a nemovitostmi na velkostatkách Bouzov a Sovinec s Dolní Loučkou na Moravě, Bruntál a Hrabyně ve Slezsku...Předkládání měsíčních zpráv a všechna ostatní hlášení týkající se hospodaření na objektech..., jak je dosud obstarávala administrace velkostatku Německého řádu v Olomouci, počínaje 1. květnem 1929 odpadá. Trvalý dozor nad hospodářstvím lesním a dřevním průmyslovým závodem v Ludvíkově zůstává tímto rozhodnutím nedotčen...*“¹⁹¹

Jako důvod ke zrušení trvalého dozoru nad řádovými majetky uvádí Státní pozemkový úřad především to, že půda byla podrobena přidělovému řízení, dále pak své rozhodnutí podkládá faktem, že zbytek zemědělské půdy a jiné nemovitosti byly vyloučeny ze záboru a ponechány dosavadnímu vlastníku.

Když se zaměříme přímo na některé řádové velkostatky, musíme konstatovat, že nejvíce půdy bylo zabráno na bruntálském velkostatku. Postavení tohoto panství bylo pro řád stěžejní, neboť se jednalo o sídelní místo velmistra a díky prosperitě a výnosům tamní půdy a nemovitostí mohla tato klerikální instituce financovat své služby. I když tedy řád obdržel jisté finanční náhrady, neznamenalo to, že stát kompenzoval jeho výdaje, neboť to byly jednorázové platby, které nemohly nahradit dlouhodobé zisky z jednotlivých pozemků. Tuto skutečnost velmi citelně vnímal velmistr Heider, který se ze všech sil snažil udržet finanční rovnováhu řádové pokladny, ovšem ztráty byly přesto znatelné.

Majetkové ztráty v oblasti Bruntálska byly o to citelnější, že zde řád rozvíjel také průmyslovou výrobu, neboť se zde nacházely jeho 2 lihovary, pivovar, lom, důl a 5 pil. Z nich byl vyloučen ze záboru pouze 1 lihovar, pivovar a 1 pila, ostatní podniky byly zabrány pro účely pozemkové reformy.

---

¹⁹⁰ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2288, kart. 546.

¹⁹¹ ZAO, Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 332, sgn. 521/2, kart. 60.

Na katastrálním území Bruntálu byla rovněž určena malá výměra půdy, kterou koupil československý stát, respektive železniční správa v zastoupení Ředitelství státních drah v Olomouci. Jednalo se o výměru 194 m².¹⁹² V tomtéž městě měla Československá republika získat v roce 1929 na Německém řádu pozemkové parcely o celkové rozloze 5 167 m², které měly být určeny pro stavbu české školy v Bruntále. Ke koupi těchto pozemků za trhovou cenu 41 336 Kč byl výnosem ministerstva veřejných prací zmocněn vrchní odborový rada JUDr. Jan Pštross. Došlo sice k podpisu tržní smlouvy,¹⁹³ ovšem později se ukázalo, že uvedené parcely byly o rok dříve rozhodnutím Státního pozemkového úřadu propuštěny ze záboru, tudíž je československý stát nemohl koupit a byla podána námitka. Je tedy zřejmé, že v rámci provádění československé pozemkové reformy docházelo nejen v případě Německého řádu k různým omylům a vyskytly se nesrovnalosti, které nicméně bylo možné očekávat vzhledem k rozsahu celé akce, kterou se nově vzniklá republika rozhodla uskutečnit. Její síly ovšem na provádění pozemkové reorganizace nestačily, což se projevilo i v mnoha dalších případech.

Dohodou z 23. června 1930 se Německý řád zavázal odevzdat Státnímu pozemkovému úřadu, respektive ministerstvu zemědělství, část polesí v Malé Morávce a jižní cíp polesí Wiedergrün (dnes Podlesí) o rozloze asi 1 600 ha.¹⁹⁴

V roce 1931 prodal Německý řád také jeden dům a pozemky v Bruntále za celkovou částku 45 000 Kč Odboru Matice opavské Praděd,¹⁹⁵ dalšími nabyvateli řádových pozemků na katastrálním území města byly také soukromé osoby (např. stavitel František Blaschke) nebo tělocvičný spolek v Bruntále. Žádosti o přiděl stavební a rozptýlené půdy na Bruntálsku však bylo tak velké množství, že již v roce 1922 muselo ministerstvo zemědělství reagovat oznámením, že není možné vyhovět všem žadatelům, aniž by došlo k celkové parcelaci i jednotlivých a samostatně fungujících hospodářských jednotek.¹⁹⁶

V rámci velkostatku Sovinec – Dolní Dlouhá Loučka (statek Dlouhá Loučka byl koupen v roce 1707) můžeme hovořit o zhruba 10 ha lesní půdy, kterou koupila země Moravskoslezská pro účely Zemské plicní léčebny v Pasece.

---

¹⁹² ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2282, kart. 539.

¹⁹³ Tamtéž, kart. 538.

¹⁹⁴ Tamtéž, inv. č. 2288, kart. 546.

¹⁹⁵ Tamtéž, inv. č. 2282, kart. 538.

¹⁹⁶ ZAO, *Velkostatek Bruntál*, inv. č. 358, sgn. III, kart. 35.

Trhová smlouva byla podepsána koncem roku 1935 a určovala, že kupující má prodávajícímu zaplatit 42 948 Kč.¹⁹⁷ Celková výměra půdy na velkostatku Dolní Dlouhá Loučka přitom před započítáním pozemkové reformy činila 2 560 ha a vzhledem k tomu, že tomuto velkostatku patřilo prakticky pouze polesí Dlouhá Loučka a Paseky, je zřejmé, že se jednalo převážně o půdu lesní, a to o rozloze 1 875 ha. Zemědělské půdy zde bylo 653 ha a jiné půdy 32 ha.¹⁹⁸ Státní pozemkový úřad z toho převzal pro účely pozemkové reformy 553 ha zemědělské a 11 ha jiné půdy.

Přímo v Dolní Dlouhé Loučce pronajal Německý řád dům čp. 116 Zemskému četnickému velitelství v Brně. Nájemní smlouva byla uzavřena na období od 1. července 1937 do 30. června 1940 za roční nájemné 1 200 Kč.¹⁹⁹

Velkostatek Štítina – Hrabyně východně od Opavy byl koupěn velmistrem Maxmilianem von Österreich-Este v červnu 1837 od původního majitele Ernsta Otta, rytíře z Bodenfeldu.²⁰⁰ Dne 15. listopadu 1925 byl na jeho území převzat státem dvůr Kliplák v Opavě pro účely Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. Teprve 12. listopadu 1928 ovšem ministerstvo zemědělství schválilo protokolární ujednání ohledně trhové ceny a sdělilo, že výše pachtovného za období od 15. listopadu 1925 do konce prosince 1928 činí 722 231 Kč za živý a mrtvý inventář dvora a 108 334 Kč tvoří úroky. Celkem tedy byla určena cena 830 566 Kč a s touto částkou mohl od 15. listopadu 1928 volně disponovat velmistr Norbert Klein.²⁰¹ K 31. prosinci 1931 pak ředitelství školy určilo výši pachtovného na 27 747 Kč.²⁰²

Ohledně samotného odprodeje byl Státním pozemkovým úřadem označen za kupce dvora Klipláku československý stát, respektive ministerstvo zemědělství, teprve přípisem z 19. ledna 1931. O rok později schválila schůze ministerské rady za více než 135 ha pozemků náležejících ke Klipláku trhovou cenu 1 082 089 Kč, o čemž byla informována správa statků Německého řádu.²⁰³

---

¹⁹⁷ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2282, kart. 539.

¹⁹⁸ Tamtéž, inv. č. 2286, kart. 543.

¹⁹⁹ ZAO, *Velkostatek Sovinec – Dolní Dlouhá Loučka*, inv. č. 1335, sgn. 21a, kart. 240.

²⁰⁰ *Řád německých rytířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 8.

²⁰¹ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2282, kart. 539.

²⁰² Tamtéž, inv. č. 2286, kart. 542.

²⁰³ Tamtéž.

Případ dvora Klipláku byl ovšem trochu komplikovanější. Zdá se, že ministerstvo zemědělství, respektive Československá republika, již před rokem 1925 nabídlo odkup asi 8 ha půdy náležející ke dvoru pro účel novostavby státní vyšší hospodářské školy, ovšem po několikerém nedodržení lhůt ze strany řádu o stanovení podmínek odprodeje ministerstvo ztratilo trpělivost a požádalo Státní pozemkový úřad o převzetí Klipláku do majetku státu pro výše uvedené účely. Současně byl Německý řád ze strany ministerstva zemědělství upozorněn, že pokud budou předloženy rozumné podmínky jak pro odprodej stavebního místa, tak pro pronájem samotného dvora, bude upuštěno od tohoto opatření.²⁰⁴ Že později došlo k vyřešení situace, bylo uvedeno výše.

Když byla povolena stavba nové silnice z obce Háje do Hrabyně, odkoupila prvně zmíněná obec od Německého řádu plochy o celkové rozloze 2 228 m², které dle dřívějšího ujednání zdarma poskytla okresu Opava. Cena za určené parcely, kterou obec Háje zaplatila, činila 1 011, 40 Kč.²⁰⁵ Kupní smlouva však byla podepsána až 1. září 1934, v době, kdy byla silnice již hotová a sloužila svému účelu.

Přes postupné ztráty se však v přehledu o činnosti řádu z roku 1929 uvádí, že řád po provedení pozemkové reformy vlastnil 23 091 ha zabrané půdy,²⁰⁶ z níž poskytoval celý výnos na zachování kulturních a historických památek, na duchovní péči, školskou a charitativní činnost. Ve vlastnictví řádu také nadále zůstaly zámky v Bruntále (kde sice byly kolem roku 1921 prováděny pokusy o zabránění místností pro obytné a úřední záležitosti, ovšem ministerstvo školství a národní osvěty těmto pokusům učinilo přítrž sdělením, že se bruntálský zámek vyjímá z jakékoli bytové rekvizice nebo adaptačních stavebních úprav) a Horní Dlouhé Loučce a hrady Sovinec a Bouzov.

Velkostatek Bouzov doznal rovněž velké ztráty, protože zde řád vlastnil obrovské množství půdy, především lesních porostů. Kupní smlouva ohledně Bouzova byla uzavřena v září 1695, kdy řád vedl velmistr Franz Ludwig, vévoda z Pfalz–Neuburgu.²⁰⁷ V době provádění pozemkové reformy náleželo k velkostatku celkem 2 820 ha pozemků, z toho více než 2 300 ha byla právě půda

---

²⁰⁴ Tamtéž, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

²⁰⁵ Tamtéž, inv. č. 2284 – 2285, kart. 541.

²⁰⁶ DOZA, *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, nestránkováno.

²⁰⁷ *Řád německých rytířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 12.

lesní.²⁰⁸ I z toho důvodu proběhla parcelace tohoto velkostatku poněkud jinak, než na jiných majetcích řádu.

Zpočátku samozřejmě došlo ke klasickému záboru půdy, z níž mělo být zhruba 0, 2 ha té nejlepší a nejproduktivnější určeno pro školu v Bílé Lhotě. Zmocněnec Německého řádu Norbert Klein k tomuto záměru dal souhlas, ovšem později se energicky postavil proti zvýšení uvedené výměry na 0, 4 ha s odůvodněním, že již byl dohodnut původní rozsah půdy a zástupce školy při jednání uvedl, že s rozsahem 0, 2 ha pro školní hřiště je plně spokojen.²⁰⁹ K názoru Norberta Kleina se přiklonila i Nucená správa velmistrovských statků.

Přes tyto drobnější parcelační problémy však byly bouzovské pozemky stranou zájmu prakticky až do roku 1925, teprve v tomto roce došlo k parcelaci asi 37 ha zemědělské půdy, která byla rozdělena mezi 57 drobných místních rolníků a zemědělských dělníků. Z dalších asi 30 ha vznikl tzv. zbytkový statek, který za 172 440 Kč odkoupila obec Bouzov a pronajímala z něj pozemky zájemcům.²¹⁰ Nájem za takový pozemek byl určen na 160 Kč ročně za jednu měřici půdy.²¹¹

Uvedená rozloha přidělených pozemků není příliš velká, ovšem připomeňme, že se jedná o stav kolem roku 1925. S postupem doby se velikost rozparcelovaných pozemků zvětšovala, až činila v roce 1933 celkem 284, 5 ha.²¹² Necelých 30 ha bylo majiteli, tedy Německému řádu, ze záboru vyloučeno,²¹³ jednalo se např. o hostinec čp. 45, domy čp. 47 a 84 nebo chudobinec čp. 46 s přínáležejícími pozemky.²¹⁴ O odprodej některých domků či pozemků požádaly také soukromé osoby, např. Marie Finstrlová z Dolů, Antonín Nátr z Březiny, Jan Diviš z Bouzova, Eduard Hejč z Bouzova nebo bouzovský varhaník Jan Leibner. Ten v roce 1930 poslal administraci řádových statků nabídku koupě domku čp. 48, který měl sloužit chrámovému sboru k jeho zkouškám.²¹⁵ Jeho žádost podpořil také bouzovský kněz. Mnohé další pozemky, které tvořily především rozsáhlé

---

²⁰⁸ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 29.

²⁰⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

²¹⁰ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 44.

²¹¹ Soukromý archiv Jiřího Ženožičky, Zákřavský, Š.: *Kronika městečka Bausowa*, s. 27. Jedna měřice je asi 0, 192 ha.

²¹² Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 23.

²¹³ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 44.

²¹⁴ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

²¹⁵ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2284 – 2285, kart. 541.

bouzovské lesy, zůstaly v záboru až do roku 1933, kdy byly zestátněny za tzv. lesní reformy.

Lesní reforma svým způsobem navazovala na pozemkovou reformu, ovšem byla prováděna později, neboť v popředí zájmu byla ve 20. letech především zemědělská půda, po které toužili drobní rolníci a zemědělstí dělníci. Hlad po zemědělské půdě byl v Československu poměrně velký, tudíž lesní pozemky byly zpočátku stranou zájmu. Proto prakticky až do konce 20. let Německý řád nepředpokládal, že by mohl o lesní majetek přijít, protože Státní pozemkový úřad k tomuto tématu nevydal žádné informace ani pokyny. Přesto hrozba ztráty rozsáhlých lesů nad řádem visela a bylo pravděpodobné, že když k tomuto kroku dojde, budou v první řadě zájmu právě oblasti vzdálenější sídlu řádu, tedy především velkostatek Bouzov.

O tom, že lesní půda řádu zůstala zpočátku nedotčena a mimo zájem státu, svědčí zápis ze 17. března 1924, kdy se na půdě Státního pozemkového úřadu řešila otázka zemědělské půdy velkostatků Štítiny a Smolkova, Bouzova s Červenou Lhotou a Dlouhé Loučky.²¹⁶ Kromě Dlouhé Loučky měla být ve zmíněných oblastech převzata veškerá zemědělská půda, v případě samotné Loučky bylo převzetí půdy odsunuto na rok 1925. V zápisu je ovšem vysloveně uvedeno, že lesní půda všech tří velkostatků zůstává zatím nedotčena.

Situace se však brzy změnila a postupem doby již vedení Německého řádu opravdu řešilo odevzdání lesních pozemků na Bouzovsku. I v této záležitosti ji v Praze zastupoval advokát Antonín Kollinger, který byl řádem již v roce 1929 zmocněn k jednání ohledně záležitostí pozemkové reformy a s nímž řád spolupracoval již delší dobu. JUDr. Kollinger měl jakožto Pražan více možností k jednání na odpovídajících místech včetně samotného Pozemkového úřadu, proto velmistři využívali jeho služeb, neboť pro řádové vedení by byla častá jednání v Praze vzhledem ke vzdálenosti komplikovaná. Dříve řešil mnohé řádové právní záležitosti také advokát z Opavy JUDr. Quido Wallig.

Výměrem Státního pozemkového úřadu ze dne 5. října 1931 bylo jako kupec části bouzovského velkostatku o výměře 2 100 ha určeno Lesní družstvo Bouzov a zbytek mělo odkoupit město Loštice.²¹⁷

---

²¹⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

²¹⁷ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2288, kart. 544.

Dne 12. října 1931 napsali zastupitelé města Loštice na zastupitelství velmistrovského řádu v Bruntále žádost o propočet ceny části revíru Obectov. Uvádějí, že podle přípisu Státního pozemkového úřadu bylo město Loštice označeno za kupce části obectovského revíru o výměře 363, 0129 ha. Vzhledem k tomu, že celá přidělová cena velkostatku Bouzov byla Státním pozemkovým úřadem odhadnuta na 9 734 107, 15 Kč, žádají řád, aby sdělil jednotlivé propočty označených parcel a zastupitelé města se tak mohli připravit na budoucí jednání.²¹⁸ Město Loštice chtělo o příslušných cenách jednotlivých parcel při prodeji z volné ruky jednat přímo s Německým řádem, ovšem za předpokladu souhlasu kompetentních míst. Loštičtí rozhodně nechtěli obcházet administrativní postupy určené státem, nicméně považovali za přínosné vyjednat ceny přímo s původním vlastníkem příslušných parcel vzhledem k tomu, že se jednalo o přímější a jednodušší krok než jednání přes prostředníka.

Město Loštice nebylo jediným zájemcem o lesy v okolí Bouzova. O jednotlivé parcely se přihlásily také soukromé osoby a jiné právnické osoby, např. 9. února 1934 proběhlo přidělové řízení, na jehož základě bylo přiděleno celkem 97, 9442 ha z polesí Obectov Lesnímu družstvu v Paloníně. Cena byla stanovena na 2 300 Kč za ha, celkem tedy mělo být zapláceno i s úroky 229 540 Kč.²¹⁹

Obecně se však jednání ohledně pozemků bouzovského velkostatku velmi protahovala a potýkala se s různými komplikacemi, což v důsledku znamenalo mnohaleté vyjednávání a složité domluvy. Spory se vedly především o výši přidělových cen.

Svědčí o tom protokol sepsaný již 26. října 1932 v kanceláři Státního pozemkového úřadu v Praze, v němž se řeší, jak již bylo zmíněno, přidělová cena za lesy, které měly být odprodány městu Loštice.²²⁰ JUDr. Kollinger jako zástupce majitele nemovitostí požadoval minimální cenu za 1 ha včetně budov a investic částku 2 600 Kč, ovšem zástupci Loštic nabízeli jako nejvyšší sumu 2 080 Kč. Kollinger korespondenčně sdělil informace o průběhu jednání Heiderovi a vysvětloval složitost celé situace. Uvedl, že byly vzneseny námitky proti řádem požadované částce a že protistrana uváděla fakt, že olomoucké arcibiskupství obdrželo v případě zhruba 1659 ha na svých statcích Hukvaldy a Kelč částku

---

²¹⁸ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

²¹⁹ ZAO, *Velkostatek Bouzov*, inv. č. 1224, sgn. G, kart. 312.

²²⁰ Tamtéž.

1 100 Kč/ 1 ha. Tato částka však připadala řádu i jeho advokátovi nízká vzhledem k tomu, že prodávající strana musela navíc z ceny majetku zaplatit na poplatcích 10% a další 3% tvořily režijní náklady. A. Kollinger řádu doporučuje, aby se ohledně prodeje statků Hukvaldy a Kelč informoval na arcibiskupství, ovšem současně doporučuje snížit požadovanou sumu za 1 ha nanejvýš na 2 200 Kč, protože pro něj bude s největší pravděpodobností nemožné prosadit původní požadavky. Průtahy ohledně zaplacení ceny za převzaté pozemky nicméně vedly Německý řád k tomu, že v polovině roku 1933 dokonce pohrozil Státnímu pozemkovému úřadu žalobou ohledně převzetí velkostatku Bouzov a uváděl, že označením kupců na velkostatek nabytí řád práva na zaplacení ceny přídělové a vyhradil si také náhradu za škody, která mu vleklými průtahy vznikala.²²¹ Jednání ohledně obectovského revíru nicméně pokračovala i v následujícím roce 1934, kdy se již hovořilo o lesních pozemcích o celkové výměře 384, 57 ha a budově myslivny v Obectově.²²²

Neschopnost vyřešit situaci ohledně Bouzova vedla nakonec k rozhodnutí Státního pozemkového úřadu o tom, že velkostatek převezme do své (státní) správy. Dne 17. června 1933 pak velmistr Heider uvedl ve svém dopise A. Kollingerovi, že souhlasí s odstoupením bouzovských lesů včetně hradu za částku 6 000 000 Kč státu. Současně ale advokáta prosil, aby se pokusil vyjednat to, že by řád odstoupil bouzovské lesy za 5 500 000 Kč s tím, že hrad by nadále zůstal ve vlastnictví řádu.²²³ Je tedy zřejmé, že řešení situace ohledně lesních pozemků na Bouzově bylo komplikované i poté, nicméně vzhledem ke složitosti provádění reformy na velkostatku Bouzov nakonec Státní pozemkový úřad uzavřel s Německým řádem dohodu, že převezme celý velkostatek mimo hrad, tedy výměru více než 2 479 ha půdy za již zmíněnou přejímací cenu 5 500 000 Kč, přičemž ta měla být vyplacena v několika splátkách.²²⁴ K převzetí velkostatku Státním pozemkovým úřadem došlo ještě v roce 1933 a byl přiřčen k velkostatku Plumlov, který byl již tehdy také spravován pozemkovým úřadem.

I přes zmíněné problémy se tedy přání Paula Heidera, aby řádu zůstal alespoň bouzovský hrad, nakonec splnilo, i když se jej velmistr již nedožil. Navíc

---

²²¹ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2288, kart. 544.

²²² ZAO, *Velkostatek Bouzov*, inv. č. 1224, sgn. G, kart. 312.

²²³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 320, sgn. 512, kart. 53.

²²⁴ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2288, kart. 544.

jeho společenství nevlastnilo bouzovský hrad příliš dlouhou dobu, protože po zrušení řádu nacisty byl jeho majetek zabaven a hrad byl věnován Heinrichu Himmlerovi.

Ke splnění Heiderova přání došlo v roce 1938, kdy byly rozsáhlé lesní pozemky Bouzovska předány Severomoravskému lesnímu družstvu a původnímu majiteli tedy zůstal hrad a jeho areál o celkové rozloze asi 29 ha, i když se objevily rovněž otázky odprodeje i samotného hradu. Vyvlastnění pozemků Německého řádu na Bouzovsku bylo kompenzováno určitým finančním obnosem, ten však ani v tomto případě nenahrazoval ztráty z dlouhodobých výnosů. Za téměř 2000 ha tamních lesů řád dostal v březnu 1938 finanční náhradu ve výši 6 750 000 Kč.²²⁵

Se zajímavou žádostí ohledně lesních majetků se v červenci 1929 na Německý řád obrátila také Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze, která informuje velmistra Kleina o tom, že se rozhodlo „...*proboštství s metropolitní kapitulou u sv. Víta věnovati 12 ha stavebních pozemků v Praze – Dejvicích na zřízení „proboštské a kapitolní jubilejní nadace“, /:kterážto nadace požívá v důsledku millenia sv. Václavského určitých úlev:/, aby z výnosu uvedené nadace byly...ústavy a účely udržovány. Aby nadace byla úplně finančně zajištěna, usneseno, za peníze docílené prodejem stavebních parcel zakoupení nemovitosti, hlavně nějaký lesní objekt. ...byli jsme upozorněni, že Státní pozemkový úřad má v úmyslu, převzít od „Řádu německých rytířů“ na Moravě část lesů ve výměře asi 12 tisíc ha. Metropolitní kapitula dovoluje si učiniti uctivý dotaz, zda-li by se mohla ucházeti u Vás o odstoupení asi 4 – 5 tisíc ha lesů z uvedeného přidělu a to v dohodě s Vaším Řádem a dorozumění se Státním pozemkovým úřadem v Praze... ráčíte Vaše Milosti laskavě uznati, že by přesunutím církevního majetku do našich rukou... věc katolického kleru tak neutrpěla...“²²⁶*

Dobrý záměr kapituly, aby církevní majetky zůstaly alespoň z části v církevních rukách, byl podložen zkreslenými údaji. Především tehdy nebylo jednáno o tom, že by řád měl odevzdat lesní pozemky v takovém rozsahu, protože podrobnější informace o lesní reformě byly přinášeny až později. Jednalo se o pouhý předpoklad. Navíc by nebylo příliš praktické, aby Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze vlastnila pozemky na Moravě. Jistě by to nebylo zásadním

²²⁵ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mir“*, s. 47.

²²⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 320, sgn. 512, kart. 53.

problémem, ovšem vzdálenost majitele od těchto pozemků by jistě pozitivní nebyla.

Velmistr Norbert Klein byl v této záležitosti postaven do obtížné situace, neboť si byl dobře vědom toho, že řád přichází a ještě přijde o mnohé pozemky a jejich setrvání v rukách katolické církve by pro něj bylo přijatelné, nicméně požadavek kapituly byl naprosto nereálný. Musel tedy odeslat do Prahy odpověď, v níž odmítl vyhovět prosbě žadatele.

„... Ve věci samé dovoluji si upozorniti na to, že Německý řád nikdy nemůže dobrovolně ze svého nemovitého majetku postoupiti 12.000 ha, o nichž račte se ve svém dopise zmiňovati. Charitativní a kulturní činnost Německého řádu jest tak rozsáhlá, že Německý řád pozbyl by celého svého významu a z veliké části i svého účelu, kdyby mu byly odňaty prostředky, jichž dosahuje vlastnictvím zmíněné plochy... Při příslušných jednáních nabídl již Německý řád část půdy, na níž reflektují veřejno-právní svazky, které dle mých informací v každém případě před jubilejní nadací budou míti přednost. Poněvadž mimo to jedná se o výměru daleko menší, než jakou račte ve svém váženém dopise uváděti, mám za to, že by se ani tento objekt pro účel Vámi sledovaný nehodil... Nároky veřejných svazků na pozemkový majetek Německého řádu uplatněné, jsou takového rozsahu, že jest naprosto nemyslitelno, že by Státní pozemkový úřad svolil k odprodeji z volné ruky na jubilejní nadaci, aniž by pro veřejné svazky nějakou půdu převzal. Za daných poměrů neměla by event. jednání o prodeji z volné ruky patrně jiného důsledku, než ten, že by Státní pozemkový úřad své požadavky o výměru z volné ruky prodávanou zvýšil a výměru tuto veřejným svazkům pak přidělil. Mám vážné a důvodné obavy, že bychom tímto postupem věc církve poškodili a majetek církevní v Československu ztenčili. Prosím z toho důvodu snažně, abyste ráčili od svého úmyslu, získati půdu pro jubilejní nadaci z majetku Německého řádu, definitivně v zájmu církevního majetku upustiti...“²²⁷

Lesní reforma prováděná ve 30. letech přitom nebyla kladně přijímána ani částí veřejnosti. Některé tehdejší noviny přinášely již od roku 1930 na svých stránkách informace o tom, že zamýšlené zestátnění lesních revírů Německého řádu je pravdou a vyslovují svůj nesouhlas s tím, aby byly řádové lesy zabráný. Připomínají hlavně činnost Německého řádu na území Československa,

---

²²⁷ Tamtéž.

především provoz nemocnic, a upozorňují na aktivitu řádu a vše, co řád pro katolíky učinil.

Opomenout nesmíme ani velmistra Roberta Schälzkého, který byl do úřadu zvolen v roce 1936. I ten během svého krátkého působení v čele řádu řešil problémy související s doznívající pozemkovou reformou, např. 6. června 1936 odeslal Schälzky Okresnímu úřadu v Hlučíně potvrzení, že ústní prohlášení tehdejšího vrchního lesmistra Ervína Šteffka je pravdivé a řád souhlasí s dohodou o prodeji části lesních pozemků v katastru obce Smolkov ve výměře 9, 84 ha československému státu.²²⁸

V letech 1936 – 1938 Schälzky řešil převedení lesních pozemků o výměře zhruba 1 267 ha v okolí Hrabyně na stát²²⁹ (na základě dohody z roku 1930 měly být odprodávány z volné ruky ministerstvu zemědělství, resp. Ředitelství státních lesů a statků s podmínkou, že rozptýlené a okrajové plochy budou určeny pro nejnaléhavější místní potřeby). Československá republika považovala lesy tohoto revíru za velmi strategické vzhledem k tomu, že se nacházely na hranicích státu a mohly tudíž sloužit armádě a obraně republiky. Ministerstvo obrany označovalo koupi těchto pozemků za nejvyšší státní zájem a požadovalo, aby se celá věc řešila bezodkladně vzhledem k tomu, že v jiných pohraničních oblastech Československa již muselo ustoupit jiným uchazečům.

Řád sice považoval tyto důvody za zcela oprávněné a přistupoval k nim s veškerou vážností, československé armádě dokonce poskytl k užívání hájenky nacházející se v pohraničním pásmu, nicméně vznesl požadavky, aby mu místo velmi výnosného hrabyňského revíru bylo umožněno získat koupí část bouzovského revíru, který byl dříve jeho majetkem. Pokud by toto nebylo možné, byl řád ochoten eventuálně koupit jiné lesní pozemky v Československu. Upřednostňoval však bouzovské lesy vzhledem k jejich sousedství s hradem, který stále řádu patřil. Svou žádost řád opět opíral o důvody údržby škol, nemocnic a far, nicméně ani přes intervence poslance Národního shromáždění Erwina Zajička u prezidenta republiky, ministerského předsedy, ministra zemědělství nebo ministra zahraničních věcí nedošlo k výraznému posunu při jednání o koupi.²³⁰

---

²²⁸ Tamtéž, inv. č. 99, sgn. 111 – 117, kart. 13.

²²⁹ Tamtéž, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

²³⁰ Tamtéž.

Problémem v případě hrabyňských lesů bylo také určení kupní ceny, které v důsledku znamenalo, že se jednání o odprodeji lesů Československu protáhlo na několik let. Náhradová cena určená soudním znalcem byla původně stanovena ve výši 4 184 375 Kč, ovšem řád požadoval částku 5 819 496 Kč.²³¹ Vzápětí se ukázalo, že tak markantní rozdíl mezi odhadní cenou a požadavkem původního majitele byl způsoben tím, že znalec, který hodnotil ceny majetku, zaokrouhloval při bonitování porostů zjištěné hodnoty dolů, nebral v potaz cennější dřeviny v lesním porostu a počítal pouze s 20% předmýtní těžbou, ačkoli hospodářský plán určoval 30% těžbu. Německý řád vznesl proti odhadu určenému za těchto podmínek námitky, k nimž muselo být přihlédnuto, značně se tím však prodloužilo jednání o konečné dohodě o odprodeji. Později byla cena nabídnutá Československou republikou zvýšena zhruba na 4 500 000 Kč.

Problémy s oceňováním pozemků však nebyly v případě Hrabyně první. Již v roce 1932 vznesli řádový právník JUDr. Kolliger a zástupce velkostatku Bruntál Hubert Felsman námitky proti oceňování lesů zmíněného velkostatku, přičemž poukazovali, že bonita byla odhadcem Státního pozemkového úřadu bezdůvodně snížena oproti skutečné bonitě uváděné v pozemkových arších, cena zakmenění byla dle tabulek špatně vypočtena, budovy a strojní zařízení byly oceněny velmi nízko apod.²³²

V roce 1938 se Schälzky potýkal se skutečností, že řád má být jako instituce zrušen. V souvislosti s tím vyvstal před velmistrem Schälzkým nový problém – jak zajistit duchovní službu v inkorporovaných farnostech. Věc se naštěstí vyřešila tak, že měla být stanovena určitá výměra půdy, z níž měl být provoz far zajištěn. Řád tehdy spravoval farnosti Brunzejf (Rýžoviště), Dolní Dlouhá Loučka, Stará Rudná, Bruntál, Andělská Hora, Vrbno pod Pradědem, proboštský kostel v Opavě, opavský konvent, Mokré Lazce, Bouzov a filiální kostel ve Starém Městě.²³³

Skutečnost, že se řád po celou dobu provádění pozemkové reformy snažil o souhlas s ponecháním větší výměry pozemků, dokazuje přípis ministerstva zemědělství z 1. dubna 1938, v němž se uvádí:

---

²³¹ Tamtéž.

²³² ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2288, kart. 546.

²³³ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

„...domáhal se Německý řád ponechání větší výměry, hlavně lesní půdy s odůvodněním, že Německý řád vykonává dalekosáhlou humanitní a charitativní činnost, kterážto činnost je odkázána na důchody z pozemkového majetku Německého řádu. Na tuto okolnost byl také bývalým Státním pozemkovým úřadem vzat patřičný zřetel a Německému řádu ponechány proto velké plochy, obzvláště lesní půdy a podstatná část půdy určená pro účele pozemkové reformy byla Německému řádu povolena odprodati z volné ruky, za ceny přidělové, za účelem posílení finanční situace Německého řádu. Na vykonávanou humanitní a charitativní činnost byl vzat zřetel...“²³⁴

Německý řád sice během pozemkové reformy o mnohé důležité polnosti, lesy a jiné nemovitosti přišel, nicméně laxní přístup pozemkového úřadu při parcelaci pozemků pomohl řádu k tomu, že mnohé z pozemků mu byly ponechány, ať už vyloučením nebo setrváním v záboru s tím, že majitel stále mohl na zabraných pozemcích hospodařit. Skutečně tak Německý řád přišel zhruba o 10% svého nemovitého majetku.²³⁵

Tento stav bohužel neměl dlouhého trvání. V letech 1938 a 1939 byly totiž řádové majetky znovu zabrány, ovšem tentokrát ze strany nacistických úřadů, a na majetek byla opět uvalena nucená správa. Podle posledního generálního ekonoma řádu P. Bedy Romancyka se jednalo o následující nemovitosti:²³⁶

- lesy v sedmi lokalitách (např. Dlouhá Loučka, Bruntál, Hrabyně, Vrbno) o rozloze 16 675, 2246 ha
  - hospodářské usedlosti v Bruntále a Dlouhé Loučce s pozemky o rozloze 491, 1514 ha
  - průmyslová zařízení v 5 lokalitách o rozloze 81, 5531 ha
  - několik domů v Opavě, Bruntále a Dlouhé Loučce s přílehlými pozemky o rozloze 110, 8811 ha
  - školy, kláštery a fary s pozemky o rozloze 189, 6649 ha
- celkem 17 548, 4551 ha

---

²³⁴ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

²³⁵ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 90.

²³⁶ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

- k tomu navíc připočteme lázně Karlova Studánka, hrady Bouzov a Sovinec, zámky Bruntál a Dlouhá Loučka a zdravotnická zařízení v Bruntále, Opavě, Vrbně a Rýžovišti

Ze zprávy o vyšetřování majetkových poměrů řádu z roku 1945 se dozvídáme podrobnější informace o přidělování a rozprodávání majetku po roce 1938.²³⁷ Např. pivovar a lihovar v Bruntále patřil oddílům SS, tamní zámek byl prodán bruntálskému okresu, novým vlastníkem lázní v Karlově Studánce se stala skupina nacistických činitelů v čele s Konradem Henleinem, držitelem hradu Bouzova se stal Heinrich Himmler apod. V důsledku těchto změn byla po roce 1945 na majetcích Německého řádu různá národní správa, i když se údajně mělo jednat o tom, že statky budou převzaty do církevní správy. Okresní správní komise v Bruntále ale činila kroky k tomu, aby byl řádový majetek zkonfiskován jako typicky německý a aby byl znárodněn stejně, jako majetky zrádců a nepřátel Československa, s čímž souhlasilo i ministerstvo zemědělství.

Ministerstvo školství a národní osvěty naopak v otázce obvinění Německého řádu z kolaborace postupovalo zdrženlivěji. Na toto ministerstvo se 22. července 1945 obrátil také Robert Schälzky, který ve svém dopise podává žádost o navrácení řádového majetku zabaveného nacistickými okupanty.²³⁸ Jako důvod uvádí skutečnost, že se jedná o církevní majetek v pravém slova smyslu, protože řád je pravým církevním společenstvím schváleným papežem a jeho řehole byla po papežské vizitaci upravena podle církevního zákoníku stejně, jako je tomu u jiných řeholních společenství římskokatolické církve.

Postoj ministerstva zemědělství však byl neústupný a k navrácení majetku nedošlo. Problematika týkající se vlastnictví Německého řádu tedy nebyla s konečností dořešena, nové změny nastaly po roce 1948 a spory ohledně majetku tohoto řeholního společenství trvají prakticky do dnešní doby.

---

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž.

Příklady rozloh pozemků Německého řádu zabraných Státním pozemkovým úřadem (uváděno v ha):²³⁹

ke konci roku 1924:	ze statku Opava – Štětín	556, 5437
	ze statku Bouzov	278, 8274
ke konci roku 1925:	ze statku Sovinec – Dl. Loučka	564, 3277
roku 1928	Moravskoslezský Kočov	157, 2955

Příklady nabyvatelů majetku Německého řádu z roku 1930 na základě pozemkové reformy:²⁴⁰

<i>kupující</i>	<i>výměra (v ha)</i>
Lesní družstvo Palonín	21, 0894
město Loštice	368, 8855
Lesní družstvo obcí na Bouzově	2 129, 5227
země Moravskoslezská	10
Odbor Matice opavské Praděd v Bruntále	0, 0409
Klub čsl. turistů v Praze	0, 5
Státní pozemkový úřad, resp. ministerstvo zemědělství	1 492, 3040
Československý stát, resp. ministerstvo zemědělství	135, 3020
Tělovýchovná jednota Orel v Opavě	1, 3998
ministerstvo školství	0, 5
Péče o zdraví venkova se sídlem v Praze	3

²³⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63

²⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 131, sgn. 143, kart. 21.

Stav řádového majetku v roce 1930 uvedeného v zápisu o jednání o konečném vyřešení pozemkové reformy ze dne 23. června 1930 v kanceláři Státního pozemkového úřadu.²⁴¹

Celková výměra půdy zabraného souboru před započítím pozemkové reformy činila:

zemědělské půdy 2 825 ha   jiné půdy 21 732 ha   celkem 24 557 ha

Do dnešního dne se výměra zmenšila:

a) výkup dlouhodobých pachtů a odprodeje:

zemědělské půdy 225 ha   jiné půdy 24 ha   celkem 249 ha

b) převzetím ze strany Státního pozemkového úřadu:

zemědělské půdy 1 345 ha   jiné půdy 76 ha   celkem 1 397 ha

Do dnešního dne tudíž odpadlo celkem:

zemědělské půdy 1 570 ha   jiné půdy 76 ha   celkem 1 646 ha

Vlastník má nyní ve vlastnictví i s půdou propuštěnou ze záboru:

zemědělské půdy 1 255 ha   jiné půdy 21 656 ha   celkem 22 911 ha

---

²⁴¹ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2286, kart. 543. K jiné půdě patří lesní pozemky, zahrady, louky atd. Během jednání se hovořilo o konečném řešení reformy, jednalo se o nových odprodejích a dalším propouštění půdy ze záboru a zajištění provozu v řádových institucích.

4. Řádové školství a charitativní činnost

V letech 1918 – 1938 řád vystupoval jako velký podporovatel vzdělávání dětí a dospívající mládeže v Československu a zaštiťoval mnohé aktivity pro mládež, které měly přispívat k upevnování jejich vzájemných vztahů, rozvoji samostatného myšlení a křesťanskému a kulturnímu cítění. Mnohé z těchto aktivit se nicméně zaměřovaly spíše na německou mládež a jejich spolky, k nimž měli velmistři německé národnosti přece jen blíže. Robert Schälzky měl dokonce v plánu zřídit jakousi vyšší lidovou školu ve Wiedergrünu (Podlesí), ovšem převzetí moci nacisty plány zhatilo.²⁴² Všichni tři velmistři nicméně velmi dbali na vzdělání mladých, spolupracovali s nimi a podporovali různé jejich aktivity.

Řádové vzdělávací instituty vznikaly na našem území již od poloviny 19. století, ovšem postupem doby některé zanikly, např. malý chlapecký seminář v Sovinci, mateřská škola v Brunzejfu (Rýžovišti) nebo domov dětí a mládeže v Budišově nad Budišovkou. Vyučování a péči ve školách zajišťovaly sestry Německého řádu a výuku náboženství vedli řádoví kněží. Sestry přišly do Bruntálu již v roce 1841, ovšem 14. listopadu 1842 jej opustily a nastěhovaly se do nového kláštera v Opavě. Později pak přešly i na jiná místa kvůli vykonávání svých povinností, např. v roce 1906 odešly do Dolní Dlouhé Loučky, aby zde vedly novou řádovou školu se dvěma třídami.²⁴³ Kromě tohoto klasického vzdělávání řád ještě poskytoval vzdělávací kurzy pro pedagogy.

K roku 1929 řád poskytoval vzdělání a výchovnou činnost

- v mateřských školách ve Vrbně
Andělské Hoře
Horní Dlouhé Louče
- v obecných dívčích školách v Opavě
Bruntále
Vrbně
Andělské Hoře
Brunzejfu (Rýžovišti)
Dolní Dlouhé Louče

²⁴² DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

²⁴³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 21, kronika kláštera.

- v měšťanských dívčích školách v Opavě
Bruntále
Vrbně
- v hospodyňské škole v Horní Dlouhé Loučce

Počty dětí v jednotlivých zařízeních a další údaje si můžeme přiblížit pomocí přehledové tabulky:²⁴⁴

druh školy	zřízena dne	počet tříd	počet žáků					počet sester učitelských v ročním průměru
			1924	1925	1926	1927	1928	
Obecná škola v Opavě	21.11.1842	5	244	236	230	255	260	11
Měšťanská škola v Opavě	27.8.1892	6	218	221	219	192	181	14
Obecná škola v Bruntále	1.10.1841	11	341	320	329	357	379	16
Měšťanská škola v Bruntále	16.9.1901	3	139	158	128	112	89	9
Obecná škola ve Vrbně	17.5.1858	5	160	152	173	190	204	7
Měšťanská škola ve Vrbně	1913	3	93	82	81	70	60	7
Obecná škola v Andělské Hoře	11.10.1842	4	108	107	112	115	107	6
Obecná škola v Brunzejfu	17.10.1866	4	101	61	60	74	70	5
Obecná škola v Dol. Dl. Loučce	1906	4	85	78	60	53	42	5
Hospodyňská škola v Hor. Dl. Loučce	1921	.	42	40	36	22	32	3
Mateřská škola v Hor. Dl. Loučce	1925	.	50	62	68	74	70	1
Mateřská škola ve Vrbně	11.6.1899	.	148	128	109	118	136	2
Mateřská škola v Andělské Hoře	1920	.	47	72	75	65	62	2

K roku 1938 se uvádí stejné počty škol jako v roce 1929, rozdíl je pouze v případě mateřských škol, které jsou uváděny celkem čtyři. V souhrnu se jednalo o 45 tříd, v nichž bylo potřeba zajistit výuku a péči, řád proto k tomuto datu zaměstnával 53 kantorek a 17 učitelek ručních prací, 18 dobrovolnic, 7 učitelek pro mateřské školy a 5 žen pro výpomoc.²⁴⁵ Mzdy a výdaje poskytoval z vlastních zdrojů stejně, jako v případě nákladů na údržbu a provoz školských objektů. Ze strany Československé republiky zřejmě nedocházelo k finanční podpoře řádového školství, což je o to zajímavější, uvědomíme-li si skutečnost zmenšování řádových statků a tím i výnosů, o čemž jsme hovořili v předchozí kapitole.

²⁴⁴ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2286, kart. 543.

²⁴⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

V místech, kde byly řádové školy provozovány, často nebyl jiný vzdělávací institut, ať už státní či soukromý, a proto školu navštěvovaly prakticky všechny školou povinné dívky z dané oblasti bez rozdílu vyznání a národnosti. Např. roku 1928 se ve všech obecných a měšťanských řádových školách vzdělávalo celkem 1391 dívek a tyto ústavy si společně s mateřskými školami a hospodyňskou školou vyžádaly toho roku náklady ve výši 1 114 630 Kč (z toho obecné a měšťanské školy 1 038 101 Kč, mateřské školy 39 144 Kč a hospodyňská škola 37 385 Kč).²⁴⁶

I přesto, že v řádových školách byly vyučovány dívky bez rozdílu národnosti, postupně rostla nevole českých obyvatel, kterým se nelíbilo, že jejich děti jsou vyučovány výhradně v německém jazyce, což silně přispívalo k jejich germanizaci a ztrácely z toho důvodu kontakty s českým ovzduším. Mnozí rodiče vyvíjeli snahy o to, aby jejich děti byly alespoň v náboženství vyučovány v mateřtině, což ovšem řádu působilo nemalé komplikace vzhledem k nedostatku kněží znalých češtiny. Řád nemohl vyhovět všem žádostem o českou výuku. Jediným východiskem by bylo teologické studium řádových kněží přímo v Československu, kde by si bohoslovci osvojili český jazyk a více pochopili mentalitu českého národa, ovšem s touto myšlenkou přišel až ve 30. letech velmistr Schälzky a už ji nestihl zrealizovat.

Kdyby řád k tomuto kroku přistoupil, jistě by se dobrá myšlenka neminula účinkem, vždyť velmistr Norbert Klein, který své teologické studium započal právě v Olomouci, hovořil česky plynule a bez nejmenších obtíží. Pokud by tedy alespoň část bohoslovců Německého řádu absolvovala své vysokoškolské studium v Československu, jistě by lépe pochopila mentalitu českého národa, lépe by si navykla na české ovzduší a v neposlední řadě by se zlepšily vztahy s československými obyvateli, kterým by řád mohl vyhovět v jejich žádostech o duchovní péči češtiny znalých kněží, ať už v otázce výuky náboženství nebo obecně duchovní správy.²⁴⁷ Navíc by se zvýšením zájemců o studium

---

²⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 147, sgn. 151, kart. 23.

²⁴⁷ Že se nejednalo o zanedbatelné množství kněží, svědčí fakt, že řád zajišťoval kněžskou službu v 18 kostelích. Byly to následující: děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Bruntále, kostel Narození Panny Marie v Andělské Hoře, kostel sv. Jana Křtitele ve Staré Rudné, kostel sv. Michala ve Vrbně pod Pradědem, kostel sv. Bartoloměje v Dolní Dlouhé Loučce, kostel sv. Jana Křtitele v Brunzejfu (Rýžovišti), kostel sv. Gotharda v Bouzově, a dále patronátní kostely sv. Kateřiny v Kateřinkách, sv. Jana Nepomuckého v Kylešovicích, Nejsvětější Trojice v Malé Morávce, Neposkvrněného početí Panny Marie v Dolních Velkrubech, Nanebevzetí Panny Marie v Hrabyni, sv. Jana Křtitele v Mokřých Lazcích,

v Československu podpořilo československé vysokoškolské studium, k čemuž by se ministerstvo školství a národní osvěty jistě stavělo kladně a podpořilo by tuto myšlenku.

Kromě zajištění výuky na školách musel řád samozřejmě dbát o stav jednotlivých školních budov a investovat do jejich údržby, provozu a oprav. Např. dívčí škola v Bruntále si v roce 1937 vyžádala neodkladnou opravu schodiště, které bylo dle odpovídající zprávy v havarijním stavu.²⁴⁸ Staré dřevěné schody byly již natolik prošlapány, že dokonce došlo k několika úrazům. Velmistr Schälzky proto po seznámení se situací považoval opravu za neodkladnou a vzhledem k tomu, že vedení školy mělo žádost o opravu podanou již několik let, zahrnul ji do stavebních prací v klášteře. Náklady na opravu schodů činily zhruba 40 000 Kč.

Jednotliví velmistři také velmi pozorně sledovali politický vývoj a změny, které se měly po vzniku Československa týkat školství. Postupně totiž rostly spory týkající se odloučení církve a československého školství, což v praxi znamenalo velké ohrožení pro výuku náboženství na školách a pro náboženské úkony. Již v listopadu 1918 vyšlo vládní nařízení, které uvolnilo povinnou účast žáků, studentů a učitelů na bohoslužbách a různých církevních úkonech,²⁴⁹ což si ovšem někteří proticírkevně naladěni ředitelé škol vyložili po svém a účast na církevních obřadech vyloženě zakázali, čímž prakticky omezovali náboženskou svobodu. Mnozí učitelé navíc působili jako varhaníci, ovšem pro vyjádření pokrokových myšlenek přestali hrát v katolických kostelech, což také způsobovalo nemalé komplikace.²⁵⁰

Velké spory se rovněž vedly v otázkách zachování náboženství jako povinného předmětu. Omezení výuky náboženství by ovšem velmi ztížilo postavení katechetů, kteří si vážnost situace velmi dobře uvědomovali a sami se snažili jednat o úpravě poměrů. Lze předpokládat, že především Paul Heider a Robert Schälzky, jakožto členové spolků katechetů a zástupci Německé křesťansko-sociální strany lidové, sdíleli stejné názory jako jejich kolegové

---

sv. Kunhuty v Pasekách, sv. Michala v Jiřikově, sv. Jakuba ve Velké Morávce a Nejsvětější Trojice v Albrechticích.

²⁴⁸ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

²⁴⁹ O účasti dětí na bohoslužbách a jiných církevních úkonech a o jejich účasti na výuce náboženství měli rozhodovat rodiče.

²⁵⁰ Cigánek, R.: *Jan Šrámek, Československá strana lidová a školské otázky*. In: Marek, P. (ed.): *Jan Šrámek a jeho doba*, s. 319.

z dalších sdružení a připojovali se ke snahám o zachování zdravých poměrů stran křesťanského vzdělávání a zajištění životních potřeb katechetů, kteří by omezením své práce přišli o část platu. Heiderovi i Schälzkému jakožto zástupcům katolické církve a katechetům byly velmi blízké názory Spolku katechetů škol obecných a měšťanských v Čechách, jehož zástupci vypracovali v březnu 1919 memorandum, v němž kritizovali ministerské výnosy s tím, že učitelé volně vštěpují své ateistické názory žákům a studentům, čímž vlastně urážejí náboženské cítění mnohých věřících.²⁵¹

Zcela jistě se vzhledem k důležitosti, kterou připisovali vzdělávání mládeže a které věnovali tolik pozornosti, ztotožňovali s podobnými názory a rovněž nesouhlasili s omezováním hmotného zabezpečení katechetů, které může doložit přípis Katechetského spolku pro arcidiecézi olomouckou, v němž se uvádí:

„Spolek katechetů v Čechách předložil školskému odboru v Národním shromáždění v Praze žádost za upravení hmotných poměrů a postupu katechetů škol měšťanských a obecných.

Jménem katechetského spolku pro arcidiecesi olomouckou oznamuji, že náš spolek přijímá požadavky Spolku katechetů v Čechách za své a spolu uctivě prosím, abyste se jich ráčil ve Školském odboru zastati.

Při té příležitosti dovoluji si zvláště upozorniti na smutné postavení remunerovaných katechetů na obecných školách v naší arcidiecési. Při naprosto nedostačujícím měsíčním platu 160 K jsou zavázáni k plnému počtu vyučovacích hodin, a to obyčejně v přeplněných třídách.

Při 160 K měsíčního platu při nynějších drahotných poměrech není katechetovi možno ani najmout si slušný byt, ani opatřiti si slušné živobytí...“²⁵²

Může se zdát, že řádového školství se omezení náboženské výchovy i hmotného zabezpečení nemusí týkat, opak je ale pravdou. Již bylo uvedeno, že řádové školy nebyly určeny pouze pro katolické žactvo, ale že byly otevřeny všem bez rozdílu vyznání a národnosti. Z toho důvodu se v souvislosti s uvolňováním poměrů v náboženských úkonech i ve školách Německého řádu setkávali jejich představitelé s nesouhlasným postojem některých rodičů, kteří si nepřáli další výchovu svých dětí v duchu křesťanských tradic. Přesto můžeme předpokládat, že

---

²⁵¹ Jonová, J.: *Československá strana lidová jako zástupce zájmů katolické církve na příkladu jednání o výuce náboženství na školách na počátku existence Československé republiky*. In: „*Bílá místa*“ v dějinách Československé strany lidové, s. 71.

²⁵² Tamtéž, s. 84

protikatolické ohlasy nenašly v církevních školách tak velký ohlas jako v ostatních vzdělávacích institucích, neboť rodiče svým rozhodnutím posílat své děti do církevních škol již dávali najevo své přesvědčení.

K boji o zachování křesťanské výchovy dětí a mládeže se připojila také Matice Cyrilometodějská, která využila svého kalendáře na rok 1925 k tomu, aby vyjádřila svůj názor na vzdělávání dětí v duchu křesťanských tradic, postavila se na stranu katolických rodičů a apelovala na demokratické zřízení státu, které má respektovat svobodu náboženského přesvědčení. Ve svých názorech se opírá především o Moravu, kde byla křesťanská víra hluboce zakořeněna, a katolictví mělo mezi obyvateli silnou oporu.

„Či bude mládež, toho bude budoucnost. To je všeobecně známo. Jakému náboženství se Morava přihlásila? Morava jest 92% katolická, celá republika jest 80% katolickou. Či jsou tedy děti z 92% na Moravě? Jsou katolických rodičů. Mládež katolických rodičů může býti jen katolickou. Z těchto jasných a zprávných předpokladů vidí a v demokratickém státě usuzovati musí každý, že výchova katolických dětí musí býti katolickou. Tak to žádá 1. přirozené právo, 2. demokracie, 3. zákon jednotné výchovy.

Rodičové mají přirozené nezadatelné, Bohem samým dané právo určovati, směr výchovy svých dětí. Žádný stát na světě ani v minulosti šedě nenaporoučel rodičům, co mají z dětí svých udělati...

Když tedy stát chce vyučování dětí převzít na svůj účet, pak musí býti respektována vůle rodičů při tom. Přirozené právo nemůže nikde býti utlačeno, proto katoličtí rodičové musí se všude domáhati cestou zákonitou svých přirozených práv na výchovu svých dětí.

Stát demokratický jest řízen vůlí lidu. Naše ústava má jeden ze základních zákonů, dle něhož všechna moc pochází z lidu. Dle ústavy tedy mají se ministři národní osvěty a vyučování ptáti rodičů, chtějí-li mít náboženskou výchovu na školách, nebo laickou bez náboženství. Tak se posud u nás nedělo, proto ve jménu pravé demokracie musí se katoličtí rodičové domáhati svého práva, aby jejich děti vyučoval věřící učitel podle knih, jež víře neodporují. To žádá pravá demokracie.

Má-li se výchova zdařiti, musí výchova ve škole státi na těch základech, jako výchova v rodině. Tak to žádá princip jednotné výchovy. Je-li rodinné vychování náboženské, nemůže se ve škole útočiti na náboženství... Vyučování má prý býti zbudováno na vědě... Skutečná, pravá věda nikdy nebyla a není proti

náboženství... To, co mnozí učitelé ve škole mluví, nemá s vědou nic společného. To jsou názory a domněnky jednotlivých filosofů, ale pravdou vědeckou nejsou.

Proto katolický lid nesmí připustiti, aby se místo vědy ve škole přednášela pavěda a útočilo se pomocí její proti pravdám náboženským.

Když nevěrci a bez vyznání se domáhají toho, aby státní škola neměla názoru náboženského, tak katolíci mají totéž právo, aby se domáhali náboženské školy pro děti katolických rodičů. Jelikož je katolíků na Moravě 92%, v celé republice přes 80%, pak ve státě demokratickém musí býti plněna vůle ohromné většiny lidu.

Boj o výchovu dětí jest životním bojem, zde není žádného kompromisu možného. Děti katolických rodičů musí míti katolickou výchovu nejenom v rodinách, nýbrž i ve škole. Čím uvědomělejší bude náboženská výchova v rodině, tím rychleji dosáhneme náboženské školy... Stojíme na stráž, bdíme nad právy kat. lidu, burcujeme lid a uvědomujeme ho, aby znal svá práva v demokratickém státě...²⁵³

Názory redakce Matice Cyrilometodějské jsou naprosto jasné, snaží se v katolické veřejnosti probudit opravdový zájem o směřování vývoje československého školství a podporu našla nejen mezi obyvateli státu, ale také mezi duchovními činiteli. Vždyť ještě v roce 1918 byly československé školy plně katolíků, nebylo výjimkou ani to, že z celkového počtu žáků či studentů v určité škole bylo 100% katolíků. Ze zprávy o kanonické vizitaci kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě v červnu 1918 se můžeme dozvědět právě o situaci v opavských školách, např.²⁵⁴

- chlapecká měšťanská škola:	počet žáků 210	katolíků 203
- dívčí měšťanská škola:	počet žákyň 114	katolíků 105
- chlapecká obecná škola:	počet žáků 193	katolíků 180
- dívčí obecná škola:	počet žákyň 521	katolíků 521

Je však zajímavé, že v případě měšťanské dívčí školy Německého řádu chybí údaje o celkovém počtu žákyň i počtu katolíků; můžeme tedy předpokládat, že římsko-katolické vyznání bylo zastoupeno 100%? Nebo pouze nebyly dodány potřebné údaje?

²⁵³ Kalendář Matice Cyrilometodějské 1925. Příloha časopisu Rodina a škola, s. 129 – 130.

²⁵⁴ ZAO – OL, Arcibiskupská konzistoř Olomouc, kniha č. 45.

Co se týká charitativní činnosti řádu, uveďme, že toto společenství provozovalo chudobince v Bruntále a Bouzově. V Bruntále bylo místo pro 16 mužů a 20 žen, kteří již nemohli pracovat vzhledem ke svému vyššímu věku a opatřit si tudíž základní obživu. Péči a ošetření zde měli bezplatně. Stejně tak fungoval chudobinec v Bouzově, kde se řádové sestry staraly o 6 mužů a 6 žen. Náklady na provoz a zajištění péče byly poskytovány z řádové pokladny; přehled nákladů z let 1924 – 1928 jsou zahrnuty do tabulky v následující kapitole pojednávající o péči o nemocné.

O budovu bouzovského chudobince projevila v roce 1930 zájem Jednota československého Orla v Bouzově, která žádala řádovou administraci o její darování nebo odprodání za mírnou cenu. Z toho lze usuzovat, že bouzovský chudobinec, který byl řádu již dříve vyloučen ze záboru, tehdy nesloužil svému účelu a Německý řád tudíž mohl budovu vzhledem k jejímu nevyužívání prodat.

Jako důvod své žádosti Jednota Orla uvádí skutečnost, že náboženské poměry v obci jsou komplikované vzhledem ke vzrůstající oblibě pokrokových spolků, které mají k dispozici sál a jeviště v prostorách litovelské pivnice, kdežto jim potřebné zázemí pro vlastní aktivity chybí, čímž katolická věc trpí. Zástupci Orla ve svém dopise připomínají, že kooperátor v nedaleké Vranové Lhotě P. Karel Dolanský již dříve o této možnosti hovořil s velmistrem Norbertem Kleinem, který měl přislíbit, že Orlu vyjde vstříc.²⁵⁵ Pod žádostí jsou podepsáni starosta Orla Justin Slouka a jednatelka Amalie Pinkavová. Později Orel ještě zažádal o cvičiště v parku u hradu.

O přimluvu v rámci kladného vyřízení celé věci se kooperátor Dolanský obrátil také na olomouckého arcibiskupa a uvedl podobné důvody jako zástupci Orla. Později bylo jednáno o odprodeji budovy.

Kromě zmíněných chudobinců byla poskytována i další péče v sociálních oblastech, především ji lze spatřit v aktivitách Paula Heidera. Ten pro své hluboké sociální cítění poskytoval nejen psychickou pomoc, ale také mnohé dary a příspěvky na podporu nezaměstnaným a chudým, angažoval se v opavské městské radě, kde byla jeho starostí mimo jiné právě sociální péče apod. Nesmíme však tvrdit, že byl jediným řádovým představitelem, který poskytoval pomoc v sociálních oblastech. Charitativní činnost je s řádem spojena velmi pevně a

---

²⁵⁵ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2284 – 2285, kart. 541.

rovněž ostatní členové tohoto duchovního společenství se podílejí na sociální činnosti. Kromě toho, že se řádové sestry staraly o obyvatele chudobinců, vydávaly řádové kláštery také obědy nebo polévky chudým a nezaměstnaným a rovněž rozdávaly chléb a mléko. Např. v roce 1936 vydal ženský klášter v Opavě celkem 53 290 porcí obědů.²⁵⁶ Mimo to poskytovali podporu charitativním akcím také velmistři Klein a Schälzky.

Norbert Klein např. reagoval na dopis z 25. listopadu 1931, kterým se na něj obrátil opavský purkmistr ohledně dárkové akce na podporu zmírnění nouze nezaměstnaných. Akce byla vyvolána hospodářskou krizí, která zvýšila nezaměstnanost a chudobu obyvatel a Klein byl požádán o finanční příspěvek.

Peněžní dary byly poskytovány také mnohým dalším dobročinným spolkům a organizacím a soukromým osobám, které neměly možnost zabezpečit si živobytí, např. péči o slepé a hluchoněmé, Československému červenému kříži, ústavu pro tělesně postižené na Velehradě, studentským spolkům, tělovýchovným spolkům, sborům dobrovolných hasičů, zotavovněm, charitativním spolkům, Masarykově lize proti tuberkulóze, sanatoriu v Pasece, Svazu invalidů československých legií, zahraniční praxi Spolku československých mediků,²⁵⁷ misiím, chudinským ústavům a desítkám dalších. Kolem roku 1930 lze přitom pozorovat poměrně velký nárůst jednotlivých žádostí o podporu, což si můžeme vysvětlit hospodářskou krizí; ta mnohé postihla velmi výrazně a její důsledky doznávaly dlouhou dobu. Německý řád byl v této době přímo zavalen žádostmi o peněžní pomoc, kterým se snažil dle svých možností vyhovět, nicméně musel dbát také na stav řádové pokladny, brát zřetel k vlastnímu hospodaření, nutným provozním výdajům apod. Přesto můžeme říci, že ve většině případů mu nebyl osud chudých a těch, kteří byli hospodářskou krizí nejvíce zasaženi, lhostejný.

Představitelé řádu se rovněž velmi angažovali ve věcech podpory vojenské obrany Československé republiky. V srpnu 1938 nařídil velmistr Schälzky

---

²⁵⁶ Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 30.

²⁵⁷ Prováděla se od roku 1932 v rámci Všeslovanského svazu mediků (založ. 1924), jehož sídlo bylo v Brně. Sdružoval státní medicke svazy Bulharska, Jugoslávie, Polska a Československa a kromě toho prováděl výměnnou praxi také s Francií a Rumunskem. V roce 1938 se snažil rozšířit praxi na SSSR, Anglii, Belgii, Švédsko, Holandsko a Norsko. Jeho cílem bylo poznání lékařských postupů, praxe a kultury v zahraničí a podpora cizích jazyků. Medikové, pro něž spolek žádal podporu, pocházeli většinou z chudších poměrů a nemohli si hradit výdaje spojené s vycestováním do zahraničí a pobytem.

vyhovět žádosti Národní letecké sbírky spravované ministerstvem národní obrany a odeslat na podporu vycvičení nových pilotů částku 200 Kč z řádové pokladny.²⁵⁸ Národní letecká sbírka – akce pro vycvičení nových pilotů odkazovala na slova prezidenta Beneše „*potřebujeme pilotů ne tisíc, ale tisíce*“ a obrátila se na mnohá místa, tedy i Německý řád, s žádostmi o podporu – byla to reakce na stále se zhoršující bezpečnostní situaci v Evropě.

Z textu žádosti:²⁵⁹

„V této vážné době, kdy je nutné bedlivě střežit dílo prezidenta osvoboditele T. G. Masaryka – naši republiku, musí být nejen zdůrazněno, co letectvo, stojící na vysoké úrovni, znamená pro bezpečnost státu. Národní letecká sbírka si určila za cíl přispět k posílení naší protiletecké obrany... poskytnutím Vašeho příspěvku s námi spolupracujete na zvýšení zabezpečení protiletecké obrany našeho státu, především potřebujeme nejen dobré stroje, ale také dobré letce v dostatečném počtu...“

Podpora dobré věci a zajištění mírového soužití byla tedy vždy v zájmu řádu stejně tak, jako péče a pomoc o chudé a trpící, která je ostatně protkána celými dějinami Německého řádu. Vždyť ten se již v dobách svého vzniku zavázal bránit všechny potřebné.

---

²⁵⁸ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2292, kart. 550.

²⁵⁹ Srov. tamtéž. (překl. autorka)

5. Péče o nemocné

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské provozoval na území Československa celkem pět nemocnic, konkrétně v Opavě, Bruntále, Dolní Dlouhé Loučce, Brunzejfu (Rýžovišti) a ve Vrbně pod Pradědem, a k tomu další dvě v zahraničí, konkrétně ve Friesachu a Friedau (Ormoži). Nemocniční ústavy byly postupně zakládány již za velmistra Evžena Habsburského a jeho předchůdce arcivévody Viléma, aby sloužily především k péči o chudé a nemohoucí pacienty bez rozdílu pohlaví, vyznání či národnosti. Těm, kteří nebyli schopni zaplatit si léčebný pobyt, řád poskytl zdravotnickou péči zcela zdarma, i když zdravotní péče byla jinak placená. Nejdražší byly samozřejmě jednolůžkové pokoje a apartmány, nemocnice však disponovaly i běžnými vícelůžkovými pokoji.

Provozovatelé se snažili postupem doby modernizovat nemocniční zařízení tak, aby odpovídala novým trendům a technologickému vývoji ve zdravotnictví, a rovněž dbali na to, aby zaměstnanci nemocnic byli odborně vzděláni a vykazovali profesionální přístup, především lékaři tudíž museli mít odpovídající vzdělání, mimo ně však o pacienty pečovaly rovněž školené ošetřovatelky z řad sester Německého domu a další personál.

O tom, že se lékařská péče v řádových nemocnicích poměrně úspěšně rozvíjela a fungovala, svědčí narůstající počty pacientů, např. k roku 1927 se celkový počet nemocných ve všech sedmi nemocnicích (tedy i dvou zahraničních) udává číslem 3 240 a k tomu bylo navíc dalších 13 660 pacientů ošetřeno ambulatorně.²⁶⁰ K tomu všemu musíme připočítat také činnost řádových sester, které provozovaly rovněž domácí zdravotnickou péči nebo pracovaly i v jiných veřejných nemocnicích, např. v Uničově nebo Dvorcích.

Časem dokonce kapacita řádových nemocnic nepostačovala zájmu pacientů, a proto se vedení řádu rozhodlo provést poměrně nákladné přístavby a adaptace, především pak v opavské nemocnici sv. Alžběty, která byla již roku 1843 otevřena v klášterní budově, nicméně roku 1881 se řád rozhodl postavit v Popské ulici budovu novou. Tato byla nyní z nedostatku místa rozšířena o druhé patro a vybavena novými přístroji a pomůckami pro zlepšení diagnostické a zdravotní péče. Vysoce moderní technické zázemí opavské nemocnice bylo

---

²⁶⁰ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 170, kart. 25.

zmiňováno i v německém denním tisku z roku 1930 (např. Deutsche Post),²⁶¹ což jistě ovlivnilo mnohé pacienty při hledání lékařské péče.

Zakázku na rozšíření nemocnice a veškeré stavební úpravy získala opavská stavební firma K. Werner & G. Purde, která ostatně s Německým řádem spolupracovala delší dobu a prováděla mnohé stavební úpravy na řádových domech, čímž získala poměrně slušnou a lze říci, že i pravidelnou možnost výdělků. Nově rozšířená nemocnice, která nyní disponovala kapacitou až 200 lůžek,²⁶² byla slavnostně vysvěcena velmistrem Kleinem a otevřena 19. listopadu 1930. Kromě slavnostního předání klíčů z rukou Ing. Purdeho bylo v rámci otevření přístavby nemocnice naplánováno vysvěcení jednotlivých místností a kaple ve druhém poschodí, mše tamtéž, proslov Norberta Kleina a prohlídka samotné budovy pod vedením tamních lékařů.²⁶³ Německý řád do renovace a přestavby opavské nemocnice investoval zhruba 9 000 000 Kč,²⁶⁴ úpravy však bylo nutné provést také v platech lékařů a v sazbách poplatků za ošetření.

Stavba se ovšem neobešla bez komplikací v podobě žaloby štábního strážmistra Václava Bechyněho. Ten se obrátil na okresní soud v Opavě s tím, že je nájemníkem půdního bytu v Popské ulici, z něhož mu dal Německý řád výpověď vzhledem ke stavbě sousední nemocnice. Václav Bechyně měl byt do určené doby opustit, nicméně práce na stavbě započaly prakticky ihned a Bechyně poukazoval na otřesy způsobené stavebními pracemi a na zatékání do bytu v důsledku strhávání střechy, a z toho důvodu žádal Německý řád o zastavení stavby, k čemuž nedošlo. Žalobce tudíž požadoval finanční odškodnění za způsobené škody ve výši 5 000 Kč.²⁶⁵ Žaloba byla později stažena.

Rovněž bruntálská řádová nemocnice, původní mužský špitál, musela být vzhledem ke zvyšujícímu se zájmu pacientů rozšířena. V roce 1937 bylo do dvorní části přistavěno nové dvoupatrové křídlo, jehož návrhem byl pověřen akademický architekt W. Schön a bruntálský stavitel Paul Gruner.²⁶⁶

---

²⁶¹ ZAO, *Rudolf Fitz*, inv. č. 600, sgn. 178, kart. 19.

²⁶² DOZA, *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, nestránkováno.

²⁶³ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2269, sgn. X/5, kart. 518.

²⁶⁴ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

²⁶⁵ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2308, kart. 559.

²⁶⁶ Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*, s. 33.

Zvyšující se zájem československých obyvatel o zdravotnickou péči v řádových nemocnicích i chudobincích může svědčit o dobrém a profesionálním přístupu nemocničního personálu a o tom, že léčba byla kvalitní a pro mnohé lidi dostupná. Pro samotný řád však rostoucí zájem o zdravotnické služby znamenal především zvyšující se náklady na péči a provoz jednotlivých zařízení, které ukazuje následující tabulka:²⁶⁷

ROK	1924	1925	1926	1927	1928
Nemocnice v Brunzejfu	111 826, 48	112 463, 67	117 337, 21	123 831, 84	123 349, 51
Nemocnice v Dol. Dl. Loučce	104 415, 06	130 101, 24	124 978, 07	115 113, 11	115 292, 54
Nemocnice v Bruntále	443 525, 09	461 411, 71	461 246, 15	534 504, 59	449 982, 70
Nemocnice ve Vrbně	196 770, 54	240 777, 09	223 410, 10	217 005, 29	172 795, 56
Nemocnice v Opavě	635 205, 92	640 542, 52	674 135, 18	674 004, -	1 736 904, 28
Chorobinec v Bruntále	138 753, 88	131 689, 42	124 247, 99	161 911, 09	126 040, 01
Chudobinec v Bouzově	16 075, 96	10 306, 28	9 580, 04	8 515, 16	11 118, 73
Podpory peněžní a naturální	224 671, 86	406 414, 31	211 003, 76	270 417, 92	276 921, 21
Úhrnem	1 871 244, 79	2 133 706, 24	1 945 938, 50	2 105 303, -	3 012 404, 54

Z tabulky je patrné, že největší finance řád vynakládal právě na nemocnici v Opavě, které také věnoval největší pozornost. Ostatně velmistr Norbert Klein služeb této nemocnice sám využíval, neboť si jeho těžká nemoc vyžadovala profesionální léčbu a v posledních letech jeho života prakticky neustálý lékařský dohled. Z přehledu ovšem není patrné, na které položky řád poskytoval největší výdaje. Vzhledem k tomu, že se snažil nemajetným občanům poskytovat lékařskou péči zdarma, můžeme předpokládat, že největší částkou byly právě výdaje na léčebný pobyt a léky pro chudé.

Další tabulkou si můžeme přiblížit pohyby ošetřovaných v řádových nemocnicích a srovnat tak počty pacientů v letech 1924 – 1927:²⁶⁸

²⁶⁷ DOZA, *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, nestránkováno. Údaje jsou uvedeny v korunách.

²⁶⁸ Tamtéž.

Nemocnice Německého řádu	Počet		1924		1925		1926		1927	
	lékařů	postelí	přijato a opatrováno	ošetřováno v ambulanci	přijato a opatrováno	ošetřováno v ambulanci	přijato a opatrováno	ošetřováno v ambulanci	přijato a opatrováno	ošetřováno v ambulanci
Opava	2	43	790	8 315	748	7 124	790	6 333	826	6 458
Bruntál	2	52	675	3 560	697	4 045	639	4 113	600	4 115
Vrbno	1	26	206	591	248	597	265	483	242	595
Dolní Dl. Loučka	1	10	127	1 431	149	1 193	135	962	146	1 020
Brunzejf	1	10	139	201	183	155	147	116	182	110
celkem	7	141	1937	14 098	2 025	13 114	1 976	12 007	1 996	12 298

O významu řádových nemocnic ostatně svědčí již přípis Slezske zemské vlády na adresu ministerstva národní obrany a ministerstva zemědělství. Jednalo se o otázku ubytování vojenské posádky v Bruntále, pro kterou měly být určeny prostory v řádové nemocnici a klášteře. Do Prahy bylo oznámeno, že šetřením přímo na místě bylo zjištěno, že nemocnice a klášter tvoří jeden komplex, v němž se navíc nachází dívčí škola, jejíž výuka by byla umístěním posádky značně omezena, v krajním případě dokonce znemožněna. V oznámení se navíc vyzdvihuje perfektní fungování a důležitost řádové nemocnice pro celý bruntálský okres, protože zdravotnické služby poskytované městskou nemocnicí nejsou postačující pro množství přichozích pacientů a veřejné zdravotnictví v této oblasti by utrpělo obrovskou ztrátu. Možnost rozšíření městské nemocnice pak nepřipadalo v úvahu vzhledem k nepříznivé finanční situaci Bruntálu.

„...Řádová nemocnice je úplně zařízená, vším potřebným vybavena a bezvadně vedena. Ona neslouží pouze účelům velkostatku, nýbrž je do jisté míry nevyhnutelnou potřebou pro bruntálský okres, poněvadž městská nemocnice bruntálská je stále přeplněna a nemůže vůbec pojmouti všechny choré, následkem čehož poukazují se tito do řádové nemocnice, kde se přijímají nemocní bez ohledu na národnost, vyznání nebo domovskou příslušnost a jsou chováni a léčeni zde bezplatně, neboť nemocnice řádová jest udržována a dotována jen velkostatkem německých rytířů... Dle ustanovení nelze zabráni pro ubytování vojska veřejným účelům sloužící nemocnice... Zemská vláda slezská dovoluje si tudíž navrhnouti, aby bylo upuštěno od zabránění řádové nemocnice bruntálské k ubytování posádky...“²⁶⁹

²⁶⁹ ZAO, Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

Z uvedené citace vyplývá ještě jedna důležitá skutečnost, totiž, že stát nepřispíval na provoz zdravotnického zařízení Německého řádu žádnými dotacemi stejně, jako se to dělo i v případě řádových škol. Řád musel veškeré výdaje nutné na provoz a údržbu poskytovat z vlastních zdrojů, což byl jistě zodpovědný, ovšem velmi nesnadný úkol obzvláště po přijetí zákona o pozemkové reformě, který řádové majetky omezil a tudíž snížil možnost výnosů a výdělků z nich. Šetření a různá opatření vedoucí ke snižování řádových výdajů provázela všechny tři velmistry během vykonávání jejich funkce a znamenala pro řád mnohé starosti a problémy. Je proto velmi zajímavé, že řád dokázal udržet mnohé služby v rozsahu, v jakém je poskytoval ještě před ztrátami majetku, a rovněž dokázal přistoupit k novým projektům výstavby či oprav.

Přesto, že se tedy řádové nemocnice v Československu těšily poměrně velké oblibě, musíme konstatovat, že i lékaři jsou pouze lidé a v některých úsudcích se mohou mýlit, i když běžně by se tak stávat nemělo. Dokladem o špatně stanovené diagnóze v opavské nemocnici je stížnost pacientky Mery Kleinové z Užhorodu, která si po nesprávném lékařském zákroku odnesla trvalé následky. Správnou diagnózu určili později lékaři v Zemské nemocnici v Opavě, ovšem pacientka utrpěla finanční škodu ve výši 15 000 Kč. Vzhledem k nákladné léčbě a trvalým následkům se obrátila na opavského advokáta JUDr. Radima Hesseho a po Německém řádu žádala odškodné ve výši 80 000 Kč. Advokát řádu odeslal návrh na mimosoudní vyrovnání a zdůraznil, že v případě nesouhlasu bude nucen podat žalobu.²⁷⁰

Budiž však řečeno, že péče v řádových nemocnicích v Československu byla poměrně vyhlášená a lidmi často vyhledávaná. Omyly lékařů nebyly časté a řád tudíž mohl v duchu svého hesla „Léčit a pomáhat“ vyvíjet rozsáhlou zdravotnickou péči na Moravě a ve Slezsku, čímž přispíval k celkovému zkvalitnění péče o nemocné a doplňoval služby tam, kde nebyly pokryty státem.

V roce 1936 bylo v řádových nemocnicích ošetřeno celkem 3 104 pacientů bez rozdílu národnosti nebo vyznání, bylo provedeno 1 800 operací a 14 250 bezplatných ambulatorních ošetření.²⁷¹ Čísla to jsou poměrně vysoká, především poslední údaj o bezplatných ošetřeních. Svědčí to o ochotě Německého řádu

---

²⁷⁰ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 59.

²⁷¹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

zajišťovat lékařskou péči především chudým obyvatelům Československa, kteří si často nemohli dovolit nákladnější péči ve státních zařízeních. Přesto ale bylo i mnoho těch pacientů (nejen nemajetných, ale i těch, kteří si zdravotnické ošetření mohli zaplatit), kteří se v mnoha případech obrátili nejprve na městské nemocnice. Vzhledem k tomu, že tato zařízení byla často na hranici své kapacity, odkázali teprve tehdy tamní zaměstnanci pacienty právě na řádové nemocnice. Ty potom také často čelily velkému náporu pacientů, kterému stěží odolávaly, o čemž svědčí např. již výše zmíněná přestavba opavské nemocnice. Péči ve svých zdravotnických ústavech řád věnoval značnou pozornost a snažil se i přes kapacitní obtíže vyhovět všem žádostem o pomoc. Ve zmíněném roce 1936 se o zdraví pacientů staralo celkem 10 kvalifikovaných lékařů a 45 řádových sester, které v nemocnicích pracovaly jako ošetřovatelky.²⁷²

Činnost v řádových nemocnicích v roce 1936 si opět můžeme přiblížit pomocí přehledové tabulky:²⁷³

---

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž.

Zdravotnické zařízení	Pacienti				operace	ambulat. ošetření	infekční nemoci	Vyznání								Národnost							zdravotních sester	výdaje v Kč		
	celkem	děti	muži	ženy				Fim.-katol.	evang.	židovské	starokatol.	čsl. církev	bez vyzn.	řeko-katol.	muslimské	německá	česka	madarská	polská	ruská	dánská	jugosl.			slovenská	
Nemocnice sv. Alžběty v Opavě	2 163	178	675	1 310	1 350	9 531	0	2 004	95	39	5	6	13	1	0	1 839	315	2	5	1	1	0	0	0	40	1 818 112,60
Špitál v Bruntále	478	20	180	278	412	3 480	0	466	4	0	2	0	0	0	6	454	22	0	1	0	0	1	0	10	236 395,15	
Nemocnice v Bruntále	29	0	9	20	0	0	0	29	0	0	0	0	0	0	0	29	0	0	0	0	0	0	0	3	84 844,40	
Nemocnice ve Vrbně	214	16	92	106	89	633	0	209	4	1	0	0	0	0	0	210	4	0	0	0	0	0	0	3	103 855,-	
Nemocnice v Brunzeřfu	220	12	97	111	0	606	0	209	4	0	1	0	6	0	0	215	4	0	0	0	0	0	1	2	72 752,-	
Celkem	3 014	226	1 053	1 825	1 851	14 250	0	2 917	107	40	8	6	19	1	6	2 747	345	2	6	1	1	1	1	58	2 338 959,15	

S rostoucí hrozbou ze strany nacistického Německa si řád velmi dobře uvědomoval rostoucí riziko pro obyvatele Československa a zcela otevřeně vyjádřil svůj úmysl, že v případě války je ochoten přenechat své nemocnice, příp. i jiná zařízení, pro ošetřování zraněných a nemocných. Pravděpodobně i to řádu uškodilo v letech 1938 – 1939, kdy se rozhodovalo o zrušení této instituce a zákazu její činnosti. Touto nabídkou řád bezesporu navazoval na svou původní špitálickou činnost a na své služby během první světové války, kdy provozoval polní lazarety a pečoval o zraněné vojáky.

Mimo nemocnic a chudobinců byl řád majitelem také známých lázní Karlova Studánka, které prakticky vybudoval. Tamní léčivé prameny původně označované jen jako „Dobrá voda“ nebo „Bruntálská kyselka“ byly objeveny díky horníkům, kteří na Bruntálsku těžili kovy a zakládali osady. Tehdejší Řád německých rytířů koupil celou oblast již v roce 1621, ovšem teprve na počátku 19. století bylo přikročeno k budování prvních lázeňských domů a k pojmenování obce jako Karlsbrunn, tedy Karlova Studánka, které přetrvalo dodnes. Název lázně nesou po velmistru arcivévodovi Karlovi, neboť za jeho úřadu došlo v roce 1802 k objevu nového pramene, který byl na jeho počest pojmenován Karlův, a z tohoto označení se pak vyšlo při pojmenování celé obce. Ostatně později se stalo jakousi tradicí, že nově objevená zřídla dostávala jména podle jednotlivých velmistřů; v roce 1812 získal svůj název Antonínův pramen (podle arcivévody Antonína Viktora), v roce 1862 byl pojmenován Vilémův pramen (podle syna arcivévody Karla, po němž byly lázně nazvány) a posledním byl Norbertův pramen objevený v roce 1931, který byl prý nejsilnější a nejvydatnější a používal se k léčebným koupelím.²⁷⁴

V meziválečném období byly lázně dobře fungujícím zařízením, které vyhledávali mnozí lidé nejen z důvodu léčebných procedur, ale také k odpočinku a relaxaci. Kromě minerálních lázní bylo totiž možné využívat také rašelinné koupele, sluneční lázně, inhalační místnosti a bazén. I když se v této době tedy jednalo spíše o luxusní zařízení, jehož služby vyhledávaly především horní vrstvy společnosti, řád zde opět disponoval kapacitami pro nemajetné, kteří zdejší

---

²⁷⁴ Kromě Norbertova pramene byly za úřadu velmistra Kleina objeveny ještě dva další, a to Bezejmenný pramen (1928) a Trubkový (1929). Obecně se uvádí, že Norbertův pramen v Karlově Studánce se svým obsahem kyseliny uhličitě blíží téměř nejvyšší hranici nasycení a patří mezi nejbohatší kyselky u nás. (Urban, J.: *Karlova Studánka. Lázně pod Pradědem*, s. 12.)

léčebný pobyt nutně potřebovali k léčbě zdravotních obtíží. Místa, která byla určena pro chudší obyvatele, byla bezplatná a tudíž mnohým dostupná, což se odrazilo na obrovském zájmu pacientů. Jednotlivé žádosti o pobyt v lázních zdarma, případně o léčbu s 50% slevou, posuzovala Správa velmistrovských statků v Olomouci, a přesto, že žádostí bylo opravdu velké množství, většina z nich byla vyřízena kladně, ovšem upřednostňovali se zájemci z Moravy a Slezska.²⁷⁵ Klienti si však museli přivést vlastní ložní prádlo a ručníky, to ovšem zájemce nijak neodrazovalo.

Soukromé osoby ovšem nebyly jedinými žadateli o lázeňský pobyt, na vedení řádu se obracely také různé instituce, které žádaly slevu nebo jiné výhody pro rekreační lázeňský pobyt pro vlastní zaměstnance, jako např. Nemocenská pokladna soukromých úředníků a zřízců v Praze, která si vyžádala soupis chorob, jež bylo možné v Karlově Studánce léčit, nebo Zemský Ústřední spolek jednot učitelských v Praze.²⁷⁶ Na tyto žádosti správa lázní odpovídala toliko, že není možné poskytovat slevová místa pro rekreaci v hlavní sezóně, neboť vytíženost lázní nutí přijímat opravdu potřebné pacienty s lékařským doporučením a potvrzením nemajetnosti.

Lidé s pobytem zdarma ovšem přinášeli řádu poměrně velké ztráty, uvádí se dokonce, že z důvodu bezplatných léčebných procedur jsou průměrné roční ztráty v lázních asi 300 000 Kč,²⁷⁷ a to i přesto, že se řád snažil Karlovu Studánku různě propagovat, např. v roce 1923 dostal možnost od spolku pro turistický ruch představit lázně v připravovaném almanachu o Československé republice, který měl vyjít v němčině a francouzštině. V roce 1921 byl také sestaven český letáček tohoto textu:

„Lázně Karlsbrunn /Slezsko/

Leží na úpatí Praděda, uprostřed rozsáhlých jehličnatých lesů 783 m nad mořem; odporučení hodné proti bledniče, chudokrevnosti, křivici, skrofulosi,²⁷⁸ nemocem srdce, nemocem ženským, hostci,²⁷⁹ bolestem čivním, neurastenii apod.

---

²⁷⁵ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2180, sgn. XX/2, kart. 415.

²⁷⁶ Tamtéž, inv. č. 2139, sgn. VIII/2, kart. 361.

²⁷⁷ DOZA, *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, nestránkováno.

²⁷⁸ Tuberkulóza krčních mízních uzlin

²⁷⁹ Revmatoidní artritida

4 železité prameny silně radioaktivní. Moderně zařízená lázeňská dvorana. Jako léčivé uznané lázně slatinné, lázně s uhličitou kyselinou a ocelové. Pítí minerálních vod a studené koupele. Poštovní i telegrafické spojení. Telefon. Stanice dráhy: Vrbno /Würbenthal/ neb Malá Morávka /Klein-Mohrau/. Saisona od 1. června do konce září.

Lázeňský lékař: Dr. Hauschka-Treuenfels.

Výborná kuchyně v tamních 2 lázeňských restauracích.

*Bližší zprávy podá správa lázní Karlsbrunn u Vrbna, Slezsko.*²⁸⁰

V témže roce byly také Všeobecným ústavem ku zkoumání potravin Praze (při české univerzitě) provedeny nové a podrobné rozборы minerálních pramenů, které si vyžádala správa bruntálského řádového panství, což svědčí o snaze hlídat kvalitu léčivých pramenů a o zájmu na poskytování té nejlepší lázeňské péče. O výsledcích rozborů a bakteriologického zkoumání, které bylo označeno za příznivé, byla informována Správa velmistrovských statků v Olomouci.²⁸¹

Přesto, že léčebná zařízení v Karlově Studánce vykazovala ztráty, bylo rozhodnuto čelit náporu pacientů rozšířením lázní a stavbou nové budovy, která byla započata v roce 1929 podle návrhů vídeňského architekta Antonína Köstlera. Stavba nové hlavní budovy (dnešní lázeňský dům Libuše) byla svěřena již ověřené firmě K. Werner & G. Purde z Opavy a trvala dva roky. Velmistr Klein k projektu přistoupil i přes ztrátové hospodaření lázní, úbytek nemovitého řádového majetku kvůli pozemkové reformě a především v době hospodářské krize. Je tedy možné, že v celkovém souhrnu bylo řádové hospodaření poměrně vyrovnané, neboť ze strany Československa opět nedošlo k finanční podpoře stavebního projektu.

Slavnostní otevření nového lázeňského domu, který měl sloužit i následným generacím, se konalo 17. března 1931 za účasti Norberta Kleina.²⁸² Jednalo se tehdy o nejmodernější lázeňský dům, který měl plně vyhovovat potřebám své doby a poskytovat moderní a pohodlné zázemí pro hosty, kteří do našich nejvýše položených lázní dodnes jezdí léčit především onemocnění

---

²⁸⁰ ZAO, Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, inv. č. 2139, sgn. VIII/2, kart. 361.

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² Zapletalová, J.: Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina, s. 64.

dýchacího ústrojí – lázně v Karlově Studánce jsou totiž vhodné především pro pacienty trpícími záněty hrdla, hlasivek, nosu, průdušek a plic a pro osoby trpící astmatem. Ovzduší v této oblasti je totiž nejčistší v České republice a je srovnáváno s alpským prostředím. Mimo tyto nemoci lze ve zdejších zařízení léčit také onkologické nemoci, vysoký krevní tlak, onemocnění cév a obtíže spojené s pohybovým ústrojím.

6. Politická činnost Roberta Schälzského

Robert Schälzky působil v letech 1920 – 1925 jako poslanec pražského parlamentu za Německou křesťansko-sociální stranu lidovou a této činnosti tehdy věnoval hlavní pozornost.

Původně však existovaly tři samostatné zemské organizace, které se teprve na počátku roku 1919 spojily v jednu stranu, tedy Německou křesťansko-sociální stranu lidovou. Byly to organizace pro

- 1) Čechy
- 2) severní Moravu a Rakouské Slezsko
- 3) jižní a střední Moravu

Robert Schälzky se již v prosinci 1918 stal v Olomouci předsedou Německé křesťansko-sociální strany lidové pro severní Moravu a Rakouské Slezsko,²⁸³ mnohem úspěšnější však pro něj byly volby konané 18. dubna 1920. Schälzky stál tehdy na čele kandidátky pro Olomoucko a vzhledem k tomu, že strana při volbách získala 10 mandátů v poslanecké sněmovně a 4 do senátu, stal se jedním z poslanců také P. Robert Schälzky. Když poté volební soud neshledal ve výsledcích voleb žádnou závadu, ani nebyly vzneseny žádné námitky, mohl nastoupit svou politickou dráhu. O rozhodnutí volebního soudu byl informován dopisem ze dne 22. května 1920.²⁸⁴ Jako poslanec byl však na vlastní žádost uvolněn z aktivní služby katechety v Bruntále, neboť by obě činnosti nedokázal spojit dohromady a ne jeho vinou by docházelo k zanedbávání té či oné služby.

Skutečnost, že se katolický duchovní dostal na vysoký politický post, ovšem nemusí překvapovat. S politickým působením duchovních činitelů se v této době můžeme setkat poměrně často (za všechny jmenujme Mons. Jana Šrámka) a jejich počty rozhodně nebyly zanedbatelné, což ukazuje tento přehled jednotlivých volebních období.²⁸⁵

---

²⁸³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 78, sgn. 11, kart. 9.

²⁸⁴ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

²⁸⁵ Kouřil, M.: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: Marek, P. (ed.): *Jan Šrámek a jeho doba*, s. 332.

Rok	1920	1925	1929	1935
Poslanci	19%	16%	20%	14%
Senátoři	25%	19%	31%	27%

Schälzky v praxi vyznával zásady křesťanského socialismu, jemuž je v současné době nejbližší švédský model sociálního státu.²⁸⁶ Program strany, který se opíral o křesťanské hodnoty a hájil křesťanské principy, byl Schälzkému blízký stejně tak, jako obrana německých nacionálních zájmů. Vždy, když vystupoval na půdě parlamentu – jeho první vystoupení je datováno 8. červnem 1920²⁸⁷ – snažil se hájit zájmy Němců a proněmecky orientovaných Hlučíňanů stejně, jako ostatních lidí postižených sociální problematikou dané doby. Zde je tedy patrný jeho silný příklon k německé veřejnosti na území Československé republiky, který mu byl později v očích československé veřejnosti ke škodě. Již v době jeho politického působení se totiž začaly projevovat rozdíly mezi jednotlivými národnostmi a rostlo napětí mezi českou a německou stranou a Schälzky se ve svých vystoupeních snažil upozornit na diskriminaci německé menšiny v Československu. Nikdy se nebál vyjádřit vlastní názor na veřejnosti, kritizoval počesťování oblastí s velkým počtem německých obyvatel a vnímal jej tak, že se česká strana snaží o nadvládu nad menšinami. Z toho důvodu protestoval také proti většině návrhů dotýkajících se negativně německé národnosti, jako např. omezování výuky v německém jazyce.

V těchto otázkách byl naprostým opakem svého strýce Norberta Kleina, který od počátku vystupoval jako zásadně apolitický a národnostně nezájatý člověk. Svou nestrannost dával zcela otevřeně najevo, a proto byl československou veřejností poměrně dobře přijímán i přesto, že byl Němec. Fakt, že se jednalo o člověka citlivě reagujícího na národnostní rozdíly, se ostatně ukázal v tom, že po roce 1918 nebyl vyvíjen takřka žádný tlak na jeho odvolání z biskupského stolce v Brně, ač v případech jiných se tak dělo, s velkou nepřízní se potýkal např. Paul Huyn v Praze.

²⁸⁶ <http://www.nemeckyrad.cz/index.php/historie-radu/20-stoleti> (stav ke dni 24. 3. 2015)

²⁸⁷ Zárecký, M.: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 16.

Na druhou stranu se však Schälzky neprojevoval nijak radikálně a zasazoval se o mírový přístup k národnostním otázkám a společně s novým československým státem se snažil o hledání cesty ke sblížení Čechů a Němců. Velmi silně v něm byla zakořeněna idea národnostně spravedlivého státu, který dbá na sociální otázky a věnuje se myšlence důstojného života chudých obyvatel. Pokud bylo třeba, byl připraven hájit také zájmy obyvatelstva české národnosti, neboť i oni měli podle něj nárok na důstojnou obživu, především pokud se jednalo o obyvatele ekonomicky slabších pohraničních oblastí. Některé jeho proslovy však měly i obecnější charakter.²⁸⁸

Hlavní téma jeho politické činnosti tedy tvořily sociálně-politické otázky a vzhledem k tomu, že se podařilo prosadit některé jeho návrhy z těchto oblastí, je patrné, že Schälzky byl schopným politikem. Má např. nespornou zásluhu na návrhu a přijetí důchodového zákona, který zajišťoval nároky obyvatel na rentu v závislosti na věku a případné invaliditě. Jako vedoucí subkomise sociálně-politického výboru přispěl nejen k formulování tohoto zákona, ale jeho argumenty přispěly i k tomu, že zákon byl přijat většinově.²⁸⁹ Kromě toho Schälzky předložil v poslanecké sněmovně velkou řadu návrhů, změnových návrhů a změnových připomínek. Zajímal se především o oblast péče o kojence a ochrany matek, podpory v nezaměstnanosti, ochrany nájemníků a výstavby bytů, pomoci těm, kdo byli postiženi válkou a zajištění důstojné obživy vdovám.²⁹⁰ Podle jeho názoru by se při řešení sociálních otázek mělo také angažovat co nejvíce kněží, neboť důstojnost člověka a podpora základních životních potřeb úzce souvisejí s péčí o duchovní rozvoj jedince. Proto kněžím doporučoval podílet se na charitativní činnosti a sociálních programech.

V jednom ze svých prvních proslovů upozorňoval na problémy těch, kteří byli nějakým způsobem postiženi válkou, a byl odhodlán vynaložit své síly k tomu, aby se zlepšila jejich životní a ekonomická situace.

„S příjmy, které invalidům a sirotkům stanovil zákon o hmotném zabezpečení ze dne 20. února 1920, nemohou tyto chudé válečné oběti při dnešním zdražování vyjít... ve jménu lidskosti se musíme rozhodnout protestovat proti podobnému zacházení s válečnými oběťmi a vládu a lid tohoto státu nabádat

---

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 317.

²⁹⁰ Tamtéž.

*k jejím povinnostem chránit invalidy a vdovy po padlých před bídou a beznadějí a nevystavit chudé sirotky podvýživě a plížící se civilizační nemoci, tuberkulóze, ale starat se o to, aby z nich vyrostli zdraví a schopní členové společnosti... je velmi smutné, že se právě v oblasti péče o nejchudší začíná šetřit, zatímco v jiných záležitostech, např. militarismu, se pyšníme miliardami.*²⁹¹

Hluboké sociální citění poslance Schälzkého je na této ukázce velmi patrné. Těžce nesl především snižování státních výdajů v oblasti sociálního zabezpečení chudých obyvatel, které v roce 1921 klesly oproti předchozímu roku o necelých 200 milionů Kč. Tak razantní snížení znamenalo pro mnohé obyvatele závislé na státních příjmech zhoršení jejich životní situace a můžeme předpokládat, že pro některé jedince se snížení příjmu mohlo stát likvidačním. Pro Schälzkého bylo nemyslitelné, aby stát šetřil právě na výdajích do sociální oblasti, zcela jistě se jako člen Německého řádu setkával s potřebnými, o které řád pečoval ve vlastních nemocnicích a chudobincích, a tudíž si velmi dobře uvědomoval, co dokáže bída učinit s člověkem – lidé jsou bez střechy nad hlavou, trpí mnohými nemocemi, jsou bez možnosti lékařské péče, děti nemají přístup ke vzdělání apod. V potaz bral rovněž nezaměstnané, pro něž navrhoval v diskuzi o státním rozpočtu pro rok 1921 navýšení výdajů, ovšem zdůraznil, že podpora se má vydávat jen těm, kteří opravdu pracovat chtějí.²⁹²

V prvních poválečných letech se totiž velmi zvýšila nezaměstnanost obyvatel především v průmyslových oblastech. Zbrojní průmysl byl velmi utlumen, což pro mnohé znamenalo ztrátu zaměstnání, a s velkými problémy se potýkal také např. textilní průmysl nebo těžba. Uvádí se, že v oblastech průmyslové výroby se nezaměstnanost pohybovala kolem 20%.

Tyto poválečné jevy v Československu Schälzky často kritizoval a rozhodl se proti nim v rámci svých sil bojovat. Mnohé z jeho návrhů byly nakonec s podporou jiných poslanců přijaty a Schälzky si získal poměrně velkou oblibu mezi širokou veřejností.

O jeho oblíbě svědčí parlamentní volby 15. listopadu 1925, které byly pro Schälzkého opět velmi úspěšné. Na Olomoucku získal přes 36 000 hlasů,

---

²⁹¹ Srov. Zárecký, M.: *Die Parlamentsstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 42. (překl. autorka)

²⁹² Tamtéž, s. 51.

v Moravské Ostravě zhruba 42 000 hlasů.²⁹³ Celkově získala Německá křesťansko-sociální strana lidová v německých okresech západního (opavského) Slezska více než 20% hlasů, nejúspěšnější byla na Frývaldovsku, Cukmantelsku a Javornicku, kde ji volilo zhruba 40% všech voličů, převážně voličů na venkově, a ženy.²⁹⁴

Schälzky však i přes volební úspěch musel politickou činnost toho roku (1925) ukončit, neboť Vatikán dal najevo svůj nesouhlas s politickou činností kněží, nepomohla mu ani intervence jeho strýce Norberta Kleina u papeže Pia XI.

Svou poslední řeč tak na půdě poslanecké sněmovny pronesl 30. září 1925 a vyjádřil se v ní k několika událostem, které hýbaly československou politickou scénou – hovořil o Marmaggiho aféře, pastýřském listu slovenských biskupů, zákonu o svátcích, obsazování biskupských úřadů a udržování a správě církevních budov.²⁹⁵ Právě rok 1925 byl totiž velmi nepříznivý v otázkách vztahu církve a státu a Robert Schälzky se svým hlubokým duchovním a morálním přesvědčením nemohl k jednotlivým otázkám mlčet.

Dne 6. července 1925 mělo být připomenuto výročí upálení českého reformátora Jana Husa. Československá vláda se chystala pojmout tento den velmi slavnostně a na státní úrovni, což bylo s nepochopením vnímáno papežským nunciem Francescem Marmaggim, který se obával protikatolických projevů, byl však ministrem zahraničí Edvardem Benešem ujištěn, že „*charakter oslav bude motivován státně a národně a že vláda jimi nechce demonstrovat proti katolické církvi.*“²⁹⁶

Fakt, že se svátku měl dát ráz oslavy velkého vlastence zasloužilého o spisovný jazyk a vzdělání, byl navíc přijatelný jak pro lidovou stranu, tak pro protikatolicky zaměřené politiky, kteří tudíž s touto formou oslavy souhlasili, ovšem celou věc zkomplikoval prezident Masaryk. Ten nejenže převzal záštitu nad celými oslavami, ale nebral rovněž žádné ohledy na Vatikán a katolicky smýšlející veřejnost a nechal z Pražského hradu vyvěsit během oslav husitský

---

²⁹³ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

²⁹⁴ Gawrecká, M.: *K politickému katolicismu ve Slezsku v meziválečném období*. In: „*Bílá místa*“ v *dějinách Československé strany lidové*, s. 48.

²⁹⁵ Zárecký, M.: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 20.

²⁹⁶ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 549.

prapor.²⁹⁷ Nuncius působící v Praze od roku 1923 byl tímto Masarykovým krokem natolik rozhořčen, že následujícího dne na protest opustil Prahu a v reakci na tuto událost byl také československý velvyslanec v Římě Václav Pallier odvolán. Národně socialistická strana viděla v této chvíli možnost pokořit církev a vydala prohlášení, že *„postup Vatikánu urazil nejsvětější city československého národa, ponížil nejsvětější epochu naší historie a potupil boj národa za osvobození zahájený ve jménu Husově.“*²⁹⁸ Tento názor však mezi československou veřejností nenašel takovou podporu, jakou národní socialisté předpokládali. Početné katolické kruhy (nejen české, ale i slovenské a německé) považovaly tyto kroky československé vlády za provokativní a diplomatický konflikt byl na světě. Prezident Masaryk však z této zkušenosti vyvodil důsledky – napříště ponechal veškeré záležitosti týkající se vztahu Československa a Vatikánu v rukou ministra zahraničí a nesnažil se do nich zasahovat, i když poté ještě někdy projevil svou neústupnost, např. v otázce setkat se ještě s nunciem Marmaggim.

Poslanec Roberta Schälzského hájícího pozice katolické církve se však celá věc citelně dotkla a vyjádřil se k této konfliktní situaci následujícími slovy:

*„Jako zástupce Německé křesťansko-sociální strany lidové musím při této příležitosti podat protest obzvláště proti nevrzivému duchu, povaze a způsobu, který tady u nás vyvstal při řešení církevně-politických otázek, a jak se zraňuje vnímání katolického obyvatelstva... v oficiální účasti nejvyšších státních funkcionářů na oslavách svátku Jana Husa, která byla ještě podpořena vyvěšením husitského praporu z Hradu, vidíme impuls k reakci pro všechny katolíky, demonstraci proti katolickému náboženství a urážku Svatého stolce, která vedla k odjezdu apoštolského nuncia, s jehož protestem můžeme jen souhlasit. Faktem je, že tato oslava přesáhla rámec kulturní a národní oslavy a měla náboženský charakter a stala se výzvou k boji pro katolíky.“*²⁹⁹

---

²⁹⁷ Tento krok prezidenta Masaryka ovšem nenašel pochopení ani u některých vládních činitelů. Nekatolík Jiří Stříbrný dokonce prosil prezidenta, aby prapor nechal vyměnit za státní nebo prezidentský, ovšem marně. Dle jeho názoru se jednalo nejen o pobouření katolíků, ale také o to, že nejvyšší představitel státu by neměl užívat jiné symboly, pokud nechce vytvořit precedent, podle kterého by si další prezidenti mohli na Hradě vyvěsit vlajku své strany apod. Stříbrného stál tento postoj místo ve vládě – byl nucen podat demisi.

²⁹⁸ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 549.

²⁹⁹ Srov. Zárecký, M.: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 20 – 21. (překl. autorka)

Poslanec Schälzky se tedy ostře ohradil proti způsobu státních oslav 510. výročí upálení Mistra Jana Husa, které bylo vlastně zpětně vnímáno jako kulaté 500. výročí, které ovšem nemohlo být v roce 1915 vzhledem k válečné situaci konáno. Nejen on, ale i ostatní církevní činitelé protestovali proti tomu, že se vrcholoví českoslovenští politici profilovali jasně protikatolicky, čímž dávali najevo svůj odklon od Vatikánu, respektive od katolické církve. Schälzky již tehdy vnímal celou situaci velmi vážně a jeho slova o tom, že oslavy přesáhly rámec národní oslavy, ač bylo slibováno, že svátek bude motivován státně, se později ukázala jako zcela pravdivá, neboť celá aféra vedla k dlouhotrvajícím diplomatickým sporům s Apoštolským stolcem, které dokonce přispěly k tomu, že Československo bylo jediným státem, který neuzavřel smlouvu s Vatikánem.

Obě znesvářené strany si velmi dobře uvědomovaly, že je nutné situaci co nejrychleji řešit, ovšem československá vláda nehodlala ustoupit ze svých stanovisek, nadále prosazovala názor na výlučné právo českého lidu rozhodovat o svých státních svátcích a Husovu otázku pokládala za vnitřní věc republiky. Vatikánskou nečinnost zase prodlužovala principiální uraženost a rovněž neústupnost v otázce Jana Husa. To v důsledku vedlo k tomu, že Československo bylo několik let bez apoštolského nuncia a situace se začala pomalým krokem zlepšovat až od roku 1926, ovšem k ukončení roztržky došlo až v roce 1928 ratifikováním tzv. Modu vivendi, dohody, která řešila některé církevně-politické otázky (podepsána však byla již roku 1927). Teprve tehdy se také do Prahy vrátil papežský nuncius, ovšem nikoli Francesco Marmaggi, nýbrž Pietro Ciriaci. Jmenován byl 15. února 1928. Vyslancem ve Vatikánu se stal Vladimír Radimský.

Schälzky tedy bránil rovněž pozice římskokatolické církve a její ideje a vystupoval proti anticírkevním zákonům, ovšem jeho postavení bylo navíc ztíženo skutečností, že někteří čeští politici byli proticírkevně orientováni a zasazovali se o omezování vlivu církve.

Postavení církve jako instituce ovšem nezaznamenalo žádné výrazné pozitivní změny ani v následujících letech. S obtížnou situací a ztížením podmínek na sebebprosazení se ovšem církev nepotýkala jen v Československu, ale také v ostatních nástupnických státech, o čemž svědčí slova maďarského biskupa Mikese, který se k tomuto tématu vyjádřil v roce 1932 v Londýně:

„... *V těchto státech prostě církev trpí pod jejich právním uspořádáním. Rakouský konkordát byl příkladný; konkordát v Maďarsku nebyl ani potřebný. S Rumuny byl konkordát uzavřen v poválečné době, církev ale byla poškozena... s jižními Slovany je konkordát uzavřen, ale nebyl ratifikován. V Československu přistoupila vláda a Svatý stolec k Modu vivendi, který zatím zůstává na mrtvém bodě...*“³⁰⁰

Kromě vyjádření k záležitosti Marmaggiho aféry kritizoval poslanec Schälzky i další záležitosti týkající se církve. Vyjádřil se také k otázce pastýřského listu slovenských biskupů z 26. listopadu 1924, kterým církevní představitelé zakazovali katolíkům pod hrozbou trestu členství v různých socialistických, komunistických, nihilistických a podobných spolicích a účast na jejich akcích, či církevní pohřby členů KSČ. Dále reagoval na otázku zákona o státních svátcích, který rušil některé zavedené svátky, např. svátek sv. Jana Nepomuckého, ale také určoval jiné: v návrhu zákona bylo navrženo devět církevních svátků za státní a navíc byly jako památné dny určeny 5. červenec (sv. Cyril a Metoděj), 6. červenec (svátek Mistra Jana Husa), 28. září (sv. Václav) a 1. květen (Svátek práce). Hovořil také o problému obsazování církevních funkcí nebo správy církevních budov. K tomu všemu prohlásil následující:

„*Kulturní boj posledních let, který nás rozděluje, nám vzal dědictví po jiných... katolické vědomí bylo probuzeno a katoličtí rodiče budou stále vnímaví k rostoucímu odkřesťanštění ve školách. Dějiny ukazují, jak z tohoto souboje vyjít. Chceme plnou svobodu vyznání pro všechny a protestujeme proti tomu, že ve školách, v armádě a na jiných místech je podporován antikatolický duch. Žádáme, aby byly opět navázány diplomatické vztahy se Svatým stolicem a konflikt byl urovnán.*“³⁰¹

Z podobných projevů Roberta Schälzkého v závěru jeho politického působení v parlamentu je zřejmé, že velmi citlivě vnímal omezování moci katolické církve na území Československa, masové výstupy z církve i omezování katolických aktivit. V těchto otázkách zřejmě nedělal rozdíly mezi německým a českým věřícím, ale hájil jejich postavení a práva obecně. Nejraději by viděl ideální vztahy mezi státem a církví, jejich vzájemnou spolupráci, podporu

---

³⁰⁰ Srov. ZAO, Rudolf Fitz, inv. č. 605, sgn. 175, kart. 21. (překl. autorka)

³⁰¹ Srov. Zárecký, M.: *Die Parlamentsstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*, s. 22. (překl. autorka)

církevních aktivit, českých i německých, ze strany státu a zaručené svobodné vyznávání víry. Vzhledem k tomu, že v době, kdy zastával politický úřad, byla část veřejnosti protikatolicky orientována a stát se těmto náladám nebránil, nezbylo mu však prakticky nic jiného, než stávající situaci ve státě jen veřejně kritizovat a poukazovat na problémy s tím související.

Musíme nicméně konstatovat, že Schälzky byl poměrně oblíbeným a především schopným politikem, který se v praxi řídil heslem „*Pokud chceme lepší časy, musíme mít nejdříve lepšího člověka.*“³⁰² O jeho schopnostech svědčí nejen některé sociální zákony, které se mu podařilo prosadit, ale také fakt, že se po jeho odchodu z Prahy dokonce ozvala spousta hlasů, která podporovala jeho opuštění Německého řádu a setrvání v politice. Schälzky se ovšem více ztotožňoval s kněžskou činností, a proto se raději vzdal vrcholové politiky, než aby opustil církev a společenství svých spolubratří.³⁰³ Tehdy prohlásil, že nejde o něj, o jeho osobu, ale o princip.³⁰⁴

Po odchodu z politiky byl řádem poslán do Říma, aby jej zde zastupoval. Jeho pobyt v Římě je datován lety 1925 a 1926.³⁰⁵

---

³⁰² ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 78, sgn. 111, kart. 9.

³⁰³ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 318.

³⁰⁴ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

³⁰⁵ Tamtéž, kart. 550.

7. Česko-německé vztahy s přihlédnutím ke katolické církvi a Německému řádu

Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa postavil církve v sudetoněmeckých oblastech do zcela nové situace. Podpora katolické církve ze strany habsburské monarchie byla najednou u konce a nová politická situace v Čechách nebyla pro Čechy pouze národním a republikánským začátkem, ale také anticírkevním hnutím. Tyto skutečnosti přispěly ke změnám v česko-německých vztazích a začaly se více projevovat názorové rozdíly obou stran.

Češi se chtěli především oprostít od dlouhých let začlenění v monarchii, toužili po vlastním rozhodování, vnímali svou svobodu jako zadostiučinění a nehodlali se čemukoli německému znovu podřizovat. Němci se zase nechtěli smířit s tím, že po desítkách let existence německé, respektive rakouské nadvlády, mají najednou hrát druhé housle a být začlenění do státu, jehož součástí vlastně ani být nechtějí. Tyto národnostní a politické rozpory se samozřejmě promítly do všech sfér života, neboť ani jedna strana nehodlala přijmout diktát strany druhé. Názorové konflikty se tudíž nevyhnuly ani oblasti náboženského přesvědčení širokých vrstev obyvatel, kteří nejenže citlivě vnímali svou vlastní národnost, ale také si stáli za svým vyznáním a nehodlali se smířit s tím, že katolická církev ztrácí v nově vzniklém státě podporu a katolicismus se ocitl na periferii.

Současně se papežové Benedikt XV. a Pius XI. paradoxně snažili o posílení katolických pozic. Chtěli, aby církev razantněji vstupovala do veřejného života, což předpokládalo aktivní předávání a upevňování víry v rodině, zlepšení vzdělanosti věřících a zkvalitnění teologického studia, které mělo být dle návrhů prodlouženo z pěti na šest let s tím, že v případě nedostatečných státních zdrojů si jej bude církev financovat sama.³⁰⁶ Zkvalitnění teologického studia bylo pro Československo, které se potýkalo se silnou vlnou sekularizace, nutné, ovšem církev zde měla těžké postavení, které se rozhodně nedalo vyřešit pouhými změnami bohosloveckých studií.

Najít komplexnější řešení otázek postavení katolické církve v nově vzniklém Československu se však ukázalo jako velmi problematické, dokonce se

---

³⁰⁶ Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 25.

stalo větším problémem než samotné navázání kontaktů Vatikánu s československými politickými představiteli. V tomto druhém bodě se totiž zájmy obou stran shodovaly a už počátkem listopadu 1918 oznámil vídeňský nuncius Mons. Valfrè di Bonzo vládnímu delegátu Vlastimilu Tusarovi, že nejvyšší představitel katolické církve uznává nově vzniklý stát, což byla pro československé politiky poněkud překvapující, ale rozhodně vítaná skutečnost.³⁰⁷ V roce 1920 pak byly s Vatikánem navázány diplomatické styky.

Přesto se mezi vatikánskými představiteli našlo i mnoho těch, kteří litovali zániku habsburské monarchie, která pro církve představovala pevnou základnu a podporu. Když se nedlouho poté rozpoutala v Československu protikatolická kampaň, potvrdilo to pouze jejich prvotní názory a probudilo v nich jistou nedůvěru k Československé republice, nicméně snažili se vycházet vstříc postojům a přáním Svatého stolce.

Rostoucí protikatolické nálady v Československu nicméně nacházely stále větší ohlas, což ovšem přesvědčení a věrní katolíci negativně přijímali a snažili se uchovat křesťanské hodnoty pro budoucí generace, ovšem rovněž za cenu uchování nacionálního cítění.

V řadách německých obyvatel mělo protikatolické hnutí menší ohlasy než mezi českými věřícími, snad i proto měli němečtí katolíci více sil a odvahy k politické aktivizaci a prosazování svých katolických zájmů. Rozhodně však nemůžeme postavení německých věřících zlehčovat. Také oni se ocitli v nezáviděníhodné situaci a pod protikatolickým tlakem, nicméně tento nátlak pro ně nebyl žádnou novinkou. Již na přelomu století Němci odolávali kulturnímu boji „*Los von Rom Bewegung*“ (hnutí Pryč od Říma), které bylo spojeno i s nacionální myšlenkou. Především se však jednalo o schvalování nových zákonů omezujících vliv církve ve školství a kulturním životě a snahu církve dozorovat. Nejednalo se však o jediný případ omezování moci a vlivu církve. Před první světovou válkou došlo k podobným krokům i v jiných státech, a to ve Francii, kde se k odluce církve od státu přistoupilo poměrně radikálními kroky, v Ekvádoru, v Brazílii, kde církve ztratila vliv na vládní záležitosti a naopak, a ve Spojených státech amerických, kde církve dosáhly svobody.

---

³⁰⁷ Halas, F. X.: *Fenomén Vatikán*, s. 527.

Díky dřívějším antikatolickým náladám na německém území tedy měli Němci katolíci více zkušeností a po rozpadu Rakouska-Uherska dokázali sekularizačnímu tlaku lépe odolávat,³⁰⁸ a to i přesto, že v Československu bylo protikatolické zaměření nejsilnější ze všech nástupnických států. Celkově však v Československu nedošlo k radikálnímu snížení počtu katolíků, což ukázalo sčítání lidu v roce 1930, kdy se ke katolictví stále hlásilo 5 324 452 osob, což tvořilo 74, 78% obyvatelstva.³⁰⁹ Naopak v důsledku hnutí vystoupilo z církve asi 1, 75 milionů obyvatel a 288 kněží. Co se týká samotné německé národnosti, ke katolické víře se tehdy stále hlásilo přes 95% Němců!

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské byl v Československu rovněž vnímán jako silný německý element a mnohým lidem nedovolovaly zažitě předsudky přijmout fakta ukazující na jeho mnohé přínosné činy. Mezi podporovateli řádu byli sice mnozí čeští zástupci, nicméně averze vůči všemu germánskému byla všudypřítomná. Podporovaly ji navíc mnohé protiněmecky orientované tiskoviny či články, jako např. *Selské hlasy* ze dne 15. října 1932,³¹⁰ které řád označily doslova za nepřítele všeho slovanského s poukazem na jeho středověké násilné šíření křesťanství mezi severními Slovany a jeho aktivity považovaly za silně germanizační. V textu je negativně vnímána skutečnost, že v rámci pozemkové reformy bylo řádu ponecháno velké množství ze zabraných pozemků a jen některé přešly do českých rukou. To, že byl článek proti Německému řádu silně zaujatý, ukazuje např. fakt, že byl označen jako „pyšný řád“ nebo, že papežské rozhodnutí o přeměně řádu na čistě duchovní společenství bylo nešťastné. Skutečnost, že Robert Schälzky se aktivně zapojil do příprav celostátního katolického sjezdu, který se konal roku 1935 v Praze, zůstala jaksi opomíjena, i když měl tento čin ukázat jeho snahu a zájem na přátelské koexistenci české a německé národnosti (a samozřejmě také dalších menšin). Katolický sjezd byl nakonec velmi působivý, uvádí se, že na pontifikální mši celebrowané papežským legátem pařížským kardinálem Verdierem bylo účastno asi 350 000 lidí a na závěrečné bohoslužbě na Strahovském stadionu, které se

---

³⁰⁸ Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 26.

³⁰⁹ ZAO, *Rudolf Fitz*, inv. č. 605, sgn. 175, kart. 21.

³¹⁰ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 345, sgn. 522, kart. 63.

zúčastnila i celá československá vláda, přes 300 000 věřících! Evangelium bylo čteno v šesti jazycích, což mělo vyjádřit jednotu obyvatel Československa.³¹¹

Rovněž Národní politika svým článkem z 16. dubna 1936 upozorňuje na to, že se řád nechová k československé veřejnosti tak, jak by měl.³¹² Ukazuje to na příkladu volby nového velmistra Roberta Schälzkého, respektive jeho uvítání v Bruntále. Článek píše, že bývalého československého poslance přišli uvítat zástupci německých i českých úřadů, ovšem on se ve své řeči obrátil pouze na německou část přítomné veřejnosti. Pravděpodobně tedy pronesl svou děkovnou řeč pouze německy, což se české části veřejnosti v této době plně vypjatých vztahů jednoduše dotklo.

Je zřejmé, že takové texty a názory ovlivňovaly československou veřejnost v pohledu na národnostní otázky a bohužel příliš nepřispívaly k rozumnému nacionálnímu dialogu a kompromisům. Přitom nový brněnský biskup německé národnosti Norbert Klein již v roce 1917 vyjádřil svůj postoj k české veřejnosti naprosto jasně:

„Já sice nejsem z Vaší národnosti, ale buďte bez obav. Neznám rozdílů mezi diecesány. Přicházím s láskou ke všem a prosím za upřímnost a důvěru. Má residence bude všem stejně otevřena a milerád vyhovím každému, co bude v mé moci...“³¹³

Jednalo se o slova pronesená u příležitosti návštěvy zástupců Katolického rolnického spolku u biskupa, která otiskly Selské hlasy. Klein, který po celou návštěvu hovořil bez problémů česky, tím zcela evidentně ukázal svou nestrannost a přístup k národnostním otázkám a nehodlal přispívat k jakýmkoliv rozkolům. Vůči Československu byl zcela loajální a tento přístup nezměnil ani v pozdějších letech, kdy stál ve vedení Německého řádu. Na to poukazoval i senátor Mořic Hruban, který Kleinovu národnostní nestrannost viděl jako zcela bezvýhradnou. Navíc jej charakterizoval jako člověka dobromyslného a přímého, který se těšil všeobecné oblibě.³¹⁴

---

³¹¹ Kouřil, M.: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: Marek, P. (ed.): *Jan Šrámek a jeho doba*, s. 335.

³¹² ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 388, kart. 96.

³¹³ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 30.

³¹⁴ Drábek, J. (ed.): *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana*, s. 90. Hruban však mylně uvádí jeho jméno, hovoří o něm jako o Josefu Kleinovi.

Rozkoly ve vztazích Čechů a Němců se však postupně dostávaly na povrch, což se projevilo především po roce 1918, kdy se také vláda postupně rozhodla k různým krokům, které omezovaly německou činnost na území Československa, byl např. zrušen Spolek německých katolíků, který dlouhá léta vyvíjel svou činnost a jehož členem byl i Robert Schälzky.

Takové kroky omezující německé aktivity a k tomu slova prezidenta Masaryka, že katolíci budou mít tolik práv, kolik si jich vybojují, jen více vyburcovala německou veřejnost k aktivnímu zapojení do katolických spolkových činností, které byly spojovány rovněž s prosazováním práv Němců. Samotný Paul Heider pravděpodobně na základě podobných výroků usiloval o záchranu německého katolického tisku na severní Moravě a ve Slezsku, což se mu poměrně dařilo.

Prezident Masaryk přesto otázkám česko-německých vztahů věnoval pozornost a byl si vědom nutnosti spolupráce obou národností. Dne 16. června 1929 (před návštěvou Bouzova zmiňovanou v předchozím textu) byl Masaryk přivítán v Jevíčku, kde jej jménem německých občanů okresu vítal okresní zastupitel Viktor Hickel z Městečka Trnávky. Masaryk na jeho uvítací proslov reagoval následovně: „*Prosím vás, abyste svým německým spoluobčanům vyřídil mé srdečné pozdravy. Také co nejsrdečněji děkuji za pozdravy a přání, které jste mi předal. Budu usilovat o mír a spolupráci mezi českým a německým obyvatelstvem.*“³¹⁵ I při dalších setkáních se zástupci německé veřejnosti, jako např. v Litomyšli a ve Svitavách v červenci 1929, Masaryk vyjadřoval svou naději na dobré vztahy mezi oběma národnostmi, hovořil německy a připomínal mírové soužití různých národností jinde ve světě. Němečtí zástupci jej zase upozorňovali na svou loajalitu a snahu spolupracovat s českou stranou.

Averze vůči čemukoli německému, respektive rakouskému, a také vůči Německému řádu však přece jen pronikala na povrch a projevila se také v tom, že prakticky ihned po svém nástupu do úřadu v březnu 1919 pozastavila Nucená správa velmistrovských statků v Olomouci veškeré platy, které plynuly z pokladny řádu v Olomouci do jeho centrální pokladny ve Vídni. Byly sice vzneseny několikrát požadavky o uvolnění prostředků pro vídeňskou pokladnu, nicméně Nucená správa jim nevyhověla. Teprve v roce 1921 byla ochotna změnit

---

³¹⁵ *Prezidenti republiky a Moravská Třebová.* In: Moravskotřebovský zpravodaj, 5/2006, s. 8.

názor a s doporučením brněnského biskupa Kleina zažádala ministerstvo zemědělství o svolení uvolnit od 1. ledna 1922 měsíčně 25 000 Kč, neboť vídeňská centrální pokladna vyčerpala veškeré prostředky. Nemůžeme to však chápat jako vstřícný krok k navázání lepších vztahů s rakouskou stranou, neboť Nucená správa doporučuje ministerstvu zemědělství ponechat si právo kdykoli svolení k vyplácení prostředků odvolat.³¹⁶

Česko-německé soupeření se projevilo také v oblasti školství, kde se jednalo především o jazykové otázky. Přesto, že německé vzdělávání na území Československa nebylo v celkovém hodnocení vůbec špatné, docházelo ze strany státu k jeho omezování, a to proti vůli německých rodičů, kteří vzdělávání dětí v mateřské němčině pokládali za důležité a významné pro výchovu ve vlastním národním duchu a v souladu s křesťanským přesvědčením – němečtí katolíci žádali pro katolické děti katolické školy s katolickými učiteli.³¹⁷

Tyto požadavky mohl splnit Německý řád ve svých školách, jenže to se naopak setkalo s nesouhlasem české veřejnosti, která neměla jinou možnost, než také posílat své děti do řádových škol vzhledem k absenci jiných odpovídajících škol. Češi důrazně požadovali v oblastech působení řádu kněze znalé češtiny, ovšem podle sdělení Norberta Kleina měl řád v roce 1927 pouhé dva kněze české národnosti, což rozhodně nemohlo pokrýt potřeby Čechů. Čtyři další Čechoslováci totiž působili v provincii v Jugoslávii.³¹⁸

Tato neblahá situace byla způsobena dlouhodobým nedostatkem dorostu v seminářích. Na druhou stranu však Klein v otázkách národnostních požadavků rodičů zdůraznil, že mnozí z německých kněží ovládají češtinu, protože studovali ještě ve starém semináři v Kroměříži, stejně jako on, nebo působí na smíšených farách. I přesto ale nebylo v možnostech řádu vyhovět všem žádostem českých věřících, kteří přicházeli se svými nároky. Německý řád tak stál uprostřed dvou odlišných národnostních požadavků, které komplikovaly situaci v duchovní správě a školské činnosti řádových kněží.

Oproti nepříznivému stavu v počtech češtiny znalých duchovních byla situace v ženské větvi řádu mnohem příznivější. K témuž roku (1927) působilo

---

³¹⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 331, sgn. 521/2, kart. 60.

³¹⁷ Tamtéž, inv. č. 94, sgn. 112, kart. 13.

³¹⁸ Tamtéž, inv. č. 146, sgn. 151, kart. 23.

v Československu 30 sester české národnosti, které své znalosti uplatňovaly ve školách a nemocnicích.³¹⁹

Problematicky se také postupně jevila skutečnost, že Německý řád v případech různých nájmu, nabídek či poptávek v řadě případů upřednostňoval německé zájemce. To se mezi českou veřejností oblibě příliš netěšilo a vyskytly se i případy poněkud kuriózních sporů, jako v roce 1926 v případě lázní v Karlově Studánce.

Státnímu pozemkovému úřadu byla na jaře toho roku doručena stížnost na chování nájemce lázeňské restaurace a hoteliéra Adolfa Riedela, v níž pisatelé poukazují na jeho nepřipustné a podivné chování vůči pražským hostům během velikonočních svátků. Pozemkový úřad žádal správu velmistrovských statků v Olomouci, aby předtím, než bude nucen zakročit sám, celou věc důkladně prošetřila a přísně postihla. Ta samozřejmě provedla šetření přímo na místě a později sdělila Státnímu pozemkovému úřadu v poměrně obsáhlé zprávě, že se jednalo o nespokojeného zákazníka pana Krejčího (ředitele Ústřední tiskové korespondence z Prahy) s doprovodem, který po příjezdu do lázní požádal o pokoje, bohužel A. Riedel neměl volné kapacity a odkázal ho na správu lázní. Krejčí rovněž žádal o garáž, na niž ovšem neměl nutný poukaz, a proto byl odkázán tamtéž, což jej velmi znervóznělo a nebyl s průtahy spokojen.

V lázeňské restauraci byl poté Krejčí velmi roztrpčen, že mu není k dispozici český číšník, ačkoli při příjezdu se všemi hovořil bez problémů německy. Po zjištění, že jej obsluhuje číšník pracující zde již spoustu let, obořil se na hoteliéra Riedela: „*Dann soll er tschechisch lernen.*“ („*Pak by se měl učit česky*“, překl. autorka) a v tu chvíli již Riedelovi došla s věčně nespokojeným zákazníkem trpělivost a zareagoval poněkud břitčeji. Ředitel Krejčí si nenechal takové jednání líbit a opustil restauraci se slovy, že celou věc postoupí dál, což splnil, neboť v denním tisku poté vyšly články informující o nevhodném chování hoteliéra Riedela.

Ústřední správa velmistrovských statků nadále informovala Státní pozemkový úřad, že z výpovědí svědků vyplynulo, že údaje uváděné v novinách jsou zkreslené a nepravdivé, např. to, že Krejčímu byl odepřen český jídelní lístek. Krejčí pak ve svých sděleních dokonce veřejně žádal o ochranu českého jazyka

---

³¹⁹ Tamtéž.

v zájmu českých hostů. Správa velmistrovských statků tedy žádala Pozemkový úřad o odložení šetření do doby, než budou svědkové vyslechnuti policejním ředitelstvím v Brně, které bylo k šetření celé věci vyzváno opavskou zemskou politickou správou.³²⁰

Současně bylo poukázáno na to, že Adolf Riedel je seriózní restaurátér, s nímž nebyly žádné problémy, ovšem v souvislosti s uvedenou kauzou byl vyzván k co největší zdvořilosti vůči hostům a profesionálnímu přístupu, což dotyčný slíbil. Je však patrné, že národnostní spory byly živeny i ve zdánlivě malicherných záležitostech a že nikdy nebylo možné předpokládat, z jakých nevinných nedorozumění může vzniknout nebezpečný precedent řešený na stranách denního tisku jako případ neústupného němectví a povyšujícího se jednání.

Na druhou stranu dokázal Německý řád podporovat i českou národnost; v případě Bouzova byly např. drobnější stavební úpravy často svěřovány českému občanovi, a to zednickému a tesařskému mistru Janu Zatloukalovi z nedalekého Podolí. Podílel se na opravách budov patřících k hradu, drobných pracích na kostele i farní budově. V roce 1923 se podílel na opravách v lesním domku, za což mu měla být vyplacena odměna ve výši 2 081, 20 Kč, ovšem v průběhu prací se objevila různá další poškození objektu, která byla nutno rovněž uvést do řádného stavu, tudíž se celkové náklady vyšplhaly na částku 4 215, 44 Kč.³²¹ V roce 1932 provedl tentýž řemeslník opravy poškozených zdí a sklepa v budově fary za celkové náklady 3 145 Kč.³²²

V době rostoucí nacistické hrozby si Německý řád a jeho členové velmi dobře uvědomovali skutečnost, že nacistický režim je zaměřen silně proticírkevně a nacionálně. O nesouhlasu s radikálními názory národních socialistů svědčí mnohé kroky, kterými se řád zcela jasně postavil na stranu Československé republiky i přes předchozí názorové rozdíly. Výmluvná je především finanční půjčka československému státu na budování pohraničních opevnění (bunkrů) po roce 1935 ve výši 1 000 000 Kč. Stát také v letech 1936 – 1938 jednal s řádem o postoupení lesních pozemků na bývalém panství Hrabyně - Štítina pro účely

---

³²⁰ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2139, sgn. VIII/2, kart. 361.

³²¹ Tamtéž, inv. č. 2145, sgn. X/3, kart. 368.

³²² Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 42.

obranu země; požadovalo je ministerstvo obrany vzhledem k jejich strategické poloze. Německý řád dal československé armádě jako zázemí rovněž zámek v Hrabyni a veškeré hájenky nacházející se v pohraničním pásmu, taktéž bezúplatně přispíval dřevní kulatinou na opevňovací stavby v pohraničí.³²³

Nátlak německé strany na ovlivňování církevních otázek však byl stále silnější - během druhé světové války dokonce usilovala o obsazení pražského arcibiskupského stolce svým kandidátem. V pondělí 21. dubna 1941 totiž zemřel kardinál Karel Kašpar, čímž se uvolnil svatovojtěšský stolec, a německá strana se chopila příležitosti dosadit do Prahy svého člověka. Jejím favoritem se stal prelát Franz Werner Bobe, který spolupracoval s gestapem a umožnil zatčení a smrt několika kněží. Vážnost situace si uvědomovali mnozí, a proto Mons. Jan Šrámek odeslal z londýnského exilu Vatikánu žádost, aby biskupský stolec neobsazoval německými kandidáty. Svatý stolec našťěstí nátlaku německých představitelů nepodleh a svatovojtěšský stolec zůstal do konce války neobsazen.³²⁴

I když jsou tedy snahy československých obyvatel o upevnění vlastního národnostního statutu vzhledem k době pochopitelné, je nutné rozlišovat mezi tím, co skutečně vedlo a přispívalo k nacionálním konfliktům, a tím, co bylo nutné respektovat z hlediska morálních a křesťanských hodnot. Ačkoli Německý řád z velké části podporoval německou veřejnost, nikdy nesnižoval status československé národnosti a v mnohých svých činnostech a krocích ji podporoval.

---

³²³ <http://www.nemeckyrad.cz/index.php/historie-radu/20-stoleti> (stav ke dni 27. 4. 2015).

³²⁴ Vodičková, S.: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana*, s. 72 – 76.

8. Arcibiskupská konzistoř v Olomouci a záležitosti Německého řádu

Jak již bylo zmíněno, Německý řád byl fungujícím duchovním společenstvím řídícím se církevními předpisy; podléhal církevním řádům, právu a mnohé záležitosti se řešily na vyšších církevních místech nezávisle na řádové hierarchii, především záležitosti týkající se inkorporovaných far na území olomoucké arcidiecéze, které řád spravoval vlastním nákladem.

Velkým problémem pro řád v Československu byla převaha německy mluvících kněží, kteří spravovali jednotlivé farnosti, ačkoli se jednalo o místa s obyvatelstvem české národnosti, ať už s převažující většinou nebo s menšinou. Rok po svém nástupu do úřadu velmistra, tedy roku 1924, řešil Norbert Klein záležitost duchovní správy v Dolní Dlouhé Loučce. Tamní zástupci české menšiny, která podle sčítání z roku 1921 čítala 133 věřících, se 4. května obrátili na arcibiskupskou konzistoř v Olomouci s naléhavou žádostí, aby využila svého vlivu a zasadila se o jmenování nového kněze znalého češtiny.

„... Ve zdejší obci žije 133 duší čítající čes. menšina. Toť počet Čechů podle sčítání lidu z r. 1921, ve skutečnosti žije zde Čechů daleko více, kteří dnes jsou už zpola poněmčeni, ale přece kupř. sv. zpověď vykonávají česky, protože německy se nedovedou vyzpovídati... Z obavy, že by řád něm. rytířů naši přímou žádost vůbec nevzal v úvahu – zdejší kněží staví se vždy nepřátelsky proti každému sebenepatrnějšímu čes. hnutí – prosím nejdůstojnější arcibiskupskou konsistoř, aby působila podle možnosti při ustanovování zdejších kněží...“³²⁵

Dle dochovaných zpráv³²⁶ byl totiž tehdejší loučský kněz Schmidt těžce nemocen po prodělané mrtvici a údajně se proslýchalo, že jeho místo má být obsazeno novým knězem. Této příležitosti využilo tamní české obyvatelstvo a podalo zmíněnou žádost. Jako důvody uvádělo skutečnost, že dosavadní kněží nedokážou posloužit věřícím v českém jazyce, neboť jej neovládají, a to způsobuje Čechům značné komplikace především při křtech, sňatcích a hlavně při svátosti smíření. Většina česky mluvících obyvatel se totiž neuměla řádně

³²⁵ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 40 – 41. Pod dopisem podepsán předseda Místního odboru Národní jednoty Štěpán Šenk.

³²⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 39, kart. 11.

vyzpovídat v německém jazyce. Rovněž při nutnosti vyhotovení českých dokumentů naráželi tamní farníci na problémy.

V obci rovněž existovala česká obecná škola, na níž by Češi rádi viděli výuku náboženství ve své mateřštině. Nepožadovali ovšem striktně, aby nový kněz byl přímo české národnosti, stačilo, aby ovládal český jazyk.

Přesto, že se zdravotní stav P. Schmidta nakonec zlepšil, uznal i děkanát v Šumvaldu, že dosazení kněze ovládajícího češtinu by v Dolní Dlouhé Loučce zlepšilo a ulehčilo situaci, neboť by nebylo nutné, aby do české obecné školy docházel šumvaldský kaplan kvůli výuce náboženství. Z toho důvodu také děkan potvrdil arcibiskupské konzistoři nutnost dosazení kněze ovládajícího český jazyk. Posudek děkanátu i žádost loučských Čechů byly tedy odeslány velmistru Kleinovi k vyřízení, přičemž konzistoř Kleina přímo nabádala k tomu, aby přijal taková opatření, která by vyhovovala farníkům v Dolní Dlouhé Loučce.

Stejný problém jako v Loučce řešil Německý řád také např. v Oticích u Opavy, kde byli čeští farníci nespokojeni s tím, že ani jeden z pěti řádových kněží působících při kostele Nanebevzetí Panny Marie neovládal češtinu. Navzdory těmto problémům však existovala rovněž farnost, kterou spravoval Německý řád a kde vždy působil český kněz. Touto farností byl Bouzov, jehož fara byla řádu inkorporována již v roce 1845³²⁷ a od tohoto roku sem řád dosazoval Čechy. Bouzovská farnost tedy byla jedinou řádovou farností, kde se konaly výhradně české bohoslužby; řád se svými aktivitami rovněž podílel na chodu celé farnosti a udržoval farní budovu, farní kostel sv. Gotharda i hřbitovní kostel sv. Máří Magdaleny. Např. v roce 1931 poskytl velmistr Klein 10 000 Kč z řádové pokladny na rekonstrukci farního kostela. Ta si sice vyžádala celkem více než 30 000 Kč, ovšem většinu částky hradil kostelní výbor.³²⁸ Ve stejném roce Klein poskytl také 300 Kč na opravu více než 150 let staré kapličky ve Skrbovicích nedaleko Andělské Hory.³²⁹ Zástupci obce se ohledně prosby o finanční dar obrátili na řád proto, že z obecních peněz nebylo možné renovaci pokrýt a kaplička byla již v tak špatném stavu, že ji museli uzavřít.

Obec Oborná u Bruntálu požádala v roce 1930 o dar na opravu filiálního kostela, která si měla vyžádat více než 42 000 Kč. Velmistr Klein schválil v tomto

---

³²⁷ *Bouzovsko. Krajina a lidé*, s. 166. Farnost tehdy spravoval P. Jan Hausmann.

³²⁸ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mir“*, s. 47.

³²⁹ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2310, sgn. XXVII/1, kart. 561.

případě dar ve výši 15 000 Kč.³³⁰ Kostelní konkurenční výbor v Kateřinkách u Opavy se na velmistra Kleina také obrátil s žádostí o finanční příspěvek, a to na opravu střechy tamního kostela, která měla stát zhruba 7 000 Kč. Svolení k opravě dal památkový úřad.³³¹ Je tedy zřejmé, že se Německý řád podílel také na udržování církevních kulturních památek a dle svých možností přispíval na jejich provoz a opravy.

Německý řád měl rovněž povinnost oznamovat arcibiskupské konzistoři veškeré personální změny na řádových farách, např. v roce 1906, kdy byl Paul Heider poslán jako duchovní správce do Vrba pod Pradědem, bylo oznámeno, že původní vrbenský kněz P. Georg Haas odešel spravovat farnost Dolní Dlouhou Loučku a na původní Heiderovo místo v Bruntále byl dosazen P. Benno Marianski.³³² Po volbě Roberta Schälzkého za velmistra řádu bylo do Olomouce oznámeno, že proboštem v Opavě se stal Lambert Seidl, za správce fary v Bruntále byl určen Ubald Jäckel, generálním ekonomem řádu se stal dosavadní opavský kooperátor Beda Romanczyk a místo něj byl jako kooperátor dosazen Petrus Pollak.³³³

Se zajímavým případem trestního stíhání řádového kněze se arcibiskupská konzistoř setkala v roce 1912. Okresní soud v Litovli jí 23. února 1912 odeslal oznámení o trestním řízení proti tehdejšímu bouzovskému kaplanovi Leonhardu Chrobokovi, který hned následujícího dne zaslal do Olomouce vysvětlení, proč ke stíhání jeho osoby došlo.

Dne 17. prosince 1911 zahájil v Blažově nedaleko Bouzova jako protektor Sdružení katolické omladiny venkovské pro Bouzov a okolí schůzi spolku v nepřítomnosti jeho předsedy. Na schůzi se však dostavili i dva nepozvaní hosté, kteří nebyli členy omladiny, a to učitel Antonín Dostál z Blažova a jediný pokrokový sedlák Karel Číhal z Blažova. P. Chrobok ani jednoho z nich ze slušnosti nevyhnal ze schůze, což mu však přineslo problémy. Učitel Dostál jej poté totiž obvinil, že místo spolkové schůze zahájil schůzi veřejnou, aniž by ji

---

³³⁰ ZAO, *Velkostatek Bruntál*, inv. č. 358, sgn. III, kart. 35.

³³¹ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2301, kart. 556.

³³² ZAO – OL, *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*, sgn. H8, kart. 5118.

³³³ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 39, kart. 11.

oznámil na hejtmanství, v důsledku čehož došlo ke zmíněnému trestnímu řízení. To pro Chroboka skončilo osvobozujícím rozsudkem.³³⁴

Arcibiskupská konzistoř také v roce 1940 řešila s Robertem Schälzkym záležitosti týkající se bývalého olomouckého arcibiskupa kardinála Lva Skrbenského z Hříště. Německý řád totiž poskytl kardinálu Skrbenskému v roce 1920 svůj zámek v Horní Dlouhé Loučce na dožití.³³⁵ Skrbenský zemřel 24. prosince 1938 a konzistoř pravděpodobně hledala a vyřizovala veškeré údaje týkající se jeho osoby, protože Schälzkého požádala o potvrzení této skutečnosti. Schälzky tedy korespondenčně odpověděl ohledně záležitostí týkajících se kardinála Skrbenského.

Uvedl, že si není vědom toho, zda jeho strýc, bývalý velmistr Norbert Klein, udržoval s kardinálem Skrbenským korespondenční styky, ani v dokumentech správy velmistrovských statků o tom nejsou zmínky, nicméně on osobně od svého strýce věděl, že Klein pozval svého přítele ze studií do Horní Dlouhé Loučky, aby tam pobýval jako vážený host.³³⁶ Tuto skutečnost akceptovali i velmistři Heider a Schälzky, kteří kardinálovu přítomnost v řádovém zámku v Bruntále vnímali pozitivně a přistupovali k němu rovněž s vážeností.

Vzhledem k tomu, že se v zámku v Horní Dlouhé Loučce nacházela také řádová hospodyňská škola, Schälzky uvádí, že o kuchyni a stravování kardinála Skrbenského pečovaly řádové sestry, nicméně později se zmíněný kvůli své nemoci a dietě stravoval sám. Hned, jak to situace umožnila, mu také bylo později kvůli zdravotním obtížím zařízeno důstojné bydlení v přízemí zámku místo prvního patra, aby Skrbenský nemusel obtížně stoupat do schodů.

Schälzky rovněž uvedl, že krátce před smrtí kardinála v roce 1938 mu byl nucen sdělit nepříjemnou skutečnost, které se ovšem Skrbenský již nějakou dobu obával, že vzhledem k zabavení řádového majetku bude muset tento svůj dlouholetý domov opustit. Současně mu ovšem sdělil, že nemusí mít starost ohledně zajištění nového bydlení, neboť v takovém případě bude moci odejít do Bouzova. Možného stěhování se však kardinál Lev Skrbenský z Hříště nedožil.

Arcibiskupství olomoucké také pozorně sledovalo hospodaření Německého řádu, provoz jeho škol a dalších zařízení a stavy jednotlivých kostelů.

---

³³⁴ ZAO – OL, *Arcibiskupská konzistoř Olomouc*, sgn. H8, kart. 5119.

³³⁵ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 90.

³³⁶ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 99, sgn. 111 – 117, kart. 13.

O tom, že se řád snažil plnit své úkoly svědomitě, svědčí např. zpráva z generální vizitace v roce 1932. Uvádí se v ní, že kostely a kaple pod správou Německého řádu jsou v dobrém stavu, jeho účty jsou v pořádku a řízení a fungování škol či další řádové záležitosti jsou rovněž uspokojivé.³³⁷ Přesto se mnohdy našly komplikace, které bylo nutné okamžitě řešit, jako byla výstavba nové farní budovy v Kateřinkách, které jsou městskou částí Opavy. Olomoucký arcibiskup Leopold Prečan upozornil velmistra Kleina na to, že dle různých zpráv je dosavadní fara prakticky neobyvatelná, je velmi tmavá, vlhká a prostorově nedostačující, což pro kněze představuje zdravotní riziko. O havarijním stavu budovy svědčilo také to, že odborníci nedoporučovali už ani opravu, ale rovnou výstavbu nové fary. Po počátečních rozporech ohledně stavebního místa bylo nakonec k výstavbě přikročeno, přičemž se počítalo s nákladem asi 320 000 Kč, z čehož měl Německý řád zaplatit patronátní třetinu.³³⁸

Z uvedených skutečností je zřejmé, že duchovní služba řádu na území Československa nebyla vždy jednoduchá a bezvýhradně přijímaná, neboť vedení tohoto společenství muselo prakticky neustále řešit nejen personální, ale také správní, organizační či rekonstrukční záležitosti, které byly mnohdy důvodem velkých komplikací. Přesto můžeme říci, že Německý řád vždy přihlížel k jednotlivým požadavkům pozorně, i když se v některých případech jednalo o skutečnosti, které nebylo možné v jeho silách řešit.

---

³³⁷ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 39, kart. 11.

³³⁸ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 44.

9. Sepjetí Slezska a Německého řádu a vnímání tohoto společenství v místech jeho působnosti

Německý řád byl v Československé republice spjat především s oblastí Slezska a severní Moravy. Město Bruntál bylo v letech 1923 – 1939 sídlem velmistřů a téměř veškerá činnost řádu se odvíjela právě zde a v jeho okolí.

Bruntálské panství řád koupil v roce 1621 – jednalo se o zkonfiskovaný majetek uprchlého Jana ml. Bruntálského z Vrbna.³³⁹ O dva roky později pak řád přikoupil panství Sovinec od Jana Kobylky z Kobylího.³⁴⁰

Slezsko samotné bylo tehdy, co se týká národnostní skladby, poměrně pestrou oblastí, neboť se zde mísily celkem tři národnosti, a to česká, německá a polská. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo na území Slezska celkem 672 268 obyvatel, z nichž bylo 47, 6% Čechoslováků, 40, 4% Němců a 11, 2% Poláků.³⁴¹ Rozdíly v národnostní skladbě však byly patrné především při srovnání západního Slezska (Opavska) a východního Slezska (Těšínska). Na Opavsku totiž naprosto převažovalo obyvatelstvo německé národnosti nad českou v poměru 65, 5% ku 33, 8%, zatímco na Těšínsku byla zastoupena hlavně národnost česká, a to v poměru 65, 1% ku 9, 5% národnosti německé.³⁴²

Z uvedených údajů je zřejmé, že Německý řád měl logicky největší podporu a zastoupení na Opavsku a Bruntálsku, což v souvislosti s tradičním příklonem Slezanů (stejně jako Moravanů) ke katolicismu, a to především ve venkovských oblastech, předurčovalo řádové snahy k vybudování poměrně silných pozic. Obzvláště mezi venkovským obyvatelstvem navíc našly protikatolické snahy mnohem menší ohlas než v Čechách, což pro pozice katolické církve a politického katolicismu znamenalo menší ohrožení. Československá strana lidová měla sice na Opavsku velmi silné pozice, nicméně mezi německým obyvatelstvem měla mnohem větší vliv Německá křesťansko-sociální strana lidová, o jejíž vliv a upevnění pozic v oblastech Slezska se velkou

---

³³⁹ Procházková, E.: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*, s. 10.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Gawrecká, M.: *K politickému katolicismu ve Slezsku v meziválečném období*. In: „Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové, s. 42.

³⁴² Tamtéž.

měrou zasloužil také Německý řád, respektive Robert Schälzky. Řád byl dokonce jedním z významných mecenášů strany.³⁴³

Názorovou shodu Německé křesťansko-sociální strany lidové a Německého řádu můžeme vidět kromě obhajoby křesťanských hodnot také v otázkách školství. Řád se ztotožňoval s názorem strany o zachování církevního vlivu ve školství a konkrétně pro Slezsko panovala shoda ohledně jazykových otázek. Zavádění českého školství i v oblastech s převažujícím německým obyvatelstvem, např. na Hlučínsku, bylo považováno za diskriminační. V těchto záležitostech se řád jednoznačně stavěl na stranu Němců a snažil se prosazovat právo na výchovu a vzdělání v mateřském jazyce. To pro něj znamenalo výraznou podporu ze strany německého obyvatelstva.

Německý řád si tedy budoval své pozice především ve Slezsku, kde se také nacházely jeho největší statky a kde vykonával prakticky veškerou svou činnost. Vzhledem k rozsáhlému nemovitému majetku zde rozvíjel četné hospodářské a průmyslové aktivity, které umožnily zaměstnávat desítky místních dělníků, což právě v pohraničí znamenalo pro zdejší obyvatele obrovský přínos. Zejména pro venkovské obyvatelstvo znamenalo řádové hospodářství a průmyslová výroba možnost zaměstnání a zisku pravidelných příjmů potřebných k obživě, tudíž se řádové podniky a jiné aktivity staly nedílným elementem stran zaměstnanosti a boje s nepříznivými sociálními podmínkami v Československu.

Hospodářství Německého řádu bylo ve Slezsku považováno za jeden z nejdůležitějších hospodářských faktorů, kterému ovšem činily značné potíže výkyvy počasí a kterému zasadila těžkou ránu především hospodářská krize. Dne 5. března 1935 také vypukl v lesní správě Stránské u Rýmařova lesní požár, který zničil asi 4 ha starších smrkových kultur.³⁴⁴ Přes veškeré problémy s tím související se však řádu podařilo překonat ztrátová období a postupnými kroky přivést své hospodářství opět do vyrovnané bilance.

Obrovskou komplikací pro Lesní správu Německého řádu byla větrná smršť v roce 1930, která v lesích způsobila značnou spoušť, v jejímž důsledku hluboce klesla cena dřeva. Ve skladech se totiž kupily zásoby kulatiny i palivového dříví, pro něž nebylo možné najít kupce, protože nabídka vysoce

---

³⁴³ Tamtéž, s. 48.

³⁴⁴ ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2122, sgn. III/10, kart. 340.

převyšovala poptávku. Tuto nepříjemnou situaci ještě více zkomplikovaly sněhové bouře v říjnu a listopadu téhož roku a veliké mrazy v letech 1932 – 1933, v důsledku čehož došlo k dalším škodám obrovských rozměrů.³⁴⁵ Když k tomu připočteme důsledky hospodářské krize, je zřejmé, že v oblasti lesnictví byl řád v zoufalé situaci, ve které nebyl schopen nejen platit různé náklady a režie, ale mnohdy nezbývalo ani na platy už tak zchudlým dělníkům. Ti však v zaměstnaneckém poměru k Německému řádu vesměs zůstali a nepříznivou situaci se podařilo během zhruba pěti let překlenout, lesnictví se tak opět dostalo do rovnováhy.

Dřevozpracující podnik v Ludvíkově byl následkem zmíněných pohrom rovněž v ohrožení. Tvořilo jej pět menších pil, jedna velká pila a jedna továrna na zpracování dřeva, které na počátku 30. let zaměstnávaly zhruba 200 dělníků,³⁴⁶ pro něž byla práce v tomto podniku prakticky jedinou možností výděлку. Vzhledem k obrovským zásobám dřeva bylo nutné jej zpracovat na hotové zboží, např. sudy, bedny apod., které ovšem nemohly být prodávány za vyšší ceny, takže podnik pracoval víceméně pasivně. Výroba ludvíkovského závodu byla udržena prakticky jen proto, aby místní zaměstnanci nepřišli o pracovní místa a o výdělek, což musíme řádu připsat ke cti.

Pivovarnictví a lihovarnictví v Bruntále sice neovlivnily žádné velké výkyvy počasí, nicméně v důsledku hospodářské krize klesla poptávka po pivu a lihovinách, což se v řádových statistikách rovněž markantně projevilo. Stejně tak se v nich ukázalo snížení stavebních činností, které prakticky zastavily provoz čedičových a břidlicových lomů ve Frýdlantu. Ty v letech 1929 – 1931 zaměstnávaly přibližně 300 lidí, ovšem v důsledku krize byl řád nucen propustit z kamenolomu velkou část dělníků, provoz kamenolomu se dokonce na několik měsíců úplně zastavil.³⁴⁷ Díky snahám vedoucích činitelů se nicméně podařilo získat menší zakázky, které znamenaly již v roce 1932 obnovení provozu, i když v menším rozsahu.

Přečkat takovou krizi mohl řád jen s obrovskou snahou a za předpokladu omezení jiných výdajů. Přesto se snažil, aby se finanční omezení příliš nedotkla především nemocnic a péče o chudé, neboť v této oblasti řád viděl své poslání a

---

³⁴⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 384, sgn. 561/2, kart. 96.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Tamtéž.

snažil se potřebným všemožně pomáhat, ať už bezplatným léčením chudých nebo výdejem jídla hladovým.

Můžeme předpokládat, že se omezily výdaje např. na údržbu řádových budov, i když nutné opravy bylo potřeba provádět. Během května 1929 provedla bruntálská řádová kancelář postupné kontroly řádových budov v Bruntále, Vrbně, Dlouhé Loučce atd., aby zjistila stav jednotlivých nemovitostí. Z obsáhlých zpráv³⁴⁸ se dozvídáme o stavu budov, doporučených opravách nejen řádových nemocnic, ale i far či škol. Řád v těchto záležitostech opět spolupracoval se stavební firmou K. Werner & G. Purde z Opavy, která řadu stavebních úprav řádových majetků postupně prováděla. Nemůžeme říct, že by některé budovy byly vyloženě v havarijním stavu, nicméně u některých bylo nutné provést úpravy a objekty přizpůsobit danému účelu.

Pevné pouto s Německým řádem vázalo také město Opavu. Nejen proto, že zde byla prakticky největší řádová nemocnice, klášter, či škola a řád zde zajišťoval duchovní správu, ale také proto, že zde byly vyvíjeny četné řádové aktivity a řád se podílel na místních událostech.

V neděli 13. září 1925 proběhla v Opavě veliká slavnost za účasti obrovského množství věřících české i německé národnosti. Pro opavský proboštský kostel bylo totiž toho dne vysvěceno 5 nových zvonů pořízených za celkovou částku 241 657 Kč,³⁴⁹ které na náměstí vysvětil velmistr Německého řádu Norbert Klein.³⁵⁰ Zvony byly pojmenovány po významných světcích Marii (se svou váhou 3 240 kg byl největší),³⁵¹ Norbertu, Jiřím, Alžbětě a Anně a velmistr Klein při této příležitosti hovořil o hlubokém významu a smyslu zvonů a jejich zvuku a upřímně děkoval zbožným a štědrým dárcům a přispěvatelům finančních darů, díky nimž mohly být zvony pořízeny, především neúnavnému opavskému proboštu, aktivnímu podporovateli a vedoucímu sbírky Paulu Heiderovi. Zvony poprvé zazněly Opavou večer 16. září 1925, ovšem v myslích opavských obyvatel byl význam této události a přínos svěcení zvonů samotným velmistrem a brněnským biskupem Norbertem Kleinem ještě dlouho uchováván.

---

³⁴⁸ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 52, kart. 13.

³⁴⁹ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. II., s. 262 – 264.

³⁵⁰ ZAO, *Němečtí rytíři – konvent Opava*, inv. č. 232, kart. 30.

³⁵¹ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. II., s. 262.

Velmistrovské správě v Bruntále bylo v dubnu 1938 oznámeno konání vojenských oslav 20. výročí založení pěšího pluku č. 34 „Střelce Jana Čapka“, kterých se mělo zúčastnit kromě příslušníků tohoto pluku také četné obyvatelstvo. Oslavy měly proběhnout ve dnech 23. a 24. dubna a Německý řád byl informován o tom, že státní, veřejné a mnohé soukromé budovy ve městě mají být vyzdobeny prapory ve státních barvách; řád byl tedy požádán, aby se k tomuto připojil a své budovy vzhledem k celostátnímu významu akce vyzdobil jak státními barvami, tak prapory v barvách Německého řádu.³⁵²

Poměrně velké oblibě se těšila také ženská větev řádu, o čemž svědčí údaje z roku 1936, kdy bylo v československé provincii kromě 31 řádových kněží, 3 noviců a 1 laického bratra celkem 294 sester, 10 novicek a 10 postulantek (čekatelek).³⁵³ Počet řádových sester na našem území se přitom postupem doby zvyšoval, neboť k roku 1914 se uvádí číslem 216, přičemž 131 sester žilo v mateřinci v Opavě a 85 v Bruntále.³⁵⁴ Ženský klášter totiž ochotně přijímal upřímné zájemkyně o službu bližním a vzhledem k poměrně vysokému počtu sester pak mohl řád poměrně snadno zabezpečit potřebné služby, které vykonávaly řádové sestry, ať už péče v nemocnicích nebo péče o mládež. Větší problém byl se zajištěním duchovní péče, pro kterou bylo 31 kněží málo vzhledem k počtu inkorporovaných a patronátních far.

Počet kněží se však nepatrně zvyšoval, neboť k roku 1938 se již uvádí počet 38 řádových kněží, k tomu 4 klerikové, 2 laičtí bratři a 322 řádových sester.³⁵⁵ Vyšší stavy členů řádu jsou sice pro zajištění duchovní a charitativní péče přínosné, nicméně činnost řádu pomalu špěla ne svou vinou ke konci a nedlouho poté již bratři a sestry Německého domu nemohli vykonávat svou službu.

Přesto bylo působení Německého řádu v oblasti Slezska a severní Moravy mezi veřejností všeobecně uznáváno a přijímáno zcela běžně. Lidé se s příslušníky řádu setkávali při každodenních činnostech a nijak je nepřekvapovala jejich všudypřítomnost.

---

³⁵² ZAO, *Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku*, inv. č. 2310, sgn. XXVII/1, kart. 561.

³⁵³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 360, sgn. 535, kart. 69.

³⁵⁴ Horák, M.: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, s. 27.

³⁵⁵ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 400, sgn. 511, 611, kart. 99.

10. Zrušení řádu v roce 1939

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské byl zrušen 27. února 1939. O událostech, které tomu předcházely, jsme se stručně zmínili již v oddíle věnovaném velmistru Robertu Schälzkému, můžeme si je nicméně připomenout a doplnit.

Prakticky od roku 1923 se řád intenzivně věnoval svému rozvoji a reorganizaci vnitřní struktury. Jednalo se o velmi zdlouhavý a náročný proces, který ovšem pomalu vedl ke kýženým výsledkům. Po deseti letech práce na sebezprosažení a upevnění vlastní pozice se zdálo, že se situace začíná zlepšovat. Došlo ke schválení nových stanov, modernizaci vnitřní struktury i zlepšení finančního stavu řádové pokladny. Bratři domu Panny Marie Jeruzalémské proto s nadějami vyhlíželi budoucnost, neboť považovali nejhorší období za překlenuté. Bohužel opak byl pravdou.

Vedení řádu samozřejmě se zájmem sledovalo politický vývoj v sousedním Německu, ale nikdo pravděpodobně nepředpokládal, že na samotnou existenci řádu bude mít politická změna v Německu tak dramatický dopad. Čelní představitelé bratrstva snad spoléhali na čestné jednání, snad na záštitu Vatikánu či na fakt, že církevní instituce nebudou v čele zájmu politických či národnostních machinací, ovšem velmi brzy byli přesvědčeni, že někdo dokáže jít v zájmu mocenských ambicí doslova přes mrtvoly.

Když v březnu 1938 došlo k obsazení Rakouska Německem, začala být situace rakouské části řádu kritická, což v důsledku vedlo k opětovné existenční krizi řádu jako celku; jeho vnitřní organizace dostala vážné trhliny a dosavadní pozitivní rozvoj byl zastaven.

Bezprostředně po anšlusu velmistr Schälzky neočekával tak vážné problémy, neboť NSDAP zpočátku budila dojem, že bude postupovat legálně a v rámci dohod. Bývalý velmistrovský palác ve Vídni (na ulici Parkring č. 8 nedaleko dnešního sídla řádu na ulici Singerstraße) dokonce řádně odkoupila za 700 000 rakouských šilinků,³⁵⁶ s čímž dokonce vydal souhlas i Vatikán.³⁵⁷ Zdánlivě uspokojivá situace se ovšem záhy prudce zhoršila. Rozhodnutím

---

³⁵⁶ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

³⁵⁷ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 320.

vídeňského říšského zmocněnce pro sdružení a organizace Alberta Hoffmanna³⁵⁸ byl Německý řád na území Rakouska zařazen mezi nežádoucí instituce, dne 6. září 1938³⁵⁹ byl rozpuštěn a jeho majetek zabaven. Zajímavé jistě je, že se nikdo neobtěžoval o tomto rozhodnutí informovat velmistra řádu, který se o protiprávním postupu vůči své instituci dozvěděl až s dvoudenním zpožděním a okamžitě se rozhodl obrátit na Vatikán s nadějí, že situaci bude možno změnit.

Po telegrafickém kontaktu velmistra s vedením římskokatolické církve byl okamžitě pověřen Schälzkému dobře známý bývalý zemský prezident Rakouského Slezska Fürer von Haimendorf, aby za řád osobně intervenoval u samotného Hoffmanna.³⁶⁰ Ten tak sice učinil, bohužel jednání k pozitivnímu výsledku nevedla. Na stranu řádu se postavil rovněž kardinál Innitzer, který se osobně i písemně za řád přimlouval, nicméně jeho snahy byly také marné. Samotný Schälzky se dokonce 23. ledna 1939 přimlouval u samotného Adolfa Hitlera a prosil jej o laskavé zacházení s Německým řádem:

Z dopisu Adolfu Hitlerovi ze dne 23. ledna 1939:

„S těžkými starostmi jsem nucen obrátit se s prosbou o pomoc na Vás, můj vůdce. Nařízením říšského zmocněnce by měl být majetek Německého řádu v Sudetech zabaven.

Německý řád je zde zakořeněn díky své sociálně-charitativní činnosti ve školách, nemocnicích a různých dobročinných zařízeních a díky duchovní péči svých německých a národnostně uvědomělých kněží... V dobách československé vlády si Německý řád uchoval i přes nátlak proti cizím národnostem svůj nacionální postoj a na území mu patřícím vykonával záslužnou práci lidu... S vědomím odpovědnosti za Německý řád a rovněž s těžkými starostmi o ekonomickou existenci kněží a sester řádu obracím se na Vás, můj vůdce, s vroucí prosbou o nařízení vlídného jednání s Německým řádem a přijetí tohoto starobylého řádu pod Vaši ochranu...“³⁶¹

Přímlyvné kroky Roberta Schälzkého byly zcela zbytečné, protože existence Německého řádu nebyla v Hitlerově zájmu a navíc se v té době už

---

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 400, sgn. 511, 611, kart. 99.

³⁶⁰ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 320.

³⁶¹ Srov. ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 400, sgn. 511, 611, kart. 99. (překl. autorka)

začínaly stahovat mraky i nad dalšími řádovými provinciemi – komplikovat se začaly především poměry v Československu.

Když německé jednotky obsadily počátkem října 1938 československé pohraniční oblasti a vstoupily do Bruntálu, bylo zřejmé, že se situace pro Německý řád nebude vyvíjet slibně, a to se také potvrdilo. Bezprostředně po obsazení Bruntálu navštívili město Adolf Hitler a Hermann Göring, jejichž uvítání na náměstí byl sice Robert Schälzky přítomen, nicméně při této příležitosti nepronesl žádnou řeč a později přihlížel, jak si v řádovém zámku v Bruntále zřídila svůj úřad německá Luftwaffe.³⁶² Generálmajor a velitel 7. letecké divize Student mu dokonce těsně před vánocemi, 22. prosince 1938, odeslal z Berlína dopis, v němž Schälzkému nejen přeje hezké svátky, ale především děkuje za přijetí a ubytování svých lidí v bruntálském zámku a k dopisu přiložil album s fotografiemi obsazení Bruntálu.³⁶³

Schälzky musel na tento dopis reagovat, a proto odeslal do Berlína odpověď, v níž sdělil, že děkuje za album, které mu udělalo radost, a že mu bylo potěšením poskytnout štábu prostory v řádovém zámku. Jeho slova jsou plná úcty, ovšem nemůžeme tvrdit, že by byla přehnaně nacionálního rázu. Navíc téměř stejný prostor jako reakci na dar a díky za ubytování poskytl ve svém dopise rovněž přáním hezkých vánočních svátků nejen samotnému generálmajoru Studentovi, ale také celé jeho rodině a jeho podřízeným.³⁶⁴ Také již v polovině října obdržel Schälzky dopis s poděkováním za to, že německé jednotky byly přijaty v lázních Karlova Studánka.³⁶⁵

Brzy po obsazení Bruntálu byl do úřadu říšského zmocněnce pro sdružení a organizace v Sudetech dosazen Albert Hoffmann, s nímž již měl řád neblahé zkušenosti z dřívější doby. Přesto za ním velmistr Schälzky hned 4. listopadu 1938³⁶⁶ odcestoval do Vídně, aby s ním jednal o represivních opatřeních vůči řádu v Rakousku a Československu. Hoffmann při těchto jednáních tvrdošíjně trval na svém názoru, že se v případě německého řádu nejedná o klerikální instituci, a proto jsou opatření vůči rakouské i československé větvi řádu naprosto správná.

---

³⁶² Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 321.

³⁶³ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 99, sgn. 111 – 117, kart. 13.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 321.

Schälzky se však nehodlal snadno vzdát, a to ani za cenu osobního ponížení. Dne 8. listopadu 1938 napsal jednomu z generálů a prosil o přímluvné slovíčko za Německý řád, o nějž měl, jak sám napsal, velké obavy. Připomněl rovněž nacionální činnost řádu.³⁶⁷

Nadále se také pokoušel o jednání se samotným Hoffmannem, ten ale odmítl tyto otázky nadále řešit a odkázal Schälzkého přímo na říšské ministerstvo pro církevní záležitosti. Velmistr tedy okamžitě odcestoval do Berlína. Dne 13. prosince mu bylo umožněno hovořit osobně s ministrem Dr. Hannsem Kerrlem,³⁶⁸ kterému vyličil překerní situaci řádu a vznesl výhrady proti takovému postupu. Po návratu ještě přetrvával korespondenční kontakt s různými úřady i s církví, Schälzky se pokoušel udržet pro řád alespoň nemocnici v Opavě,³⁶⁹ které jeho předchůdci věnovali velkou pozornost a řád do ní vložil obrovské finanční investice, nicméně situace se pro řád v ničem nezměnila. Schälzky sice upozorňoval na podporu ze strany německých obyvatel, kteří si rovněž přáli řádovou nemocnici a zdravotní péči v Opavě zachovat, ovšem marně. Nedlouho poté, dne 27. února 1939, bylo rozhodnuto o tom, že Německý řád má být jako celek zrušen, jeho činnost byla zakázána a majetek zkonfiskován, což byla pro německé bratry obrovská rána. Zabavený majetek byl předán nacistické Společnosti pro podporu a péči o německé kulturní památky (Gesellschaft zur Förderung und Pflege Deutscher Kulturdenkmäler in Berlin) a samotný Robert Schälzky byl zbaven funkce a internován.

Dne 25. dubna 1939 oficiálně převzal říšský zmocněnec Albert Hoffmann do správy ty řádové objekty, které měly být určeny k prodeji.³⁷⁰ Jednalo se např. o

- kamenolom ve Frýdlantu
- kamenolom v Bruntále
- likérku v Bruntále
- pilu v Bruntále
- 3 budovy v Dolní Dlouhé Loučce
- dřevozpracující podnik v Ludvíkově
- pozemky atd.

---

³⁶⁷ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 99, sgn. 111 – 117, kart. 13.

³⁶⁸ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 321.

³⁶⁹ ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 400, sgn. 511, 611, kart. 99.

³⁷⁰ Tamtéž.

Některé bývalé řádové nemovitosti ovšem zůstaly ve správě říšského zmocněnce a zůstávaly nadále k dispozici nacistickým úřadům a činitelům, byly mezi nimi např. tyto objekty:³⁷¹

- zámky v Bruntále a Dolní Dlouhé Loučce
- hrady Sovinec a Bouzov
- fary
- školy a školky
- lázně Karlova Studánka
- hájenka ve Wiedergrünu (Podlesí)
- veškeré nemocnice
- domy řádových sester atd.

Velmistr Schälzky se nicméně nehodlal vzdát ani tehdy a pokoušel se ještě dle svých možností zvrátit likvidační rozhodnutí. Odeslal dopisy Göringovi či Henleinovi, v červenci 1939 se obrátil na říšská ministerstva vnitra a spravedlnosti, stranickou kancelář a wehrmacht, obeslal i různé církevní představitele, několikrát se obrátil na apoštolského nuncia a udržoval další četnou korespondenci, vše ale bylo neúspěšné. Stranické a státní orgány se sice tvářily přátelsky, ale byly neoblomné, a církevní místa nedosáhla ničeho stejně, jako několikrát protesty opavských občanů.

Z dopisu R. Schälzkého Hermannu Göringovi ze dne 18. prosince 1939:

„Dne 13. prosince jsem měl tu čest přednést říšskému ministru pro církevní záležitosti věc Německého řádu, který byl v Rakousku a v Sudetech zrušen říšským zmocněncem a jehož majetek byl zabaven. Německý řád je čistě duchovním církevním řádem, který si během své činnosti nesporně získal velké zásluhy také na německví. Zrušení čistě církevního řádu se jeví jako právní omyl... proto si dovoluji na doporučení pana podplukovníka Conratha předložit záležitost písemně a laskavě se chci přimluvit u Vaší Excelence za přezkoumání říšským zmocněncem ustanoveného zrušení čistě církevního řádu, který je mimo to zcela národnostně ustanoven a jeho národní stanovisko bylo průkazně zastáváno během více než 700 letého historického vývoje až do nynější doby.

Při příchodu vůdce do osvobozených Sudet jsem měl tu čest moci v Bruntále pozdravit Vaši Excelenci jako velmistr Německého řádu.

---

³⁷¹ Tamtéž.

Za snahy Vaší Excelence dovoluji si již teď vyjádřit nejvroucnější dík můj i celého řádu... „³⁷²

Velmistr Schälzky ve svém dopise velmi zdůrazňuje národnostní stanovisko Německého řádu, i když během působení tohoto společenství nedocházelo v rámci jeho činnosti k radikálním krokům. Je sice zřejmé, že řád se více obracel k německé veřejnosti, která mu byla bližší, nicméně byla také všeobecně známá např. národnostní nestrannost Norberta Kleina, která přispěla k jeho dosazení do úřadu brněnského biskupa, nebo hluboké sociální cítění Paula Heidera, který v charitativních službách nedělal národnostní rozdíly mezi potřebnými. S rostoucím nacionálním tlakem se sice Robert Schälzky obracel k vlastní národnosti, ale můžeme předpokládat, že kdyby nedošlo k tak vypjaté situaci, byl by ochoten pokračovat v započatém směru řádové činnosti a přispívat k národnostnímu dialogu.

Z dopisu opavských katolíků K. Henleinovi ze dne 21. dubna 1940:

„...Všechny řády a kongregace katolické církve se v osvobozené vlasti těší ochraně Velkoněmecké říše a nerušené svobodě. Všechny zůstaly ve své existenci nedotčené. Pouze a jedině Německý řád, jehož kněží a sestry v době těžkého národnostního útlaku od Čechů stáli s námi v nezlomné věrnosti na straně německého lidu, z něhož pocházejí, měl být zrušen...

Pozornost musíme zaměřit především na klášterní obecné školy, které jako německé soukromé školy s veřejným právem nabízely německé veřejnosti jedinečnou možnost...nechat jejich děti vzdělávat a formovat německy. Musíme poukázat na nemocnici Německého řádu, která si i přes všechny pokusy ze strany českých úřadů uchovala v těžkých dobách svůj německý charakter...

Pro tento pokus nemáme žádné jiné vysvětlení než to, že v tomto případě se muselo jednat o mýlku... „³⁷³

Opavským katolíkům, kterých se pod výše zmíněný dopis podepsalo zhruba 450 a kteří se obávali mimo jiné i o životní podmínky řádových kněží, bylo na jejich protesty písemně odpovídáno tolik, že řádoví kněží setrvávají ve své činnosti stejně, jako další duchovní.³⁷⁴

---

³⁷² Srov. tamtéž. (překl. autorka)

³⁷³ Srov. tamtéž. (překl. autorka)

³⁷⁴ Tamtéž.

O přímluvu ohledně Německého řádu se pokoušely rovněž řádové sestry, které se obrátily na několikera příslušná místa, např. v červenci 1939 žádaly A. Hoffmanna i A. Hitlera o možnost ponechat si klášter v Bruntále, o rok později upozorňovaly říšského zmocněnce na potíže, s nimiž se sestry Německého domu potýkají, a prosily o to, aby řádové společenství bylo ponecháno.

Dne 8. června 1940 sice ministr pro církevní záležitosti Hanns Kerrl navštívil Opavu a pokusil se zvrátit dřívější likvidační rozhodnutí, konfiskaci majetku Německého řádu a urovnat záležitosti sester, dokonce přímo slíbil zasadit se o to, aby byl Německý řád opět uznán za fungující duchovní společenství, jeho snaha ovšem ztroskotala na nepřátelství Martina Bormanna a Konrada Henleina vůči církvi.³⁷⁵ S rozpuštěním řádu navíc souhlasil i Adolf Hitler, který byl velmi zklamán jednáním řádu. Zpočátku jej sice vnímal pozitivně, sympatizoval především s původním rytířským bratrstvem, v němž viděl možnost podpory šíření německé myšlenky mečem, když však převážil duchovní rozměr řádu a došlo k reorganizaci celého společenství, považoval to Hitler za zradu na německém národě. Pokud by tedy bylo pravdou, že řád kolaboroval s nacistickým Německem, nedávalo by smysl jeho zrušení; proč by Hitler rozpustil společenství, z jehož spolupráce mohl mít užitek?

I v následujících letech se Schälzky pokoušel o jednání na odpovídajících místech, např. 16. ledna 1940 řešil v Berlíně otázky zajištění existenčních prostředků bratří a sester,³⁷⁶ v podstatě však nedošlo k žádnému zásadnímu zlomu, co se týká legalizace Německého řádu, i když i poté se stále snažil obesílat příslušná místa a poukazovat na skutečnost, že Německý řád je Vatikánem schválené společenství, které podléhá kanonickému právu a jehož nejvyšší autoritou je papež.³⁷⁷

A co se stalo s řádovými kněžími? V příslušných oblastech bylo nutné zajistit alespoň základní duchovní péči, tudíž byli členové rozpuštěného společenství ustanoveni za správce různých far. Sestry Německého domu mohly se svolením pracovat jako ošetřovatelky, přičemž ještě v roce 1938 stihly zřídit další řádový dům s nemocnicí a starobincem ve Svitavách.

---

³⁷⁵ Arnold, U. (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*, s. 321. – ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 400, sgn. 511, 611, kart. 99.

³⁷⁶ DOZA, *Hochmeister*, kart. 550.

³⁷⁷ Tamtéž, kart. 549.

Někteří z řádových členů však prošli také hrůzami koncentračních táborů, z nichž mnozí tam přišli o život. V koncentračním táboře v Dachau zemřeli sr. Irmagardis Šmucková (narozena 1884) a P. Heribert Kluger (1883 – 18. ledna 1945), v koncentračním táboře Jasenovac zemřel P. Anselm Polak (1883 – 17. října 1942). Dvakrát se do Dachau dostal také bruntálský rodák P. Walther Horny (narozen 1903), který šťastnou náhodou přežil a na konci války byl osvobozen americkými vojsky. Do stejného koncentračního tábora měl být také pro svou kritiku národního socialismu poslán P. Polykarp Obkircher (narozen 1889), jehož převozu se ovšem podařilo nakonec zamezit a P. Polykarp byl vězněn v několika věznicích.³⁷⁸ Vězeními a různými internacemi prošli i mnozí další členové Německého řádu.

Když svůj pohled rozšíříme i mimo řady kněží a sester Německého řádu, uvidíme i mnohé další církevní činitele, kteří prošli strádáním a vězněním v koncentračních táborech, což jasně ukazuje na nepřátelství nacismu vůči církvi. V táborech zahynuli např. metropolitní kanovníci Antonín Bořek-Dohalský a Otto L. Stanovský, konzistorní rada Johann Nepomuk Smolik nebo opat emauzského kláštera Josef Arnošt Vykoukal, vězněním prošli kardinál Josef Beran, kardinál Štěpán Trochta, kněz a redaktor Adolf Kajpr, kněz a učitel biblistiky Josef Miklík, teolog Jan Merell a mnozí další.³⁷⁹ K hlavním obětem nacistického pronásledování patřili také němečtí katoličtí duchovní – kolem 300 sudetoněmeckých kněží bylo vyslýcháno gestapem, 110 jich bylo zatčeno a 85 posláno do koncentračního tábora. Celkem pronásledování nepřežilo 20 z nich.³⁸⁰

---

³⁷⁸ <http://www.nemeckyrad.cz/index.php/mucednici-a-pronasledovani> (stav ke dni 24. 3. 2015).

³⁷⁹ Vodičková, S.: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana*, s. 76 – 95.

³⁸⁰ Šebek, J.: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*, s. 73.

11. Německý řád v České republice v současnosti

Přes veškerá protivenství, krize a problémy v minulosti se Německý řád vždy snažil o vykonávání činnosti, ke které se zavázal. I dnes působí na mnoha místech, přičemž jeho činnost navazuje na regiony, kde působil v minulosti. Svými aktivitami se snaží v České republice naplňovat smysl svého hesla „Léčit a pomáhat“. Vzhledem k tomu, že má řád mnohaleté zkušenosti v oblasti charitativní činnosti, školství, sociálních služeb a duchovní správy, zaměřuje svou činnost právě do těchto oblastí lidského života a nabízí dle svých možností pomoc a službu.

Řádoví kněží poskytují duchovní péči a vedení v několika farnostech, kde poskytují věřícím službu pomoci a rady a kromě toho se podílejí také na aktivitách v různých domovech důchodců a nemocnicích.

V současnosti řád spravuje farnosti na Bruntálsku a v děkanátu Konice. Bruntálská farnost má ve svém správcovství další 4, o něž rovněž pečují řádoví kněží. Celkově se jedná o 11 kostelů (3 v Bruntále a 8 v přilehlých obcích) a 2 farní budovy v Bruntále. Ve výčtu se tedy jedná o tato místa: Bruntál, Oborná, Staré Město u Bruntálu, Uhlířský vrch u Bruntálu, Karlova Studánka, Mezina, Dlouhá Stráň, Moravský Kočov, Jelení, Roudno a Velký Roudný.³⁸¹

V děkanátu Konice se pak nachází dalších 6 farností, které má ve své správě Německý řád. Jedná se o Bouzov, Lukou, Bílou Lhotu, Chudobín, Měrotín a Náměšť na Hané.³⁸² Pod jednotlivé farnosti samozřejmě náleží několik dalších obcí, je tedy patrné, že celkově se řádoví kněží starají až o desítky míst, kde poskytují duchovní péči.

Mimo pravidelné bohoslužby a duchovní činnost zajišťují bratři Německého domu také příležitostné a slavnostní mše, které svým významem souvisejí s jeho činností nebo připomínají minulost tohoto společenství. Jedná se např. o bohoslužby k výročím, svátkům řádových patronů či různá duchovní setkání. Mnohé ze slavnostních bohoslužeb se přitom konají v kostele sv. Gotharda na Bouzově, který je s Německým řádem spjat velmi úzce. Pravidelně jsou zde např. slouženy mše za obnovitele hradu Bouzova velmistra Evžena

---

³⁸¹ http://www.farnostbruntal.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=9 (stav ke dni 13. 4. 2015).

³⁸² <http://farnostiot.webnode.cz/> (stav ke dni 13. 4. 2015).

Habsburského. Ten byl velmi prodchnut rytířskými ideály a po návštěvě zdejšího hradu v roce 1888 se rozhodl dát celému hradu nový vzhled a vštěpit ducha rytířské slávy. Když se pak v roce 1894 stal velmistrem, začal své dílo realizovat, i když se jednalo o finančně velmi náročný stavitelský projekt – náklady se pohybovaly okolo 20 000 000 zlatých, přičemž velmistr poskytl finance z vlastních podílů. Vzhledem k tomu, že Evžen Habsburský kdysi soukromě vystudoval dějiny umění, dokázal k celému dílu přistupovat nanejvýš citlivě a hradu byl vrácen jeho středověký vzhled tak, jak jej známe dnes.

Rok 2015 byl navíc pro řád jubilejním, neboť si připomínal nejen 60. výročí úmrtí velmistra Evžena Habsburského, ale rovněž 825. výročí svého založení a 50. výročí založení institutu familiářů. Bouzovská farnost se do oslav spojených s výročími rovněž zapojila.

Co se týká sociálních a zdravotnických služeb, Německý řád provozuje v oblasti Bruntálska pečovatelskou službu, díky níž zajišťuje komplexní domácí ošetrovatelskou službu, zapůjčení zdravotnických pomůcek, sociální službu a pomoc a podporu rodinným příslušníkům nemocných. Samozřejmostí je poskytnutí duchovní služby, pokud zájemce o tuto možnost zažádá. Německý řád touto službou přispívá k důstojnému životu nemocných osob, které si přejí zůstat ve svém domově v blízkosti nejbližších, nebo těch potřebných, o něž se rozhodnou pečovat rodinní příslušníci. Pro tyto nemocné je častou vzpruhou vědomí, že jsou ve známém prostředí a nemusejí využívat služeb léčeben, nemocnic či hospiců.

Velkou pozornost věnuje Německý řád také vzdělávání dětí a mládeže a školské činnosti. Na území České republiky provozuje dvě školská zařízení, z nichž jedno se nachází v Olomouci a druhé v Opavě.

V centru Olomouce vyvíjí svou činnost Církevní gymnázium Německého řádu (ul. Nešverova), které bylo původně soukromým gymnáziem založeným roku 1991 jako Moravské reálné gymnázium, ovšem v roce 2007 se zřizovatelem školy stal Německý řád a z gymnázia se stalo církevní.³⁸³ Přesto škola není striktně vyhrazena věřícím studentům, naopak je otevřena všem, kteří projeví zájem o studium na tomto gymnáziu a úspěšně složí přijímací zkoušky. Přesto je však při výuce kladen důraz na morální profilaci studentů a kromě výuky

---

³⁸³ <http://www.cgnr.cz/index.php/cs/skola/skola-2> (stav ke dni 13. 4. 2015).

náboženství se starší studenti seznamují s křesťanskou etikou. Studentům z věřících rodin ovšem škola poskytuje veškeré zázemí pro jejich duchovní rozvoj (k dispozici je spirituál školy a školní kaple).

Církevní gymnázium německého řádu nabízí svým studentům celou řadu aktivit a projektů s cílem naučit je samostatnosti a zdravému sebevědomí a rozvíjet jejich vlastní schopnosti. Proto také škola nabízí dvě profilace, a to humanitní zaměření studia nebo zaměření na tělesnou výchovu a přírodní vědy.

Druhým školským zařízením Německého řádu je Církevní konzervatoř v Opavě (ul. Beethovenova), která nabízí denní i kombinované studium formou čtyřletého studia zakončeného maturitní zkouškou nebo šestiletého zakončeného absolutoriem. Škola vznikla ve školním roce 1999/2000 jako Církevní střední varhanická škola v Opavě, ovšem ve školním roce 2006/2007 proběhla její transformace na Církevní konzervatoř Opava.³⁸⁴

Studium na této škole rovněž není určeno pouze věřícím studentům, ale na základě přijímacích a talentových zkoušek jsou přijímáni uchazeči bez ohledu na vyznání. Studium vychází z klasických osnov pro konzervatoře, důraz je však kladen také na tradice duchovní chrámové hudby. V současnosti konzervatoř nabízí studium hudby se zaměřením na hru na varhany, klavír, cembalo, akordeon, hru na dechové nástroje a strunné nástroje, řízení sboru, sólový zpěv, skladbu a dirigování.³⁸⁵ Cílem vzdělávání, které konzervatoř poskytuje, je vychovat kvalitní umělce a sbormistry, kteří jsou schopni i nadále rozvíjet svůj talent a zapojovat se případně do obřadů římskokatolické bohoslužby.

Svou činnost vyvíjí rovněž Dům dětí a mládeže Německého řádu, který je školským zařízením přispívajícím k rozvoji dětí a mládeže v oblasti zájmového vzdělávání. Tato myšlenka je realizována pomocí volnočasových aktivit a zájmových kroužků v průběhu celého školního roku, přičemž nabídka kroužků je velmi bohatá, ať už z oblasti pohybových, estetických nebo jiných aktivit. S tímto projektem spolupracují různé školy, na jejichž půdě potom zájemci jednotlivé kroužky navštěvují.

Aktivity sesterské větve řádu se soustřeďují na oblast Opavska, kde se podílejí na školských činnostech a spolupracují s Charitou na pečovatelské službě a pomoci starším lidem. Kromě nich se na řádových aktivitách individuálně

---

³⁸⁴ <http://www.konzervator.cz/charakteristika-konzervatore.php> (stav ke dni 14. 4. 2015).

³⁸⁵ <http://www.konzervator.cz/pro-uchazece.php> (stav ke dni 14. 4. 2015).

podílejí rovněž familiáři³⁸⁶ Německého řádu, kteří dle svých možností a schopností toto společenství podporují, účastní se řádových duchovních činností, oslav či příležitostných bohoslužeb a přispívají k rozvoji církevního života v daných regionech.

Pro současnou českou veřejnost je však Německý řád znám spíše svými majetkoprávními spory, které vede již dlouhá léta a které jsou znovu v popředí zájmu vzhledem k problematice církevních restitucí.

Majetek řádu byl totiž v roce 1939 konfiskován nacistickým Německem, které rozhodlo o zrušení tohoto duchovního společenství a jeho statky používalo k vlastním účelům. Po roce 1945 byl tudíž majetek Německého řádu považován za majetek německý, a to i přesto, že prakticky ihned po ukončení války řád zažádal o navrácení majetku. K tomu bohužel nedošlo, neboť instituce byla označena nálepkou „kolaborant a nepřítel“ bez ohledu na jeho dřívější aktivity na podporu Československa.

Správu nad řádovým majetkem poté převzalo ministerstvo zemědělství, které se plně ztotožňovalo s označením řádu jako zrádcové instituce a ve svém prohlášení k návrhu zrušení národní správy z roku 1946 uvádí:

„...Věc byla projednána s příslušnými okresními národními výbory, resp. okresními správními komisemi, u nichž bylo nesporně zjištěno, že tento řád podle ustanovení dekretu č. 12/1945 Sb. konfiskaci podléhá, neboť jeho správa byla vždy nepřátelsky zaměřena proti Československému státu a českému národu, což projevila zejména v kritické době v roce 1938. Z toho vyplývá, že sloužila záměrně a aktivně nacistickým účelům a německému vedení války. (Kromě toho jde o řád, který není církevním řádem v pravém slova smyslu, nýbrž byl řádem vojenským, mezi jehož činy patří bezohledné vyhubení pobaltských Slovanů.)

Všechny v úvahu přicházející ONV, resp. OSK projevíly z uvedených důvodů ochotu podati neprodleně návrh na označení řádu německých rytířů za nepřítele státu a národa ve smyslu příslušných ustanovení dekretů č. 12/1945 Sb. příslušnému ZNV.

---

³⁸⁶ Familiáři jsou laici nebo kněží, kteří jsou zapojeni do díla řádu a podporují jej. K obnovení středověké tradice přijímání familiářů došlo po změně řádových stanov v roce 1929, ovšem druhá světová válka tuto činnost opět přerušila. Nové oficiální schválení institutu familiářů pak bylo potvrzeno v roce 1965, kdy papež potvrdil statuta familiářů Německého řádu. Právo přijímat nové členy mezi familiáře má pouze velmistr. Znakem familiáře jsou nákrční kříž a černý plášť s řádovým štítem (černý kříž v bílém poli).

...Proto zrušení národní správy dosažené na zemědělském majetku řádu německých rytířů nepřichází v úvahu...“³⁸⁷

Na základě tohoto prohlášení můžeme vidět zkreslené vnímání Německého řádu a neznalost jeho dějinné úlohy. Není pravdou, že správa Německého řádu byla vždy nepřátelsky nakloněna Československu. Národnostní spory předchozích let sice prohlubovaly napětí mezi Čechy a Němci, řád ovšem prokazatelně podporoval obranu Československa proti nacistické hrozbě, ať už finančními prostředky, nebo vlastními nemovitostmi, které poskytl armádě. Proti jeho sympatiím k nacistické ideologii svědčí také nepřátelský postoj Hitlera a dalších funkcionářů vůči řádu, který byl nakonec s Hitlerovým souhlasem zrušen – pokud by Německý řád spolupracoval s nacistickými záměry, nedává rozpuštění řádu žádnou logiku.

Robert Schälzky byl navíc v době svého politického působení velmi aktivní v otázkách řešení sociální krize bez ohledu na to, zda se jedná o potřeby obyvatel německé či české národnosti. Svými názory byl také politickým protivníkem silícího Konrada Henleina.

Rovněž opakované označení řádu jeho starým jménem ukazuje na neochotu přijmout toto duchovní společenství v jeho nové formě, ke které došel velmi těžkou, složitou a zdlouhavou restrukturalizací. Již víme, že statuta z roku 1929 charakterizovala Německý řád jako čistě duchovní společenství podílející se na pastorační, sociální a vzdělávací službě. Z toho důvodu je také nepravdivá věta uvedeného prohlášení, že řád „není církevním řádem v pravém slova smyslu“. Naopak, jedná se o jeden z církevních řádů uznaných Vatikánem a podléhajících kanonickému právu. Ministerstvo zemědělství však tímto vyjádřením ukázalo jasný postoj k řádu.

Německý řád samozřejmě podal stížnosti proti konfiskaci majetku, které nakonec vedly k tomu, že počátkem února 1948 Nejvyšší správní soud zrušil převzetí majetku ministerstvem zemědělství, což bylo potvrzeno i koncem téhož roku a poté i v 90. letech. Československo, respektive Česká republika, ovšem využily práva dovolání a konečný verdikt ve věci majetků Německého řádu dodnes nepadl.

---

³⁸⁷ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 240 – 241.

Všichni státní činitelé však nepřátelský postoj vůči řádu nezaujímal, o čemž svědčí názor bývalého ministra zemědělství Ing. Josefa Luxe, který podporoval snahy Německého řádu o navrácení majetku a zastával názor, že konfiskace řádového majetku se nikdy nestala pravomocnou. V listopadu 1993 řádu sdělil, že na základě posudku a právního odboru ministerstva zemědělství dospěl k těmto názorům:

„... 1. Řízení o konfiskaci majetku řádu Bratři a sestry domu Panny Marie Jeruzalémské (bývalého Řádu německých rytířů) v nynějších okresech Bruntál, Opava a Olomouc, zahájené v roce 1946 nebylo nikdy pravomocně skončeno, v této věci se opírám též o rozhodnutí tehdejšího N. s. s. ze dne 2. února 1948, které, jak vyplývá ze spisu, bylo bez jakékoli pochybnosti učiněno, ale pak, zřejmě z politických důvodů, nebylo doručeno.

2. Poněvadž konfiskace... majetku se nikdy nestala pravomocnou, nemohlo vlastnické právo Bratří a sester Domu Panny Marie Jeruzalémské přejít na čsl. stát.

3. Se zřetelem k výše uvedenému sub. 1 a 2, vlastnické právo bývalého Řádu německých rytířů, nyní řádu Bratří a sester domu Panny Marie Jeruzalémské k dosud pro něj zapsaným nemovitostem nezaniklo...“³⁸⁸

---

³⁸⁸ Zapletalová, J.: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina*, s. 75.

Závěr

Ukázali jsme si poměrně bohatou činnost Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské v Československé republice v letech 1923 – 1939 a vzájemné vztahy se samotným státem, které často ovlivňovaly působení tohoto společenství v těch oblastech, v nichž si řád vybudoval poměrně silnou pozici.

Toto duchovní společenství se angažovalo v několika odvětvích lidské činnosti a dokonce v politice, kde se zasazovalo o uchování křesťanských a morálních hodnot, které v meziválečném období zažívaly stagnaci a hájily si své místo mezi obyvatelstvem. Československá republika se mohla spoléhat na to, že Německý řád je schopen zajistit sociální, pečovatelské a školské služby tam, kde nebyly pokryty ze strany státu, současně však docházelo k mnohým ekonomickým a národnostním komplikacím, které tuto řádovou činnost ztěžovaly.

Mladá republika snažící se uchovat demokratické principy přistupovala v dobré víře ke krokům, které ovšem v důsledku omezovaly činnost řeholních společenství a katolické církve, ať už se jedná o sekularizační tendence v oblasti školství, nebo zábery církevní půdy a nemovitostí v rámci pozemkové reformy, bez nichž by ovšem bylo prakticky znemožněno zajištění mnohých církevních aktivit.

Německý řád z výnosů svého majetku poskytoval služby v oblasti sociální péče, školství a zdravotnictví, jak jsme si ukázali v textu této studie. Hluboké sociální cítění velmistřů Norberta Kleina a Paula Heidera a jejich prodchnutí ideály křesťanské humanity umožnily stovkám lidí nalézt pomoc a pochopení v dobách nouze. Oba dva velmistři se velmi důkladně zajímali o charitativní činnost a byli si velmi dobře vědomi nutnosti zdravotní péče nejen z důvodu vlastních zdravotních problémů, ale také proto, že mnohdy docházelo ke zbytečným újmám jen kvůli tomu, že lidé nebyli schopni hradit si nákladnou léčbu v nemocnici. Svým jednáním se snažili zcela plnit řádové heslo „Léčit a pomáhat“ a velkou pozornost věnovali řádovým zdravotnickým zařízením, o čemž může svědčit nejen rozsáhlá přestavba nemocnice sv. Alžběty v Opavě či stavební počiny v lázních Karlova Studánka, ale také např. návštěva velmistra Kleina v nově postavené nemocnici sv. Kláry ve švýcarské Basileji, kterou shlédl v roce

1928 společně se svým předchůdcem Evženem Habsburským a jejíž provoz si nechal popsat do nejmenších podrobností.³⁸⁹

Výraznou stopu zanechal Německý řád také v oblasti vzdělávání dětí a mládeže, neboť na území Československa provozoval několik školských zařízení, kde pečoval nejen o vědomostní, ale také duchovní rozvoj svěřenců. Školy Německého řádu často byly jedinými ústavami v dané oblasti, což ukazuje na snahu řádových činitelů zabezpečit výuku tam, kde ji československý stát ještě zajistit nestihl a poskytnout dětem stejné možnosti jako v ostatních krajích. Na druhou stranu je samozřejmé, že školy Německého řádu vykonávaly svou činnost právě v oblastech, kde řád působil, neboť pro ně mohl poskytnout prostory i pozemky z vlastního majetku, což by na území, na kterých nebyl ekonomicky zajištěn, nebylo možné.

To se stalo i v případě Arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále, pro který mohl řád poskytnout vlastní pozemky. Pokud by se uvažovalo o stavbě semináře v jiné lokalitě, nebyla by otázka odpovídajícího pozemku tak rychle vyřešena a pro Paula Heidera, který se v záležitosti stavby chlapeckého semináře velmi angažoval, i pro Podpůrný spolek pro stavbu semináře by se jednalo o obrovskou komplikaci především v otázce financí. Ty bylo totiž nutné obstarat vlastními silami za pomoci řádu, sponzorů i věřících, kteří dle svých možností přispívali na stavbu budovy a podporovali aktivity s tím spojené.

Čelní řádoví představitelé kladli velký důraz na vzdělávání dětí, neboť si velmi dobře uvědomovali, že zdravá budoucnost lidstva závisí na dobré výchově a morální profilaci následujících generací. Zaměstnanci řádových škol proto vštěpovali svým svěřencům nejen zásady slušného chování, ale také etické, morální a křesťanské hodnoty, které vycházejí z lásky k Bohu a k bližnímu. Samotní velmistři Klein, Heider i Schälzky se v dobách svého duchovního působení na Bruntálsku velmi aktivně zapojovali do výuky náboženství a pracovali dlouhou dobu jako katechetové na různých školách, nejen řádových, což jim umožnilo úzký kontakt s mládeží a mohli různými činnostmi přispívat i k jejich volnočasovým aktivitám.

Spolupráci Německého řádu a československé veřejnosti bohužel velmi často komplikovaly národnostní problémy, i když ne vždy musí být soužití Čechů

---

³⁸⁹ Rác, R.: (ed.): *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistř řádu německých rytířů (1863 – 1954)*, s. 62.

a Němců problematické. Mentality obou národností jsou samozřejmě různé, což konflikty může předurčovat, nicméně je nutné si uvědomit, že rozdíly v povahách národností je možné využít také ke spolupráci, jak se to částečně dělo také v případě Německého řádu a Československé republiky, která umožnila a podpořila mnohé z činností tohoto společenství.

Německému řádu byl však často vytýkán příklon k německé národnosti, i když se postupně profiloval jako nadnárodní církevní společenství. Faktem zůstává, že v době, jíž se tato práce věnuje, převažovali v drtivě většině mezi členy řádu Němci, z čehož logicky vyplývá přirozená náklonnost k této národnosti. Můžeme říci, že by se tak dělo i v případě jiných národnostních skupin. Dobové prameny však ukazují, že pomoc a podpora Německého řádu se neomezovala striktně na vlastní lid, ale byla otevřená všem potřebným bez ohledu na jejich národnost či vyznání. Svědčí o tom přehledové listy o lékařské péči v řádových nemocnicích v Opavě, Bruntále, Dolní Dlouhé Louče, Brunzejfu (Rýžovišti) a ve Vrbně pod Pradědem. Nic nenasvědčuje tomu, že by pracovníci nemocnic odmítali lékařskou pomoc člověku, jehož náboženské přesvědčení či národnost se neslučovala s jejich.

Československá republika navíc ve většině případů nepřispívala na provoz řádových nemocnic, škol a chudobinců žádnými finančními prostředky a jejich provoz si tudíž musel Německý řád platit z vlastních zdrojů. To rovněž ukazuje na otevřenost tohoto společenství vůči široké veřejnosti.

Vždy se však objevovaly předsudky a mylné názory, které komplikovaly vztahy řádu a československé veřejnosti ve sledovaném období, ale narazit na ně můžeme také v dřívějších dobách. Dějiny Německého řádu jsou velmi dlouhé a bohaté, tudíž byl vždy poměrně velký dostatek prostoru k neobjektivnímu a účelově vykonstruovanému stereotypu v chápání a hodnocení cílů a snah tohoto společenství.

Falešná interpretace cílů řádu (srov. např. chápání řádu Adolfem Hitlerem) jej téměř vždy vychýlila buď do podoby nacionální, nebo ateistické. Dobré vztahy však byly již mezi řádem a českými panovníky přemyslovské a lucemburské dynastie, pro něž byl přirozeným spojencem, a úzká vazba mezi řádem a rakouským mocnářstvím přinesla v pozdějších dobách zabezpečení

hospodářského růstu všech vrstev obyvatelstva.³⁹⁰ Převažují však období poměrně vleklých problémů, které neprosplávaly ani Německému řádu ani českým oblastem. Podpořeny byly silnými snahami Československé republiky o větší sekularizaci společnosti.

„Naše doba chce býti dobou beznáboženskou, a přece nikdy se tolik nemluvílo a nepsalo o náboženství jako právě v naší době. To je důkazem, že náboženství se nedá nadekretovati ani oddekretovati nějakou lidskou institucí. Náboženství patří k lidské přirozenosti tak nutně, že člověk bez náboženství nežije plně přirozený lidský život. Náboženství ve svém základě jest logickým důsledkem lidského myšlení. Bez myšlení není lidského života. Výsledkem myšlení jest náboženství, proto tvoří ono podstatu lidské přirozenosti.

Duše lidská dle nevývratného zákona příčinnosti soudí jistě a bezpečně, že každý výsledek, účinek, zjev má a musí míti příčinu dostatečnou svého vzniku. Jako každý dům vyžaduje dle logických zákonů stavitele, protože bez plánu a stavitele domy nikdy nevznikaly a nevznikají. Čím stavba jest velkolepější, tím moudřejšího stavitele vyžaduje... K tomuto přesvědčení musí přijíti každý myslící člověk. Tím samým pochodem duševním usuzuje se i následující: naše vlast, naše země, celá příroda na zeměkouli, rozdělení vody a suché země, celý vesmír s miliardou hvězd, kde všechno v harmonii se pohybuje podle zákonů daných, vyžaduje stavitele nekonečné inteligence. A tímto stavitelem světa a celého vesmíru jest Bůh osobní, nejvyšší inteligence...

K tomuto úsudku, že vesmír vyžaduje Stvořitele, musí každý myslící člověk přijíti. Vědomost pak o Bohu a vědomí o své závislosti na Bohu tvoří podstatu náboženství. Nemůže tedy trvale člověk býti bez náboženství.

Náboženství jest tedy poměr člověka k Bohu. Tento poměr může vymeziti člověk, a pak vznikají lidská náboženství. Takových náboženství jest mnoho. Lidé je zakládali, měnili a upravovali. Tak je tomu i dnes, kdy lidé nové náboženství budují, nebo se pokoušejí založiti. Ten poměr však může také Bůh vymeziti, pak vznikne náboženství boží, zjevené.

Kdo tedy chce o náboženství mluvíti, musí tyto dva směry vzniku náboženství znáti. Náboženství jest buď božského původu, nebo lidského.

---

³⁹⁰ Buben, M. M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 94.

Náboženství lidského původu jsou mnohá, božského původu jest jen jedno, zjevené...

Tak se musíme dívatí na otázku náboženskou. Kdo chce dobře učití, musí dobře pojmy rozlišovati. Proto kdo chce o náboženství mluvití a psátí, musí nejprve vědětí, že náboženství jest dvojí, lidské a boží. Boží pak náboženství nemůže nikdo rozumný vyměňovati za lidské dílo... „³⁹¹

Duchovní činnost Německého řádu vždy podporovala křesťanské hodnoty a uvědomovala si hrozbu, která vyvstávala s odklonem veřejnosti od víry. Velkého zastánce křesťanských hodnot našla katolická církev v poslanci Národního shromáždění, pozdějším velmistru Robertu Schälzkém, který se nebál veřejně vyjadřovat své názory, pro něž hledal také podporu u jiných křesťanských politiků a veřejných činitelů. Nebál se kritizovat postoj československých představitelů k oslavám výročí upálení Jana Husa v roce 1925 a podpořit apoštolského nuncia Marmaggiho, pro jehož reakci našel pochopení, neměl zábrany vystoupit proti sekularizačním snahám mnohých učitelů odvolávajících se na přijatá zákonná nařízení a vždy hlásal ideály křesťanské humanity a apeloval na lidskou dobrotu v otázkách podpory chudých, opuštěných a strádajících. Schälzkého působení na politické scéně však ještě nebylo zastíněno tak velkými problémy, jako jeho působení v čele samotného Německého řádu; to už je naopak velmi zastíněno komplikovaností doby, v níž v úřadu velmistra působil.

Ve své politické funkci si počínal velmi zkušeně a vzhledem ke svému postoji k sociálním otázkám si získal poměrně velkou oblibu. Lze předpokládat, že jeho poslanecké působení by úspěšně pokračovalo i v následujícím volebním období, kdyby v roce 1925 nebylo přerušeno zákazem politické činnosti kněží ze strany Vatikánu. Mezi voliči měl totiž Schälzky obrovské množství podporovatelů, kteří velmi doufali v jeho další politickou činnost a věřili, že by se mu podařilo prosadit mnohé další zákony ovlivňující sociální status obyvatel. O velké podpoře Roberta Schälzkého svědčí skutečnost, že po jeho opuštění politického úřadu se ozývala spousta hlasů, které se přikláněly k tomu, aby raději opustil Německý řád a setrval jako poslanec. S tím ovšem Schälzky pro své hluboké křesťanské cítění nemohl souhlasit.

---

³⁹¹ *Kalendář Matice Cyrilometodějské 1925. Příloha časopisu Rodina a škola, s. 33 – 34.*

Ve 30. letech velmi vzrostly německé národnostní tendence, které se promítly také v řadách tohoto duchovního společenství. Některým členům řádu byly sympatické myšlenky na německé národnostní sebeurčení, které však nezůstaly skryty československé veřejnosti, což zvyšovalo kritiku činnosti Německého řádu. Nikdo z nich si však nepřál, aby nejednotnost v národnostních otázkách přerostla v otevřený válečný konflikt.

Velká kritika se snesla také na hlavu samotného velmistra Schälzkého, který čelil nepřátelskému postoji vůči řádu ze strany československé veřejnosti a z druhé strany nevraživému postoji nacistického Německa vedoucímu nejprve ke zrušení řádu v Rakousku a později k jeho zrušení celkovému. Schälzky se ocitl mezi dvěma mlýnskými kameny, jejichž tíhu velmi pociťoval, ale ze všech svých sil se snažil o kompromisní řešení těžce řešitelné otázky.

Velmistr Schälzky se rozhodl i za cenu ztráty osobní důstojnosti zvrátit likvidační rozhodnutí vůči řádu, což mu bylo vyčítáno a vedlo k jeho označení za kolaboranta. Tato teorie je ovšem nepravděpodobná vzhledem k jeho několikaletým jednáním s představiteli Československa ohledně bezpečnostní situace státu, poskytnutí pomoci naší republice i československé armádě, či finanční podpoře na výcvik československých pilotů. Loajalitu velmistra Schälzkého k Československu navíc ukazuje jeho postoj k předmnichovské republice, k níž choval velké sympatie, jeho aktivní zapojení do ekonomického ozdravení chudších pohraničních oblastí, nasazení v boji proti sociálnímu znevýhodnění sirotků, vdov, nezaměstnaných či válečných veteránů, mezi nimiž nerozlišoval, zda jsou či nejsou německé národnosti.

Proti jeho kolaboraci hovoří také skutečnost, že Německý řád nenašel podporu u nacistických činitelů. Hitlerovy sympatie k Německému řádu vzaly za své po jeho přeměně v klerikální instituci, členy řádu považoval za zrádce a s jejich osudy neměl slitování. Pokud by Německý řád spolupracoval s nacistickou ideologií, mohl přitom Hitler využít jeho vlivu na mládež a německé věřící, což se nestalo, navíc samotný Schälzky musel trpět prakticky neustálý dozor gestapa a přihlížet postupné likvidaci všeho, co jeho předchůdci a spolubratři vybudovali.

Mnohé z kroků Roberta Schälzkého jsou sice kontroverzní a těžko pochopitelné, nic však nenasvědčuje přímé spolupráci s nacistickým Německem, z čehož bývá řád obviňován. Schälzkého korespondence nacistickým činitelům

ohledně podpory Německého řádu a snahy o odvrácení zrušení řádu byla vyvolána kritickou situací tohoto duchovního společenství a pro Schälzkého prakticky neexistovala žádná jiná možnost, jak zabránit zákazu činnosti řádových kněží a rozpuštění celého společenství. Jeho kroky byly vedeny snahami o zachování duchovní péče svěřených věřících, školské a zdravotnické péče.

Status Německého řádu v meziválečném období je velmi těžké určit a doba, o níž pojednává tato disertace, je jedním z nejsložitějších období v řádových dějinách, do jehož problematiky lze jen těžko proniknout. Přesto můžeme říci, že tato práce přispívá k dialogům ohledně otázek působení Německého řádu v Československu, vzájemného ovlivňování tohoto duchovního společenství a státu, jejich vztahů zkomplikovaných pozemkovou reformou, ukazuje aktivní činnost Roberta Schälzkého na československé politické scéně a duchovní a ekonomické působení v oblasti Slezska. Seznamuje s bohatou činností této instituce a ukazuje na mnohé přínosné aktivity, kterými členové Německého řádu přispívali k důstojnému životu obyvatel a rozvoji jejich duchovního života.

Do celé této problematiky nelze proniknout bez studia archivních pramenů Zemského archivu v Opavě, který přechovává cenné dokumenty k dějinám Německého řádu. Tento archiv je stěžejním místem pro poznání minulosti Německého řádu a jeho velmistřů z let 1923 – 1939. Fondy, z nichž je možné čerpat cenné a nenahraditelné informace, jsou velmi bohaté a ukazují, že práce Německého řádu byla vždy intenzivní a pečlivě sledována ze strany jeho vedení, o čemž svědčí zprávy z vizitací, návštěv, korespondence s jednotlivými zařízeními, či ekonomické podklady.

Tento aktový materiál je doplněn mnohými dalšími archiváliemi osobní povahy či právními, hospodářskými a přehledovými písemnými prameny, které dávají nahlédnout do aktivního působení Německého řádu v Československé republice.

Ve spojení s aktovým materiálem z Centrálního archivu Německého řádu ve Vídni, v němž jsou uchovávány pramenné zdroje pro více než 800 letou řádovou historií, se jedná o velmi kvalitní podklady, které podávají objektivní informace, jež můžeme doplnit dalšími zdroji z archivů v Brně, Olomouci či Rajhradě.

Některé z informací o dějinách Německého řádu a jeho působení v Československu již také byly zveřejněny v literatuře z české i německé oblasti,

což nám pomáhá zkompletovat obraz vzájemných vztahů řádu a Československa. Podepřít jej můžeme další sekundární literaturou k souvisejícím tématům česko-německých vztahů, postavení církve v Československu a sekularizačních tendencí po vzniku republiky, či k politické situaci.

Disertace otevírá možnost lepšího pochopení činnosti Německého řádu v Československu, vymaňuje jej z řad negativně kritizovaných institucí a přes jeho příklon k vlastnímu německému prostředí ukazuje jeho ochotu o národnostní spolupráci a dialog.

Summary

The dissertation thesis deals with the relations between The Order of Brothers of the German House of Saint Mary in Jerusalem and the Czechoslovakian Republic in the years 1923 – 1939. This particularly tumultuous time affected the order in many ways, especially in its re-structuralization in ecclesiastical terms which entailed new statutes and which was also approved by the Vatican in 1929.

After the formation of Czechoslovakia, the order found itself in a very difficult position: The state's representatives did not approve of the fact that the order's main support resided in the hands of the Habsburgs. It followed that both the order's possessions and the possessions of the Habsburgs were confiscated by the state. The state later introduced the land reform, which meant a gradual loss of property of wealthy landowners. The loss of the order's properties was even more far-reaching due to a wide range of social, medical and charitable activities (the order ran several schools, poorhouses and five hospitals).

The operations of the order were aggravated by the international conflicts. The Czech-German tensions gradually escalated and the order was viewed as a foreign element, although it acted on an international level. To this testifies the fact that in its various facilities it took care of everybody regardless of their nationality or religion. Nevertheless, the truth remains that the grandmasters Paul Heider and Robert Schälzky were inclined to side with the Germans, but they never incited international conflicts. Their predecessor, Schälzky's uncle, Norbert Klein was also of German descent but acted strictly impartially, making no differences between the Czech and the German faithful people, a practice he exercised as the bishop in Brno in the years 1916 – 1926.

The thesis thus deals with the three grandmasters who were in office in Czechoslovakia in the years 1923 – 1939 with the grandmaster's seat in Bruntál. The thesis also focuses on their literary work and in the case of Robert Schälzky it also analyses his political endeavours, as he was the member of parliament in Prague in the years 1920 – 1925.

The tensions escalated in 1939 when the order was disbanded and its operations prohibited by the Nazi Germany. The end of the war brought about no

alleviation, as the order, despite the restoration endeavours and the support of the Czechoslovakian Republic, was labeled a traitor and the enemy of the state; its property was once again confiscated. The grandmaster Schälzky was accused of collaboration and had to flee to Austria.

The final chapter deals with the current, broadening scope of the order's activities, specifically with education in Olomouc and Opava.

Anotace

Jméno a příjmení autora, titul:	Jarmila Šuráňová, Mgr.
Obor:	České dějiny
Název školy:	Univerzita Palackého Olomouc
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra historie
Název disertační práce:	Vztah Československé republiky a Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské v letech 1923 - 1939
Školitel:	Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSs.
Počet znaků:	281 636
Počet příloh:	6
Počet titulů použité literatury:	41
Klíčová slova:	Německý řád, Československo, Slezsko, Norbert Klein, Paul Heider, Robert Schälzky, konfiskace, pozemková reforma, charita, školství, politika, česko-německé vztahy, kolaborace, církev

Charakteristika práce:

Disertace se věnuje složitému období v dějinách Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské, totiž letům 1923 – 1939, kdy se řád potýkal s vleklou krizí spojenou s rozpadem Rakouska-Uherska. Řád sice započal velmi složitou restrukturalizaci, která jej měla oprostít od čehokoli šlechtického, elitářského a především habsburského, nicméně Československá republika zaujala k tomuto duchovnímu společenství negativní postoj a jeho majetky postavila pod nucenou správu. Stalo se tak i přesto, že se řád na našem území věnoval poměrně široké pečovatelské, charitativní a školské činnosti, kterou financoval z vlastních zdrojů. To ovšem vzápětí zkomplikovala pozemková reforma, k níž stát přistoupil a která se nevyhnula ani Německému řádu. K problémům v poměru nového státu a

zmíněného duchovního společenství navíc přispívaly stále komplikovanější vztahy mezi Čechy a Němci. Tato studie tedy nabízí obraz problematického postavení Německého řádu na území Československa a jeho přijímání širokou veřejností.

Abstract

The author's name: Mgr. Jarmila Šuráňová
Field of study: Czech history
University: Palacky University in Olomouc
Faculty: Faculty of Arts
Department: Department of History

Doctoral thesis: The relationship between the Order of the House of St. Mary of the Germans in Jerusalem and the Czechoslovakia in 1923-1939

Supervisor: Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Characters: 281 636
Number of Attachments: 6
The number of titles of literature: 41

Keywords: The Teutonic Order, Czechoslovakia, Silesia, Norbert Klein, Paul Heider, Robert Schälzky, confiscation, land reform, charity, education, politics, Czech-German relations, collaboration, church

Description of the thesis:

The dissertation thesis deals with a difficult time in the history of The Order of the House of St. Mary of the Germans in Jerusalem in 1923 – 1939 when the order faced a grave crisis in connection with the collapse of Austria-Hungary. On one hand, the order then commenced a forced, rather complicated re-structuralization which was supposed to rid it of anything that bore the signs of nobility, elite and, most of all, House of Habsburg. On the other hand, the attitude of a part of the Czechoslovakian government toward the spiritual order was negative; the order's land properties were subjected to coerced management despite a wide operation in caregiving, charity and education funded by the order's

own financial resources and generally welcomed by the public. The land reform introduced by the state added another complication for the order. The links between the new state and the order were also exacerbated by the worsening Czech-German relations.

This thesis strives to provide the reader with an image of an unfavourable position of the Order of The House of St. Mary of the Germans in Jerusalem in Czechoslovakia and its reception by the public.

Soupis pramenů a literatury

1) ARCHIVNÍ PRAMENY

Das Deutschordenszentralarchiv ve Vídni

- Hochmeister
- Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta

Zemský archiv v Opavě

- Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál
- Němečtí rytíři – konvent Opava
- Řád německých rytířů – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku
- Velkostatek Štítina a Hrabyně
- Velkostatek Sovinec – Dolní Dlouhá Loučka
- Velkostatek Bruntál
- Velkostatek Bouzov
- Velkostatek opavské komendy Řádu německých rytířů
- Rudolf Fitz
- Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále

Archiv římskokatolické farnosti Nanebevzetí Panny Marie v Opavě

- Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau, sv. I. a II.

Moravský zemský archiv v Brně

- Kapitula sv. Petra a Pavla

Diecézní archiv biskupství brněnského v Rajhradě

- Biskupská konzistoř Brno

Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc

- Arcibiskupská konzistoř Olomouc

Soukromý archiv Jiřího Ženožičky z Bouzova

- Zákavský, Štěpán: *Kronika městečka Bausowa* (strojopis)

2) DIPLOMOVÉ PRÁCE

HORÁK, Michael: *Enteignung – Transformation – Neufindung: Der Weg des Deutschen Ordens vom Ritterorden zum Klerikalinstitut in der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*. Katolická teologická fakulta Univerzity Vídeň, Vídeň 2012.

PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Řád německých rytířů v Bruntále v období první republiky*. Cyrilometodějská teologická fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2008.

ZAPLETALOVÁ, Jarmila: *Život a dílo brněnského biskupa a velmistra německého řádu Norberta Kleina*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2010.

ZÁRECKÝ, Miloš: *Die Parlamentstätigkeit des Deutschordenspriesters Robert Schälzky in der Nationalversammlung der Tschechoslowakischen Republik in den Jahren 1920 – 1925*. Katolická teologická fakulta Univerzity Innsbruck, Innsbruck 2009.

3) LITERATURA

200 let lázně Karlova Studánka. Praha 1985.

ADAM, Petr: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2005.

ADAM, Petr: *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy*. Svitavy 1998.

ARNOLD, Udo (ed.): *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994*. Marburg 1998.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. Sv. III, okr. Olomouc, Litovel, Šternberk, Moravský Beroun. Ostrava 1972.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. Sv. IV, okr. Šumperk, Zábřeh, Rýmařov. Ostrava 1974.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. Sv. XIII, okr. Bruntál, Jeseník, Krnov, Olomouc. Olomouc 1994.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. Sv. XIV, okr. Opava, Bílovec, Nový Jičín. Olomouc 1995.

BENEŠ, Zdeněk, KURAL, Václav (eds.): *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848 – 1948*. Praha 2002.

„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové. Olomouc – Rosice 2009.

Biskupství brněnské. Brno 2000.

Bouzovsko. Krajina a lidé. Bouzov 2006.

BUBEN, Milan M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. Díl I. Řády rytířské a křižovníci. Praha 2002.

ČERVINKA, Eugen: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*. Praha 1933.

Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti.
Uherské Hradiště 1994.

DEMEL, Bernhard: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens.*
Steinheim am Main 1972.

DRÁBEK, Jan (ed.): *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana.*
Řím – Los Angeles 1967.

HALAS, František Xaver: *Fenomén Vatikán.* Brno 2004.

HALAS, František Xaver: *Neklidné vztahy.* Svitavy 1998.

CHAROUZ, Jindřich Zdeněk: *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807 – 1950.* Brno 2007.

CHAROUZ, Jindřich Zdeněk: *Pohledy do dějin brněnské diecéze.* Brno 2006.

JENÍK, Zdeněk (ed.): *Češi a Němci dříve a dnes. Problémy národní identity a vzájemných vztahů Čechů a Němců.* Opava 2000.

Kalendář Matice Cyrilometodějské 1925. Příloha časopisu Rodina a škola.
Olomouc 1925.

KALNÝ, Mojmír: *Církevní majetek a restituce.* Praha 1995.

MAREK, Pavel (ed.): *Český politický katolicismus 1848 – 2005.* Brno 2008.

MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek a jeho doba.* Brno 2011.

MÜLLER, Gerhard: *Die Familiaren des Deutschen Ordens.* Marburg 1980.

NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie (ed.): *Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka*. Praha 2004.

PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zbytkové statky v Čechách 1919 – 1948*. Praha 1998.

RÁC, Robert (ed.): *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr řádu německých rytířů (1863 – 1954)*. Brno 2005.

Řád německých rytířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Bouzov 1993.

SCHIKORA, Rudolf: *Naše světla. Čtení ze životů svatých*. Frýdek 1947.

ŠEBEK, Jaroslav: *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. Kostelní Vydří 2013.

TRAPL, Miloš a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*. Praha 1990.

TRETERA, Jiří Rajmund, HORÁK, Záboj: *Slovník církevního práva*. Praha 2011.

TUMLER, Marian: *Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart*. Marburg 1981.

URBAN, Jan: *Karlova Studánka. Lázně pod Pradědem*. Praha 1954.

VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana*. Brno 2009.

VOŽENÍLEK, Jan: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha 1919.

VOŽENÍLEK, Jan: *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha 1924.

VYKOUPIIL, Libor: *Slovník českých dějin*. Brno 2000.

4) ČLÁNKY

DEMEL, Bernhard: *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918 – 1939*. In: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918 – 1938. Olomouc 2001, s. 123 – 164.

DEMEL, Bernhard: *Der Deutsche Orden in Mähren und Schlesien*. In: Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, XXXII/1991, s. 29 – 68.

DEMEL, Bernhard: *Der Deutsche Orden in der Tschechoslowakei 1918 – 1939*. In: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, XIV. Königstein 1997, s. 63 – 92.

Prezidenti republiky a Moravská Třebová. In: Moravskotřebovský zpravodaj, 5/2006, s. 8.

Robert Schälzky – 61. velmistr Německého řádu. In: Ročenka 2005, Společnost přátel hradu Bouzova, Bouzov 2005, s. 11.

ZAPLETALOVÁ, Jarmila: *Návštěva Tomáše G. Masaryka na Bouzově a v Litovli*. In: Zajímavosti z Litovelska. Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2009 – 2010. Litovel 2011, s. 66 – 69.

5) INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://www.nemeckyrad.cz/> (stav ke dni 24. 3. 2015)

<http://www.farnostbruntal.cz/> (stav ke dni 13. 4. 2015)

<http://farnostiot.webnode.cz/> (stav ke dni 13. 4. 2015)

<http://www.cgnr.cz/index.php/cs/> (stav ke dni 13. 4. 2015)

<http://www.konzervator.cz/> (stav ke dni 14. 4. 2015)

Fotografická příloha

Katolický chlapecký seminář v Bruntále (DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.)

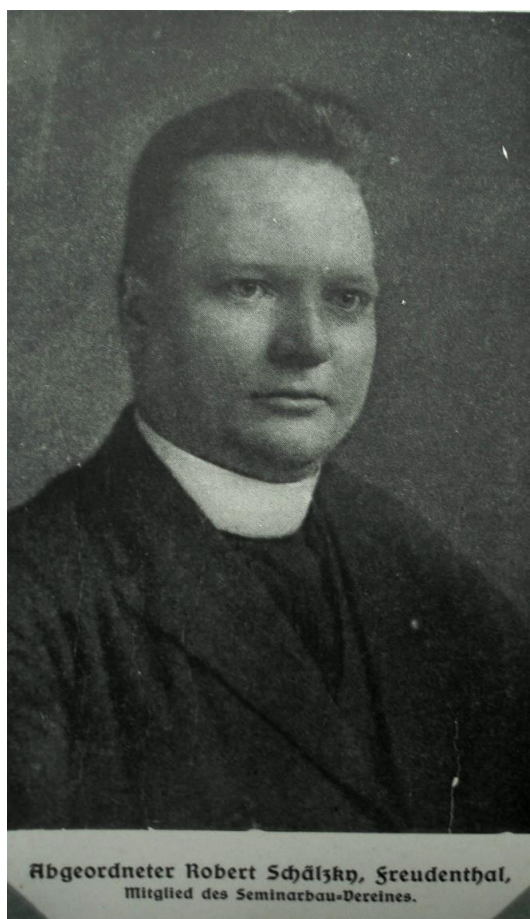
Kaple v chlapeckém semináři v Bruntále. (ZAO, *Podpůrný spolek německého arcibiskupského chlapeckého semináře v Bruntále*, inv. č. 27, kart. 3.)

Norbert Klein, uprostřed (ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 422, sgn. 111 – 117.)

Paul Heider (DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.)

Robert Schälzky (ZAO, *Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál*, inv. č. 434, sgn. 111 – 117, album fotografií.)

Zleva Robert Schälzky a Paul Heider. Fotografie ze „Dne Kristovy mládeže“ v Bruntále roku 1934. (ZAO, *Rudolf Fitz*, inv. č. 369, sgn. 228.)